

MINISTERUL EDUCAȚIEI NAȚIONALE

СВЕТОЗАР МАРКОВ

ЈОВАНКА ШОЉМОШАН

РАДОСЛАВА ГЛИШОВИЋ

V

СРПСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ

EDITURA DIDACTICĂ ȘI PEDAGOGICĂ S.A.

MINISTERUL EDUCAȚIEI NAȚIONALE

СВЕТОЗАР МАРКОВ

ЈОВАНКА ШОЉМОШАН

РАДОСЛАВА ГЛИШОВИЋ

СРПСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ

ЗА V РАЗРЕД

EDITURA DIDACTICĂ ȘI PEDAGOGICĂ S.A.

ACEST MANUAL A FOST FOLOSIT DE:						
Anul	Numele elevului care a primit manualul	Clasa	Școala	Anul școlar	Starea manualului*	
					la primire	la returnare
1.						
2.						
3.						
4.						

* Starea manualului se va înscrie folosind termenii: nou, bun, îngrijit, nesatisfăcător, deteriorat.

Cadrele didactice vor controla dacă numele elevului este scris corect.

Elevii nu trebuie să facă niciun fel de însemnări pe manual.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Srpski jezik i književnost za 5. razred / Svetozar Marcov, Iovanca Solmoșan, Radoslava

Glišović. - București: Editura Didactică și Pedagogică, 2018

ISBN 978-606-31-0645-3

I. Svetozar Marcov

II. Iovanca Solmoșan

III. Radoslava Glišović

811.163.41

© **E.D.P. 2018.** Toate drepturile asupra acestei ediții sunt rezervate Editurii Didactice și Pedagogice, București. Orice preluare, parțială sau integrală, a textului sau a materialului grafic din această lucrare se face numai cu acordul scris al editurii.

© **Svetozar Marcov, Iovanca Solmoșan, Radoslava Glišović**

EDITURA DIDACTICĂ ȘI PEDAGOGICĂ S.A.

Str. Spiru Haret nr. 12, sector 1, cod 010176, București

Tel.: 021.315.38.20

Tel./fax: 021.312.28.85

e-mail: office@edituradp.ro

www.edituradp.ro

Librăria E.D.P.: Str. Gen. Berthelot, nr. 28-30

Comenzi pentru această lucrare se primesc:

- prin poștă, pe adresa editurii
- prin e-mail: comenzi@edituradp.ro
comercial@edituradp.ro
- prin telefon/fax: 021.315.73.98

Redactor: **Lect. univ. dr. Dușița Ristin**

Tehnoredactor: **Anca Melcher**

Coperta: **Otilia Elena Borș**

Referenți:

Prof. univ. dr. Mihai Radan

Lect. univ. dr. Mața Țaran Andreici

Număr de plan: 63129/2018

Tiparul executat la C.N. „Imprimeria Națională”

Deșteaptă-te, române!

Andrei Mureșanu

Deșteaptă-te, române, din somnul cel de moarte,
În care te-adânciră barbarii de tirani!
Acum ori niciodată croiește-ți altă soarte,
La care să se-nchine și cruzii tăi dușmani!

Acum ori niciodată să dăm dovezi la lume
Că-n aste mâni mai curge un sânge de roman,
Și că-n a noastre piepturi păstrăm cu fală-un nume
Triumfător în lupte, un nume de Traian!

Priviți, mărețe umbre, Mihai, Ștefan, Corvine,
Româna națiune, ai voștri strănepoți,
Cu brațele armate, cu focul vostru-n vine,
„Viață-n libertate ori moarte!” strigă toți.

Preoți, cu crucea-n frunte! căci oastea e creștină,
Deviza-i libertate și scopul ei preasfânt.
Murim mai bine-n luptă, cu glorie deplină,
Decât să fim sclavi iarăși în vechiul nost' pământ!

САДРЖАЈ

	Штива	Језик	Писменост	Страница
I	Стазама детињства			
1	<i>Основна школа</i> , Бранислав Нушић	Речник	Једноставан план	7
2	<i>Вече</i> , Војислав Илић	Фонетика: Гласови, слова, слог	Стих, рима, строфа	15
3	<i>Чудесни свитац</i> , Добрица Ерић	Подела сугласника Једначење сугласника	Лирски жанр	21
4	<i>Прва бразда</i> , Милован Ђ. Глишић	Породица речи Антоними	Приповедање по плану; Развој једноставног плана	27
II	На крилима игре			
5	<i>Хајдуци</i> , Бранислав Нушић	Именице Врсте именица		35
6	<i>Шашава песма</i> , Мирослав Антић	Род и број именица		43
7	<i>Доживљаји Тома Сојера</i> , Марк Твен	Деклинација Падежи	Пустоловни роман; Приповедање	47
8	<i>Силан ловац</i>	Придеви	Шаљиве народне песме	58
III	Неустрашива реч			
9	<i>Зидање Скадра</i>	Личне заменице	Преткосовски циклус	61
10	<i>Урош и Мрњавчевићи</i>	Придевске и показне заменице	Преткосовски циклус	70
11	<i>На Дрини ћуприја</i> , Иво Андрић	Бројеви		76

12	<i>Песма о песми</i> , Јован Јовановић Змај	Промена основних бројева	Лирски дијалог. Писмо	81
IV	Машта може свашта			
13	<i>Старац преварио дивове</i>	Глаголи Лични глаголски облици	Бајке	89
14	<i>Котор</i> , Вук Стефановић Караџић	Нелични глаголски облици	Легенде	98
15	<i>У цара Тројана козје уши</i>	Прилози		102
16	<i>Лисица и гавран</i> , Доситеј Обрадовић	Предлози Везници Речце Узвици	Басне	107
V	Пут у непознато			
17	<i>Женидба Душанова</i>	Реченица Субјекат	Преткосовски циклус	113
18	<i>Писма из Норвешке</i> , Исидора Секулић	Предикат Атрибут	Опис	121
19	<i>Робинсон Крусо</i> , Данијел Дефо	Објекат Сложена реченица	Пустоловни роман	127
20	<i>Моји изуми</i> , Никола Тесла	Интерпункција Правопис		135
VI	Шта смо научили?			146
VII	Литература			151

Бранислав Нушић

ОСНОВНА ШКОЛА

(Одломак)

Када смо ушли у разред, учитељ нас је поврстао по величини и тако утерао у клупе. Најмањи су заузели места у предњим клупама, а све већи и већи у задњим. Доцније ће нас тек класифицирати по знању, те ће најбољи ђаци сести у прве клупе, лошији за овима, а најгори у последњој, која се звала магарећа клупа. Тада када сам ја учио основну школу постојала је као васпитно средство и та магарећа клупа, у коју би учитељ упућивао оне који одиста ништа не би знали. Ја налазим да је то била врло добра установа, јер су се незналице на тај начин навикавале на то да су магарци. Откако је то укинато, незналице некако неће да се измире с тим фактом, те и у животу обично магарци седе у првим клупама.

Поређани тако у клупе по величини, изгледали смо као семенке у лубеници. Сви једнаки, сви безизразни, и сви балави, па ипак - ко би то тада рекао! - ту су, један крај другог, седели: будући министар и будући разбојник, будући епископ и будући зајмодавац, будући робијаш и будући берзански милијардер. Колико би среће по човечанство било када би се још код тако мале деце знало шта ће ко бити, па ако ништа друго, а оно бар док смо деца да се сити натучемо будућег министра, епископа и берзанског милијардера. У почетку нисмо ништа учили, учитељ нас је само пропитивао о нашим именима, али радије него то о занимању наших очева.

- Шта је твој отац?
- Кочијаш.
- Добро, седи! А твој!
- Кобасичар.
- А, тако, кобасичар? Е па поздрави оца! А твој!
- Пиљар.
- Пиљар, је ли? Поздрави и ти оца!

Ми у почетку нисмо разумели те поздраве. Једва нешто доцније, када смо већ сви упамтили једну причу о добром и рђавом детету и када смо запазили да при сваком новом причању учитељ мења порекло јунака приче, према томе како су дотични родитељи отпоздрављали на његове поздраве. Тако на пример, када му је кобасичарев син једнога дана донео четири пара кобасица, та је прича гласила:

– Била два дечака. Сима и Ненад. Сима је био син једнога кочијаша, непослушан, глуп и неваљао, а Ненад је био син једнога кобасичара, врло честитог човека, ваљаног и примернога грађанина, па је, разуме се, и син био на оца, ваљано и добро дете...

– Ако, рецимо, пиљарев син не би знао лекцију, а донео му је данас, јуче или тих дана, двадесет главица купуса и три венца лука, онда би га овако саветовао:

– Видиш синко, ти имаш честита и ваљана оца, па би требало на њега да се угледаш. Данас ти не замерам што не знаш, али гледај за сутра да научиш. Поздрави оца!

А ако гробарев син не би знао лекцију, онда би учитељев прекор овако гласио:

– Од тебе синко неће никад ништа бити. Ни твој рођени отац неће успети да ти ископа гроб, јер ћеш на вешалима свршити!

Према занимању очева био нам је одређен и ранг у учењу и владању. Тако, на пример, најбољи је ђак био кобасичарев син, а одмах за њим касапинов, затим син једнога бакалина, па пиљарев (и то откако је, сем зелени, почео слати пилиће и ћурке), а тек у последњој клупи син гробарев, свирчев, кочијашев и уопште синови очева непродуктивних занимања.

У непродуктивна занимања спадао је у почетку и мој отац, као трговац, и према томе и ја сам био рђав ђак. Али кад сам једно два три пута (о Божићу, Ускрсу и Новој години) донео учитељу нешто завијено у малој, белој коверти, ја сам прешао у прву клупу, и она је прича гласила:

– Била једном два дечка, Сима и Ненад. Сима је био син једнога кочијаша, рђав, непослушан, глуп и неваљао, а Ненад син једнога трговца...

Могли смо чак, по свршетку основне школе, и израчунати шта је кога од нас коштало то што је научио читати и писати... Тако, на пример: Симу Јанковића коштало је: 380 јаја, Перу Вукића: два пара гусака, пет пари пилића и 140 јаја; Миленка Пурића: 100 главица купуса, седамнаест венаца црног лука и десет пари телећих ногу за пиктије; Јанка Поповића 294 пари кобасица, четири шунке, четири шваргле, две сланине и једанаест пари сувих ребара.

То би била на неки начин вредност писмености изражена материјалном вредношћу. Штета је што се данас изгубио тај идилски однос учитеља и ђака, па на тај се начин изгубила и мера којом би седела ценити писменост, те је отуда ваљда и добила неписменост тако велику цену.

У основној школи научили смо: „оченаш“, азбуку и бројеве до сто.

„Оченаш“ смо научили напамет и изговарали смо га као неке тајанствене речи, отприлике као што гатара говори речи којима нити зна смисла ни значаја. Том молитвом, коју нисмо разумевали, обраћали смо се, сви у један глас, сваки дан богу. Али то је још најмање што је ми нисмо разумевали, но ја сам уверен да је ни сам господ бог, коме смо је упућивали, није разумео, и да му је то било могуће, извесно би полицијски забранио ону дерњаву коју смо ми сматрали као молитву.

Иначе смо азбуку доста лако савладали, благодарећи методи којом нас је њој учитељ привикао. Он би почео овако:

– Милане, јеси ли видео који пут жабу!

– Јесам, господине!

– Јеси ли је упамтио?

– Јесам!

– Је л' има овако: горе главу, доле реп, а са стране четири ноге, две унапред пружене, а две уназад:

– Јесте!

– Ето овако! – и напише кредом на табли слово Ж, које нам је у томе часу одиста свима изгледало као жаба са главом, репом и четири ноге. И одиста, ми смо на тај начин слово Ж добро запамтили.

Тако је он за сва остала слова нашао упоређења: Б на пример, била је буца¹ којом цигани ударају у бубањ; Т - вешала; О - рупа; Ш - плот којим је ограђен шљивак; Х - ногаре за стругање дрва; У - рашље² за ражањ; Т - чивилук³ за вешање одела; Д - турски нужник⁴; а Ф - тетка Перса фамулусова жена, која је одиста несносно випарала⁵ по школском ходнику, наслањајући увек руке на кукове, те личила на слово Ф.

И како смо ми све то упамтили, то се он врло лако спомагавао када би нас извео на таблу.

– Напиши, Иване реч бог!

Иван би се, разуме се, најпре збунио, а учитељ би тада додао:

– Буца, рупа, вешала.

И реч би одмах била написана.

¹буца – комад дрвета, батина;

²рашље – дрвени држачи на којима се окретао роштиљ;

³чивилук – вешалица за одећу;

⁴нужник – тоалет;

⁵випарати – шетати, јурцати.

– Дедер ти, Перо, напиши реч дуд! Разуме се да би се и Пера збунио, док му не би учитељ рекао: – Замисли јагње на ражњу између два турска нужника. И Пера би се одмах сетио, те речи и написао.

Тако некако учили смо ми и најзад научили азбуку.

ПРИСТУПИМО ТЕКСТУ

1. Изразите ваше мишљење о начину на којем се некада одржавала настава.
2. Које су ситуације у тексту изазвале највише смеха код вас?
3. Сетите се неке смешне ситуације коју сте доживели током неког од ваших часова и напишите краћи састав о томе.

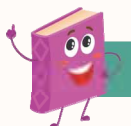
ВЕЖБАЊЕ

1. Прочитајте у паровима одломаке у тексту где наилазите на **дијалог**. Покушајте да то изведете као да сте баш ви јунаци овог штива.
2. Препишите један од дијалога из прочитаног текста користећи знаке интерпункције за дијалог.

ПОЈАМ О ПОЈМУ

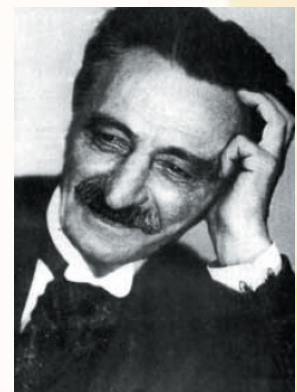
Директно изношење разговора између два или више лица зове се **дијалог**. Дијалог се употребљава како у прози, тако и у песми. Приликом приповедања или описа, дијалог даје више живости, акције у једном тексту. Позоришна дела су писана у дијалогу.

При навођењу разговора између ликова једног дела (дијалога) обично се ставља **црта** испред речи сваког појединог лица.

ЗА РАДОЗНАЛЕ

БРАНИСЛАВ НУШИЋ (1864-1938), највећи драмски писац, комедиограф раног реализма. Најпознатија дела: *Госпођа министарка*, *Ожалошћена породица*, *Покојник*, роман за децу *Хајдуци* (1933), и чувена *Аутобиографија* (1924), којој припада и горе прочитани одломак.

ЈЕДНОСТАВАН ПЛАН

Приликом препричавања неког штива, потребно је установити главне идеје, које ћемо допунити и развити. Када то радимо требамо имати на уму следеће:

1. прочитати текст у целини;
2. поделити текст на одломке - тако да сваки од њих изражава једну главну идеју;
3. записати у свескама главне идеје у виду реченица или склопа реченица.

Главне идеје једног штива, тесно повезане смислом, сачињавају **једноставан план**, упрошћен план. Правилно састављен план, у неколико реченица, представља *садржину штива*.

Основна школа - Бранислав Нушић

ТЕКСТ	КРАТАК САДРЖАЈ ОДЛОМКА	ГЛАВНЕ ИДЕЈЕ
<p>1. Кад смо ушли у разред учитељ нас је утерао у клупе. ...Сви једнолики, сви без-изразни и сви балави... ...учитељ нас је само при-питивао о нашим именима или, радије о занимању наших очева. - Шта је твој отац?... -А, тако кобасичар? Е, па поздрави оца!</p> <p>2. Ми, у почетку, нисмо разумевали те поздраве. Једва нешто доцније... ...Према занимању очева био нам је одређен и ранг у учењу и владању.</p> <p>3. ...најбољи ђак био је кобасичарев син, ...за њим касапинов,... затим једног бакалина, ... а тек у</p>	<p>1. Школа је у време Нушићевог детињства била другачија него данас. Иако су деца похађала редовно школе, понеки су учитељи свртставали децу по категоријама, тачније по њиховом пореклу и породичним материјалним могућностима, а не по њиховој интелигенцији или спремности да уче.</p> <p>2. Деца то учитељево „испитивање“ чиме се чији отац бави, у почетку нису схватала. Али касније све им је постало јасно па су се томе чак и подсмевали.</p> <p>3...... ....</p>	<p>1. Полазак у основну школу главног лика одломка и први утисци о учитељу и осталој деци.</p> <p>2. Ђаци полако схватају да морају да поткупљују учитеља, како би завршили школовање.</p> <p>3. Најбољи ђаци били су они који су учитељу доносили храну.</p>

ВЕЖБАЊЕ

Покушајте да писмено допуните тачке које немају текст у овом једноставном плану одломка *Основна школа*, Б. Нушића.

ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА

РЕЧНИК

Познато нам је већ да је људски говор састављен од реченица, а реченице од речи. Како бисмо остварили комуникацију са неким, изразили оно што осећамо и мислимо, морамо се служити **реченицама**. Узмимо као пример одломк из текста *Основна школа* Бранислава Нушића:

Према занимању очева био нам је одређен и ранг у учењу и владању. Тако, на пример, најбољи је ђак био кобасичарев син, аодмах за њим касатинов, затим син једнога бакалина, ра пиљарев (и то откако је, сем зелени, почео слати пилиће и ћурке), а тек у последњој клупи син гробарев, свирчев, кочијашев и уопште синови очева непродуктивних занимања.

Да би нам описао по ком су критеријуму некада деца била сврставана у школи, Нушић се послужио реченицама, у којима је на најподеснији начин „бирао“ речи. Свака од тих **р е ч и** има своје одређено значење.

Све речи неког језика сачињавају РЕЧНИК дотичног језика.

Први човек који је сакупио речи српског језика и објаснио њихово значење био је **Вук Стефановић Караџић**. Он је био штампан и издат у Бечу (Аустрија) 1818. године и носи назив „*Српски рјечник*“.

Чему користе речници? Одговор је једноставан:

1. Помажу нам да боље разумемо неку непознату реч.
2. У речнику су речи поређане по азбучном реду, а при томе се имају у виду, не само **прво** слово, већ и друго и треће и четврто итд. То правило обезбеђује строг азбучни редослед.
3. У речнику увек налазимо за једну реч више значења, према томе можемо употребити ону која нам највише одговара у смислу речи коју тражимо.
4. У случају да нам објашњења у речнику нису довољно разумљива и двоумимо се који значај најбоље одговара контексту у коме се тражена реч налази, можемо се послужити *Правописом српског језика*, који садржи правила и упутства о писању речи.

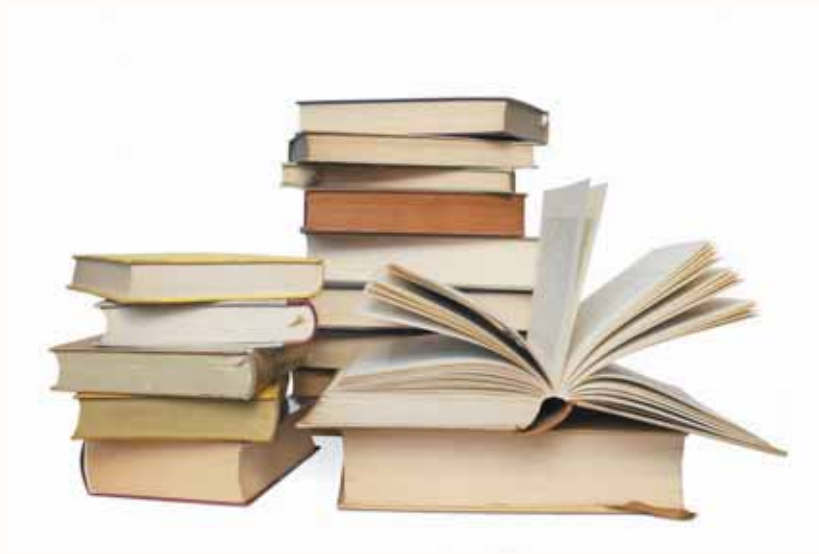
ВЕЖБАЊЕ

1. Користећи речник, покушајте да објасните следеће речи из цитираног текста Б. Нушића: *занимање, одређен, ранг, владање, бакалин, тилар, непродуктиван*. Напишите у вашим свескама што више значења ових речи.
2. Пронађите бар три речи које су специфичне вашем месту или крају у коме сте рођени и покушајте да им сазнате и објасните значење.
3. Објасните какво значење могу имати речи из текста: *кобасичарев, касатинов, гробарев, свирчев, кочијашев*.

ЗА РАДОЗНАЛЕ

Речник САНУ (Српска академије наука и уметности), највећи је описни речник српског језика; у њему је за сада обрађено више од 200 хиљада речи из књижевног и народног језика. До сада је обрађено 18 томова овог речника, а прва књига је објављена 1959. године. Када Речник САНУ буде завршен имаће око 30 томова и око пола милиона српских речи. Речници који имају више од десет томова у српској лексикографији (дисциплина која се бави састављањем речника) називају се **тезауруси**.

Војислав Илић

ВЕЧЕ

Румене пруге већ шарају далеки запад,
Клонуо почива свет. Са мирних, далеких, поља
Уморни ратар с песмом журно се ноћишту спрема;
И само час по час зајечи шарена доља

Од шкрипе точкова колских. Гонећи весела стада,
Безбрижно пастир млад у звучне двојнице свира;
А његов космати¹ пас, подвивши репину, лено
Корача упоредо с њим. Копрена² дубоког мира

---

¹ космат – длакав

² копрена – вео, марама;

Увија поља и равни. Румене пруге се гасе –
И бели месечев зрак, светило³ небеских двора,
Кроз маглу диже се већ; – и нема, дубока тама
Доводи бајну ноћ са сињег незнаног мора.

Све грли мир и сан. Покашто⁴ заурла само
Суседов стари пас; ил` позно дошавши с рада,
Испреже ратар плуг, и стоку уморну поји;
И ђерам шкрипи све, и вода жуборећ` пада.

ПРИСТУПИМО ТЕКСТУ

1. Који је тренутак дана описан у песми Војислава Илића?
2. Каква осећања буди у вама изражајност и богатство ових песничких слика?
3. Опишите простор, светлост и покрете приказане у вечерњем пејсажу?
4. Које је расположње сељака описаног у песми?

ВЕЖБАЊЕ

1. Научите песму напамет.
2. Покушајте да пренесете у писмени састав осећања која су вам изазвали призори из стихова песме *Вече* Војислава Илића.

ПИСМЕНОСТ

Стих, рима, строфа

Сваки ред у једној песми зове се **с т и х**. У песми *Вече*, стихови су груписани у по четири реда и на тај начин изражавају једну мисао или један призор.

Група од више стихова, која изражава једну потпуну мисао зове се **с т р о ф а**. Оне могу имати два, три, четири или више стихова.

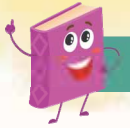
Док читате сваку строфу песме, обратите пажњу на завршетке другог и четвртог стиха (на пример:... *далеких поља /...шарена доља...*)

Подударање гласова на крају стиха зове се **р и м а** или **с л и к**.

³ светило – светиљка;

⁴ покашто – понекад.

ЗА РАДОЗНАЛЕ

ВОЈИСЛАВ ИЛИЋ, (1862 -1894) био је српски песник. Иако је писао кратко време, свега петнаестак година, оставио је обимно и разноврсно дело. За живота је објавио три збирке песама (1887, 1889, 1892), којима треба додати велики број песама расутих по часописима и заосталих у рукопису.

Поред много послова којима се бавио занимљиво је, да је 1892. постављен за учитеља у српској школи у Турну Северину, Румунији, где је провео неколико година.

Најзначајније песме Бојислава Илића су: *Грм, Сиво, суморно јутро, Вече, Зимско јутро, Свети Сава.*

Бојислав Илић

ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА

ФОНЕТИКА

Фонетика је наука о гласовима. Изучава особине говорних гласова (фона) али и неговорних гласова, њихов настанак, физичке особине и перцепцију. Фонетика као наука више изучава саме гласове него контекст у којем се користе у језику.

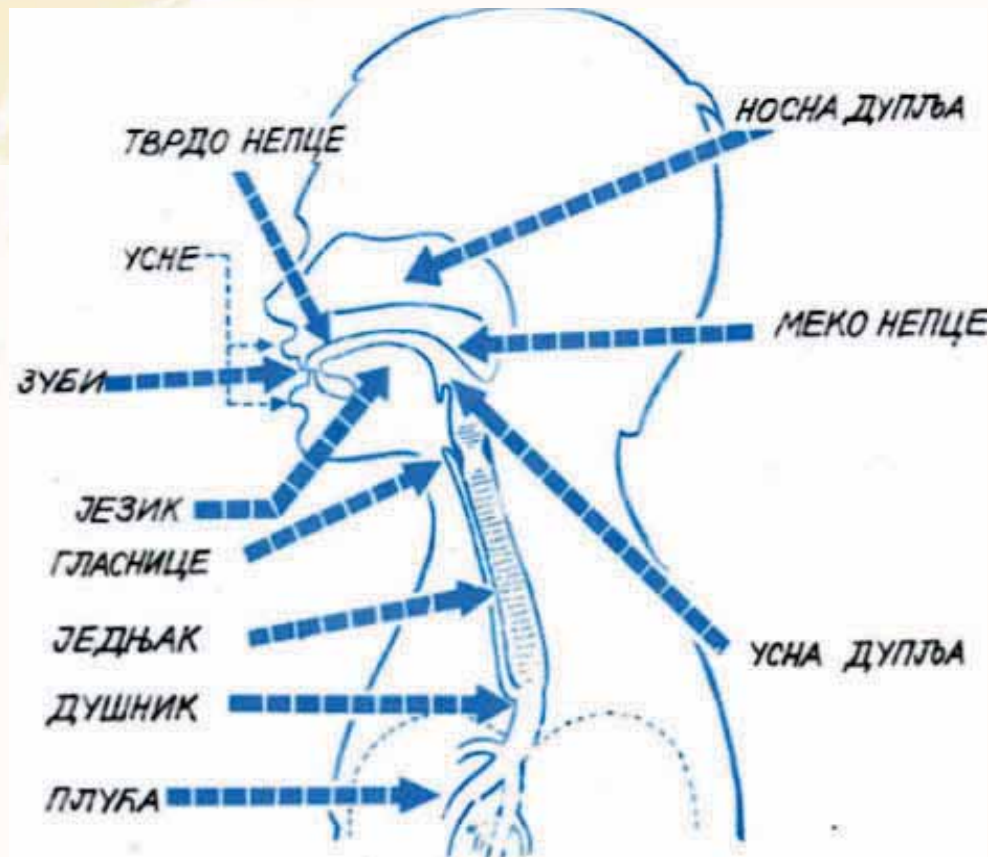
Гласови су најмањи делови људског говора. Комбиновањем различитих гласова настају речи, а у српском језику сваки глас има свој графички знак који називамо **СЛОВОМ**.

Нпр: комбиновањем гласова *n, e, p, a* могу се саставити речи: *паре, репа, Пера.*

Како се стварају гласови?

Захваљујући својим рукама, уму и *говору*, човек је постао најсавршеније биће у природи. Људи могу да говоре јер једино они имају развијене *органа* за *изговор гласова*.

Гласови се стварају у говорном апарату који сачињавају: плућа, душник, гласне жице, језик, задње (меко) непце, предње (тврдо) непце, зуби, усна дупља, и носна дупља.

Ваздушна струја полази из плућа, пролази кроз душник и пре него што дође до усне дупље, у гркљану наилази на *гласне жице*. То су у ствари два мишићна набора који се затежу (слично жицама на виолини), а када дођу у додир са ваздушном струјом, они трепере и тако настаје **глас**.

Језик је најпокретнији говорни орган. Приликом мењања свог облика и положаја, он долази у додир са осталим говорним органима у усној дупљи и ствара могућност за изговарање појединих гласова.

Гласови су најмање говорне јединице.

Слово је писана ознака за глас.

ВЕЖБАЊЕ

1. Прочитајте следеће речи које се разликују само по једном гласу: **пад**, **рад**, **сад**, **кад**, **јад**. Да ли сте учили да свака од њих има друго значење?
2. Саставите реченице у којима ћете употребити те речи.

САМОГЛАСНИЦИ И СУГЛАСНИЦИ

Српски језик има 30 гласова. Они се деле на **самогласнике и сугласнике**.

Самогласника има свега 5: *а, е и о у*. Они се изговарају тако што ваздушна струја пролази слободно кроз усну дупљу.

Сугласника има свега 25. При њиховом изговарању ваздушна струја не пролази слободно кроз усну дупљу, већ наилази на неку препреку (зуби, усне, меко и тврдо непце, итд.).

Посебну улогу има **глас р**, који понекад може бити и самогласник и то у овим случајевима:

- када је на почетку речи, а иза њега следи сугласник (*рвати се, рђа*)
- када се налази у средини речи између два сугласника (*Србин, прст, врт, шкрт*).

ВЕЖБАЊЕ

1. Подвуци у следећим стиховима црвеном линијом самогласнике, а плавом сугласнике:

*Све грли мир и сан. Покашто заурла само
Суседов стари нас; ил` позно дошавши с рада,
Испреже ратар плуг, и стоку уморну поји;
И ђерам шкрипи све, и вода жуборећ` пада.*

2. Одредите у којим речима је **глас р** сугласник, а у којима самогласник: **врба**, **врт**, **рат**, **крв**, **род**, **крст**, **крив**, **кртица**, **крава**, **крив**, **црв**.

Слова. Азбука

Из прастарих времена људи су измислили знаке помоћу којих су писали гласове. Знаци којима се обележавају гласови зову се **слова**. У српском језику сваком гласу одговара једно слово, а знамо да наш језик има 30 гласова, односно 30 слова.

Ако се питамо: која је разлика између **гласова** и **слова**, јасно је да се гласови изговарају, а слова пишу.

Скуп свих слова у одређеном редоследу зове се **азбука**. Азбука српског језика има 30 слова, а она могу бити мала и велика, писана или штампана. Српска азбука пише се **ћирилицом**.

Слог

Приликом изговарања речи приметили сте да нам се уста отварају више пута. Сваким покретом уста изговарамо по део једне речи, а тај се чин у граматици назива **слог**.

Слог без самогласника не може постојати, а то значи да свака реч има онолико слогова колико самогласника у себи садржи.

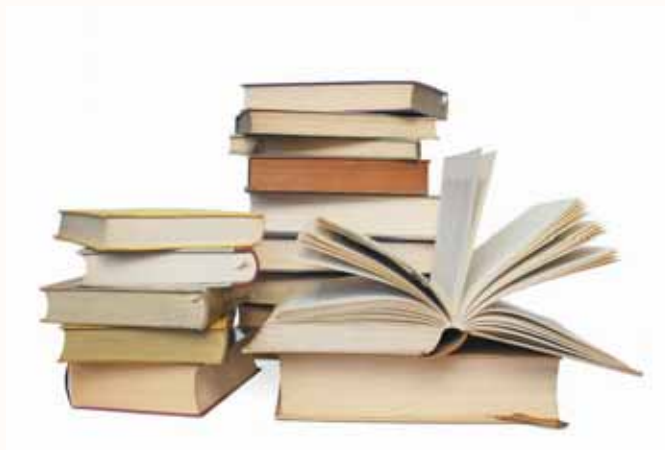

ВЕЖБАЊЕ

1. Подели на слогове следећа четири стиха из песме *Вече*, В. Илића:

*Румене пруге већ шарају далеки запад,
Клоуно почива свет. Са мирних, далеких, поља
Уморни ратар с песмом журно се ноћишту спрема;
И само час по час зајечи шарена доља...*

2. У чему се састоји разлика између гласова и слова? А између самогласника и сугласника?

Добрица Ерић

ЧУДЕСНИ СВИТАЦ

Када у тихе летње вечери
запали поља свитаца рој
знај да међу њима трепери
и један који је само твој.

Трећи... сто трећи... хиљаду трећи...
број тако све док пшеница зри
твој свитац мора бити највећи
и најсјајнији, као и ти.

Иако те он верно прати
кроз тамно поље и густе гај
ти никад нећеш препознати
његов мирис и његов сјај.

Можда ти баш сад прође крај лица
мислећи да је сунцокрет жут
да ти није тог тајног свица
ти никад не би пронашò пут.

Он само за те сјаји у ноћи
и само због тебе постоји, знај,
али ти никад нећеш моћи
да пружиш прст и кажеш – тај!

Ма где будеш свијао гнезда
ма где те однео птичији лет
у мноштву других, ливадских звезда
светлеће и он кò златни цвет.

Кад год те њихов сјај заголица,
видећеш мајку и родни крај...
свако срце има свог свица,
своју ливаду, реку и гај!

ПРИСТУПИМО ТЕКСТУ

1. Шта је песнику Добрици Ерићу у природи привукло пажњу? Ко ме је испевао песму?
2. Може ли песник да ужива сам у лепоти природе? Зашто вас позива да са њим поделите ту лепоту?
3. Како замишљате свица који у летње вечери *запали нека поља*? Да ли глагол *запалити* има основно или пренесено значење?

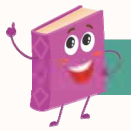

ВЕЖБАЊЕ

1. У првој строфи песник жели да у роју свитаца пронађете оног који ће бити само ваш. Како би свог свица препознали? Куда би вас тај чудесни свитац одвео? Шта би вам показао? Опишите тај свет у једном краћем саставу.
2. Одаберите строфе које вам се највише допадају и научите их напамет.

Песма *Чудесни свитац* Добрице Ерића припада *лирском жанру* песама. То можемо лако учити по језичко – стилским изражајним средствима које је песник користио: описвање чудесног света свитаца (контрасти, метафоре, епитети, градација у описивању теме ове песме)

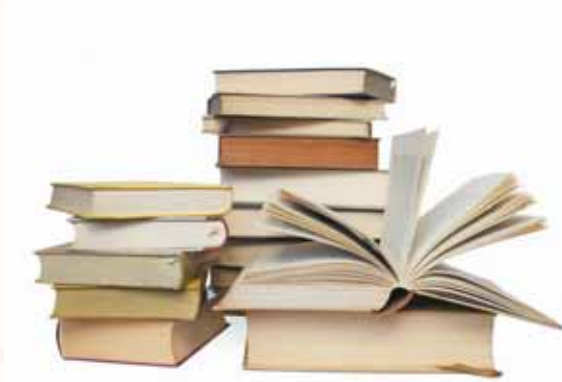
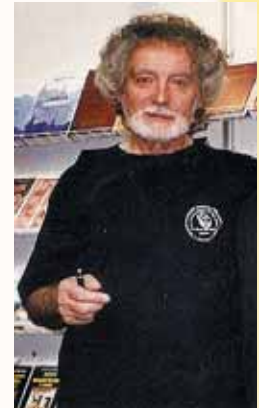
У песми се Добрица Ерић директно обраћа читаоцу, као да жели да успостави дијалог са њим. Све то, у склопу дочаравања чудесног света завичајне природе, коју свако од нас носи у свом срцу. Символ *свица* у овој песми као да позива сваког од нас да се врати свом завичају, зато песник и каже: *Да ти није тог тајног свица / ти никада не би пронашао пут.*

ЗА РАДОЗНАЛЕ

Добрица Ерић (1936), српски књижевник, песник, прозни и драмски писац. Прву збирку песама објавио је 1959. године. Аутор је више романа, 5 књига лирске прозе, 23 збирке песама, 5 позоришних драма, преко 40 књига за децу поезије, прозе, антологија, сликовница итд. Дела су му продата у тиражу од милион примерака.

И још једна занимљивост, мање је познато да је Добрица Ерић написао и прву песму за српског познатог певача фолк музике Мирослава Илића под називом *Волео сам девојку из града*.

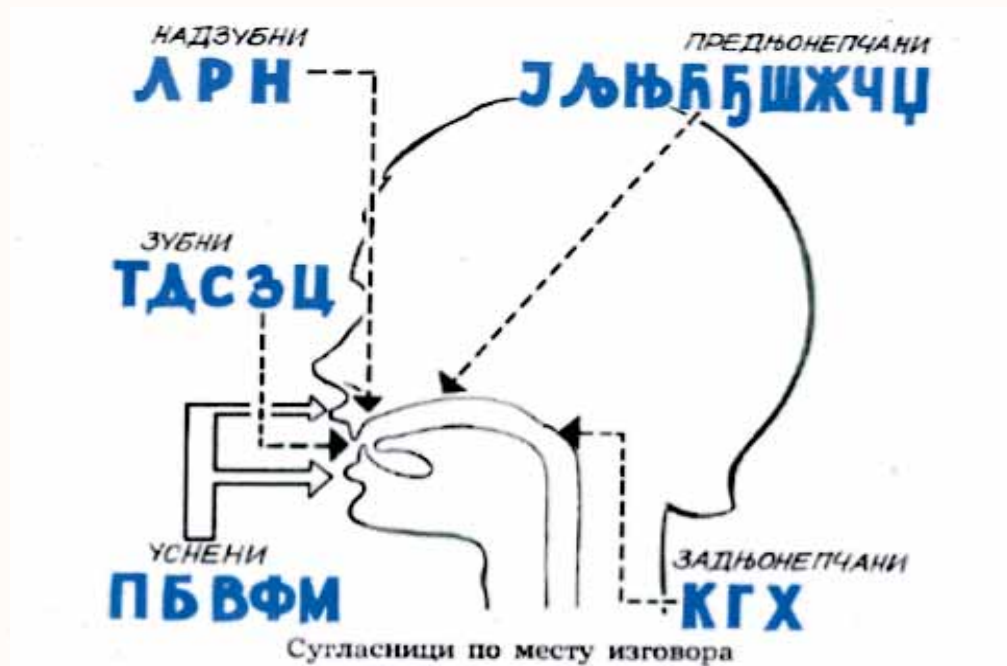

ФОНЕТИКА

Подела сугласника по месту изговора

При изговарању сугласника говорна струја наилази на преграде или **препреке** у усној дупљи. Сугласници се изговарају у тренуцима када ваздушна струја *савлађује* те препреке.

Погледајте доњи цртеж и анализирајте на који начин се изговарају сугласници у српском језику:

По месту изговора сугласници могу бити:

ЗАДЊОНЕПЧАНИ	ПРЕДЊОНЕПЧАНИ	НАДЗУБНИ	ЗУБНИ	УСНЕНИ
К, Г, Х	Ј, Љ, Њ, Ћ, Ђ, Ш, Ж, Ч, Џ	Л, Р, Н	Т, Д, С, З, Ц	П, Б, В, Ф, М

ВЕЖБАЊЕ

Вежбајте сугласнике по азбучном реду тако што ћете одређивати какав је који по месту изговора. Нпр. Б (уснени), В (уснени), Г (задњонепчани)....итд. Да би што боље и лакше то урадили, напишите слова на папиру.

Врсте сугласника по звучности

При изговарању сугласника гласнице трепере, али препреке (преграде) у усној дупљи, потпуне или делимичне, не дозвољавају да се глас претвори у тон, стварају се *шумови* који могу бити *звучнији* или *краћи*, *муклији*. На овај начин настају **звучни** и **беззвучни** сугласници. Сваком звучном одговара одређени беззвучни сугласник, такозвани парњак, а неки од њих немају своје парњаке. Погледајте у доњој табели како то изгледа:

ЗВУЧНИ	Б	Г	Д	Ђ	Ж	З	Ц			
БЕЗЗВУЧНИ	П	К	Т	Ћ	Ш	С	Ч	Ф	Х	Ц

Остали сугласници **Ј, Р, В, Л, Љ, М, Н, Њ**, изразито су звучни. Они се по звучности приближавају самогласницима, па их према томе називамо **гласницима** или **сонантима**.

ВЕЖБАЊЕ

1. Издвојите из доњег текста звучне и беззвучне сугласнике, као и сонанте.

*Када у тихе летње вечери
запали поља свитаца рој
знај да међу њима трепери
и један који је само твој.*

Једначење сугласника по звучности

Једначење сугласника по звучности (или асимилација) је гласовна промена у српском језику у којој се шумни сугласници, који се разликују по звучности, једначе тако што се први сугласник из пара замењује својим парњаком који је по звучности једнак другом сугласнику из пара.

Обезвучавање:

Промена звучног у безвучни сугласник назива се **обезвучавање**. Нпр:

- **Б** прелази у **П** (врабац—врапца);
- **Д** прелази у **Т** (гладак—глатка);
- **З** прелази у **С** (низак—ниска);
- **Ж** прелази у **Ш** (троножац—троношца);
- **Ђ** прелази у **Ћ** (Боговађа—Боговаћки);
- **Џ** прелази у **Ч** (наручити—наручбина—наруџбина)
- **Г** прелази у **К** (други—друкчије).

Овако измењена **основа** се зове *обезвучена основа*, а **префикс** се назива *обезвучени префикс*.

Озвучавање:

Промена из безвучног у звучни сугласник се назива **озвучавање**. Примери:

- **П** прелази у **Б** (топ—тобџија);
- **С** прелази у **З** (сгурати—згурати);
- **Т** прелази у **Д** (сват—свадба);
- **Ш** прелази у **Ж** (за душу—задужбина);
- **Ћ** прелази у **Ђ** (жећ—жећца—жећца);
- **Ч** прелази у **Џ** (сведочити—сведоџба)
- **К** прелази у **Г** (бурек—бурегџија).

Овако измењена основа се назива *озвучена основа* а **префикс** - *озвучени префикс*.

Одступања од правила:

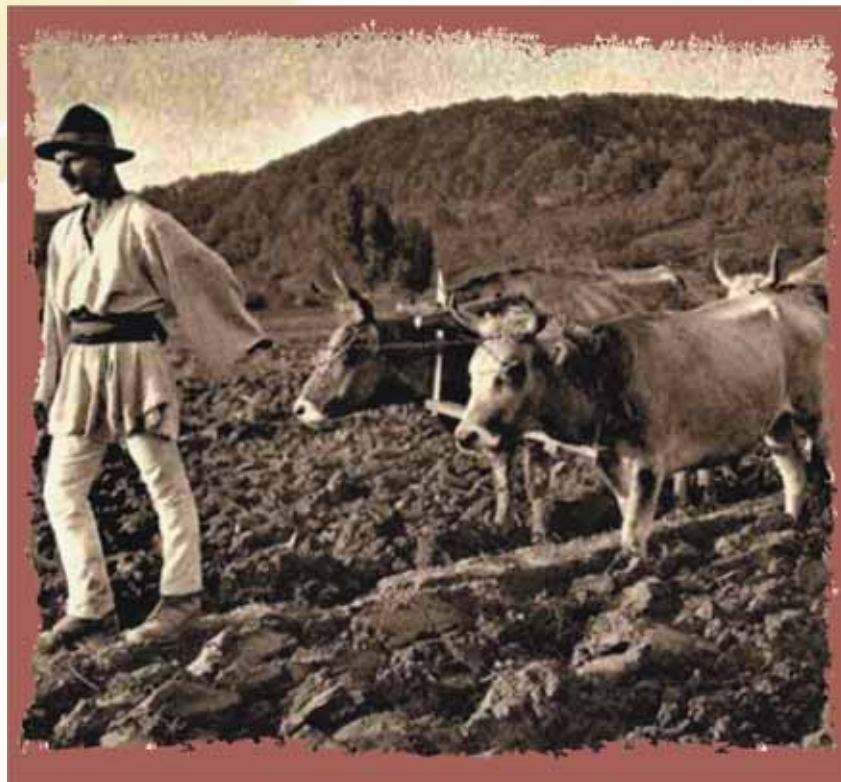
Једначење се никад не примењује на сугласничке групе **дс** и **дш**, на пример: средство, људски, одступити, подшишати.

ВЕЖБАЊЕ

1. Дознајте како су следеће речи гласиле пре једначења и који су сугласници изједначени: *српски, тешко, бесплатно, исцепати, копџи, дршка, слатка, потпис*;
2. Саставите реченице са датим речима под тачком 1.

Милован Ђ. Глишић

ПРВА БРАЗДА

(одломци)

Уврх села Велике Врбице, чак горе – већ под планином Вратарном – види се село одовуд, с Латковачких погледи, скромна сеоска кућица и уз њу две-три зградице.

То је кућа удовице Мионе.

Покојни Сибин Џамић погинуо је у другоме рату иза Јанкове клисуре.

И сад се причају приче о Сибиновом јунаштву и куражи. Ко га год спомене у Великој Врбици, свак ће рећи: „Бог да га прости!...”

Његова Миона остаде самохрана с троје сирочади. Два синчића и једна кћи. Све једно другом до увета. Најстаријем, Огњану, беше тек седам година.

(...) Покојни Сибин има доста браће и братанаца, одељака¹. Сви су вредни, отресити, добродушни људи. Нема дана кад се који од њих не сврати кући Миониној – да јој помогне штогод. Највише је помагао Миони млађи брат Сибинов, Јеленко. Не једанпут говорио је Јеленко својој снаси:

– Зашто ме, снахо, не послушаш? Што не пређеш у нашу кућу? Видиш ли, јадна не била, да не можеш изићи крајем с том дечицом!... Куд ћеш, јаднице, пре? Да имаш сто руку, опет не би могла тако сама стићи да све урадиш... Што не дођеш барем док ти дечица стану на снагу?...

– Не могу, дешо²! – одговорила би му Миона уздахнувши.

– Ама што не можеш, снахо? У нашој кући било би ти и лакше и рахатније³...

– Како бих ја, болан дешо, могла угасити ово огњиште, где су се ова сирочад први пут ватре огрејала?... Шта би рекла после својој деци кад би ме запитали: „Чија је, нано, она кућа што је зарасла у коров и зову, те нико не сме ни дању у њу ући?...“ Кад бих тако учинила, мене би сапрео⁴ онај хлеб и со, што сам појела у овој кући с покојним Сибином!... Сачувај, боже!... Никад, дешо, никад!...

(...) Пролазила година по година. Миона се већ навикла на самотињу и терет. Чисто сад не би веровала да може бити и друкчије! Деца јој поодрасла. Огњан узео петнаесту годину. Иде у школу. Велики је ђак. Душанка навршила тринаесту. Она увелико одмењује мајку у кућевним пословима. Ако Миона зором подрани на њиву да ужање који сноп више, или оде на ливаду да попласти оно што је Јеленко јуче покосио - неће у подне, кад се врати кући, остати без ручка. Душанка се брине о том, као каква матора редуша. Уме чак и погачу да умеси... Најмлађи, Сенадин, узео је девету годину. Још гради понекад пуцаљке од зове, али је кадар да причува јагањце и да истера овце на попас. Вајдица је и од њега...

(...) Људи из села дивили су се дурашности⁵ Миониној. Свуд су је хвалили и њоме укоревали своје домаћице кад би се мало олениле. Само једно им беше за чудо: како је могла тако самохрана одвојити од куће Огњана и опремити га у школу! То су јој као и замерали. И сам Јеленко прекорео је једанпут Миону због тога. Беше се свратио са својим стрцем, старим Јездимиром, па после разговора о свему и свачему, рећи ће снаси:

– Вала, свака ти се живи чуди како се дајаниш⁶... Јеси вредна, јеси паметна. Само си нешто слудовала...

– А шта то, дешо? – упита Миона и погледа Јеленка мало зачуђено.

---

¹ одељак – одељени рођак;

² дешо – девер;

³ рахатније – веселије;

⁴ сапрети – пресести, застати у грлу;

⁵ дурашност – издржљивост;

⁶ дајанисати се – борити се, превазићи неку невољу;

– Што оно дете не остави код куће, да ти барем што год помогне? Толики имућнији и задружнији људи, па нису кадри одвојити своје деце... Ти си ионако сирота и мученица, па...

– Не дам ја, дешо, да ми деца буду последња у селу! – одговори Миона и замплами⁷ се малоу образу.

– Покојни Сибин, бог да га прости, често је говорио како ће, ако дочека, школовати Огњана. Ја сам му испунила жељу... Кад сам се мучила толико година, неће ми зар бити ништа ако се помучим још неко време...

– Оно јест, снахо - поче стари Јездимир.

Све је то лепо и красно: али, опет, ти си, ето, сама у кући, па ти је заувар⁸ макар и мала помоћ и олакшица...

– Та Огњан ће ми сад о Петровудне изучити и остати код куће... Ако бог да здравља, даћу одмах на јесен и Сенадина. Нећу ја да ми деца буду слепа код очију – одговори Миона тако поуздано и одсечно да јој ни Јеленко ни Јездимир не умедоше речи рећи. Прозборише још две-три о другим стварима, па се дигоше и одоше.

– „Муж жена!“ – рече чича Јездимир полако, пошто одмакоше од куће Мионине.

.....
Њива иза лаза нема више од дана орања. Земља потакша⁹; кад је добра година роди две-три крстине јарице¹⁰. Огњан таман образдио прву бразду, па хоће да оврати, кад ето ти му мајке.

– Нуто мога маторца како ми ради! – кликну Миона радосно, па узне грлити и љубити Огњана. Огњан се мало изненади.

– Па срећан ти рад, домаћине мој! – настави Миона.

– Гле, гле! Како је то красна браздица, па како је дубока!... О, мене луде! Говорим којешта, а ти си уморан, работниче мој!... Дела, ево... ево, сеја ти спремила и ручак... Ту Миона брзо повади из торбице што је спремљено. Простре торбицу, па разреди по њој: мало соли, лука, неколико печених кромпира, танку погачицу, заструг межганика, па и чутурицу, говорећи:

– Е, гле ти Душанке! Спремила ти и чутурицу вина. Маторка моја! Зна она шта ваља уморну човеку... Устави рало, сине! Доста си ми радио! И сузе јој грунуше.

– Шта ти је нано, рече Огњан седнувши.

– Ти плачеш?

Ништа, сине, ништа! Ето смејем се!... Дела узми – гладан си, знам... Богами, и ја се забавих мало доле у чаршији... Да знаш како учитељ хвали Сенадина!...

– Седи и ти, нано, да ручамо заједно – рече Огњан ломећи и њој парче погачице.

⁷ запламити се – зацрвенити се;

⁸ заувар – корисно;

⁹ земља потакша – земља лошијег квалитета, слабија;

¹⁰ јарица – „јара пшеница“, која се сеје почетком пролећа.

– Нека, сине! Ручаћу ја код куће... Душанка ме чека – одговори Миона стојећи и као дворећи сина.

– Ти мислиш и ја сам уморна. Нисам, Огњане! Могу ја ваздан стојати, синко!... Ама узми! Нека, стићи ћеш. Не мораш ти све данас узорати... Е, где ти њега! Баш оре као маторац! Каже мени Душанка... А ја мислим – шали се, враг један!... И опет јој сузе ударише. Она их брише рукавом и смеје се. Огњан се чисто збунио. Неки пламен ударио му у лице. Заусти да рекне нешто, па баш не уме. Миона га опет нуди. Поче да ћерета с њиме као дете... све стојећи. Рече како ће очувати шеницу с те њиве – само за благе дане. Месиће од ње чесницу, колач за крсно име. Најлепше је брашно од старога жита.

– Само ако добро роди – рече Огњан. Знаш и сама, нано, да нам је ова њива понајтакша... Жито се готово свакад изглавнича...

– О, родиће, сине!... Мора родити! Та оваке земље нема ни у Морави! Овде никад није било ни главнице ни љуља... Видећеш ти како ће ту бити добра пшеница!... Огњан поруча, па се диже те прихвати опет рало и ошину волове... Миона стоји и гледа сина како као петлић опскакује, теглећи за ручицу и навијајући ралом час на једну час на другу страну. Рад је тежак, а детиња рука још нејачка.

Неколико пута Миона хтеде да притрчи и да му помогне... али нешто не смеде. Ни сама не зна зашто! Прибра торбицу, па пође полако кући. Освртала се небројено пута и гледала Огњана. Видела је – кад је узорао чак и трећу бразду!... Обузе је нека чудна радост. И плаче јој се – и смеје јој се. Не зна ни сама зашто... Мало, па тек прозбори онако сама: „Та ред је једном да и мене бог обрадује!... И зар ја нисам срећна? Ко то каже!... Те како сам срећна! Море, имам ја сина, хе! Имам домаћина, хеј... Неће мени више пословати туђе руке... Аја!... Нема нико оваквог детића. Ено га оре!... Не може боље ни Јеленко!... Момак је то!... Још годину-две, па ћу га и оженити – ако бог да! О, та и моја ће кућа пропевати!...“

Душанка не памти да је икад видела мајку веселију него тад – кад се вратила с њиве иза лаза...

Дошла је кући певајући неку веселу песмицу.

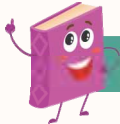
ПРИСТУПИМО ТЕКСТУ

1. Објасните наслов овог одломка? Коју симболику носи наслов?
2. Ко је главни лик приче? Опишите главне особине тог лика.
3. Зашто чича Јездимир назива Миону: *Муж – жена*? Зашто она не жели помоћ рођака и хоће да сачува породично *огњиште*?
4. На који се начин Миона одупире оговарању мештана када је школовање њене деце у питању? Образложите њен став.

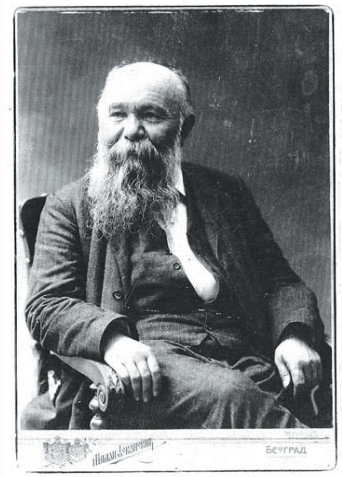
ВЕЖБАЊЕ

1. Миолина љубав и брига према деци и њена упорност да се избори за њихов бољи живот је безгранична. Напишите састав у којем ћете описати један такав лик из вашег живота.
2. Препричајте усмено вашим речима осећање среће и радости када Миона гледа сина Огњана када оре прву бразду.

ЗА РАДОЗНАЛЕ

Милован Ђ. Глишић (1847–1908), српски књижевник. Оригинални књижевни рад Милована Глишића није велики: око тридесет већих и мањих приповедака, поред два позоришна комада. Његове приповетке значе новину и догађај у развоју српске приповетке. Глишић је оснивач реалистичке сеоске приповетке. Његова најпознатија дела су: *Прва бразда*, *Глава шећера*, *Рога*, *Свирач* и друге.

ПИСМЕНОСТ

ПРИПОВЕДАЊЕ

(Причање по плану)

Приповедање је начин излагања и књижевности које износи догађаје по одређеном реду и плану. Оно може бити у прози или у стиху.

Такође, приповедање по плану користи се и у другим приликама, као и на другим наставним предметима (историја, природне науке, психологија, географија). У свим овим приликама, ако план приповедања (причања) је добро састављен и плански сачињен, пренос информације ће бити јасан, изражајан, без понављања и нејасноћа.

РАЗВОЈ ЈЕДНОСТАВНОГ ПЛАНА

Прва бразда

Милован Ђ. Глишић

ГЛАВНЕ ИДЕЈЕ ЈЕДНОСТАВНОГ ПЛАНА	РАЗВОЈ ИДЕЈА
1. Миона, удовица са три нејака детета, остаје да се сама бори за очување дома и породице.	1. Мионин муж, Сибин Џамић погинуо је у рату. Од тада се њихов живот променио. Деца мала, сиромаштво, нема ко да храни породицу, Миона, храбра, патријархална жена и мајка, није хтела да дозволи да се огњиште њихове куће угаси. Борила се свим силама, мудрошћу и памећу, обичне српске сељанке да своје синове и ћерку сама подигне, док ови не стасају да преузму рад око домаћинства и земље коју су имали.
2. Најмлађи брат покојног мужа помаже јој колико може и нуди јој да пређе у његову кућу, да јој буде лакше.	2. Јеленко, најмлађи брат Миониног покојног мужа помагао је неко време, али је схватио да неће Миону убедити да се пресели код њега, што би можда значило да она изгуби све, и кућу и земљу коју су јој деца наследила од покојног оца.
3. Прошло је неколико година, Миона се са муком сналазила, чак је и најстаријег сина Огњана, успела да упише у школи.	3. Време је пролазило, година за годином, Миона је истрајавала у својој амбицији, мада јој није било лако. Деца су јој расла, а сина Огњана је чак успела да школује, што је у то време била велика ствар. Сама је говорила: <i>Нећу ја да ми деца буду слепа код очију!</i>
4. Људи у селу дивили су се њеној издржљивости и хвалили је за смелост и храброст. Ипак, завидели су јој што је сина Огњана дала на школовање.	4. Миона је заједно са својом нејаком децом радила земљу, како би их прехранила, стицала пару по пару да би могла оба сина школовати и цело јој се село дивило, али и завидело на успеху.
5. Завидео јој је и сам девер Јеленко са стрицем Јездимиром, чији је коментар након разговора са њом био: „Муж жена!“	5. ....

6. Мионин се сан остварио и схватила је да је успела када је угледала сина Огњана како оре прву бразду на њиховој њиви.

6. ....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

ВЕЖБАЊЕ

Допуните празне делове овог једноставног плана вашим препричавањем и развијањем главних идеја. Запишите ваше одломке у свеске, али најпре препишите и *главну идеју* која је већ у плану.

ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА

Породица речи

Грађење или творба речи је део науке о језику који проучава правила грађења нових речи. Грађење речи је један од начина на који се богати речник језика

У грађењу речи могу да учествују:

- **корен речи**, као најмањи значењски део, носилац је основног значења речи;
- **основа** за даљу творбу речи (која се никада не мења);
- **суфикси**, односно наставци за творбу реч;
- **префикси**, односно творбене речи се додају на почетак речи.

Изведене и **сложене** речи, заједно **са кореном** речи од које су постале, чине **породицу речи**.

Нпр.

- род, родбина, родитељ, родити, породилиште, народ, рођендан;
- вод, водити, наводити, изводити, вођа, разводити, разводник, водитељ, одвод.

Неке речи могу да имају заједнички корен, али да не припадају истој породици:

- вода, воден, водњикав, низводно, узводно, разводњено, водостај, водомер.

Породице речи се могу стварати и од придева и глагола.

Нпр.

- млад (придев): младић, младост, младеж, омладина;
- писати (глагол): писац, писмо, писар, писмен.

ВЕЖБАЊЕ

1. Укажите на породице речи код следећих именица, придева и глагола: рад, зуб, певати, чист, леп, пливати.
2. Састави породице за следеће речи: бразда, планина, кућа, торба, памтити. Пронађите који су корени у изведеним речима.
3. Одредите наставке за грађење речи у речима: играч, ловац, градња, младић, писар, певачица.

АНТОНИМИ

Антоними су речи које имају супротна значења.

Прочитајте следеће текстове:

Бела њива, црно семе

Мудра глава која сеје.

*Чега се **мудар стиди**, тиме се **луд дичи**.*

(Народне пословице)

Приметили сте да су речи: *бело – црно, мудар – луд, стиди – дичи*, придеви који показују особине неких бића или предмета. Међутим, антоними могу бити и именице, глаголи, предлози и др.

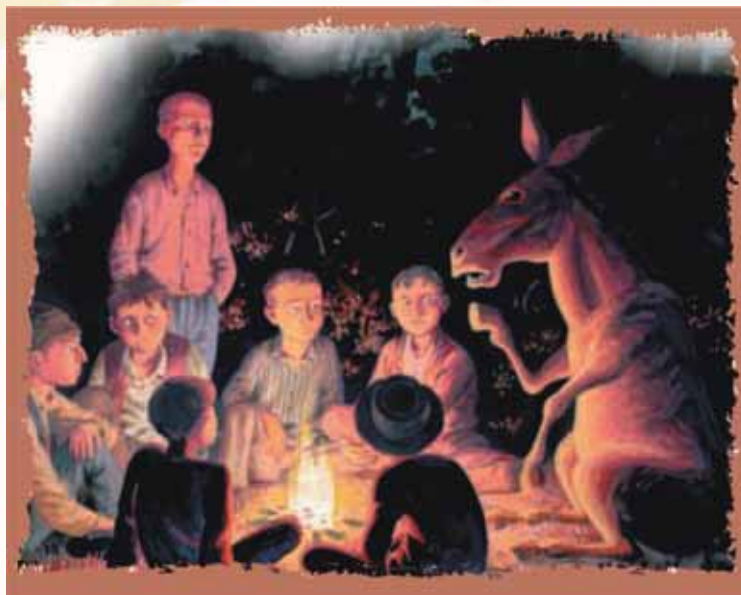
Нпр. *радост – жалост, поћи – стати, горе – доле*, итд.

ВЕЖБАЊЕ

1. Пронађите антониме за ове речи: *мрак, светлост, здравље, вера, живот, хладноћа, мудрост, јачина*.
2. Саставите по једну реченицу са антонимима следећих глагола: *долази, свиће, ћути, стоји, затвара, пење се, удаљава се, почиње*.

Бранислав Нушић

ХАЈДУЦИ
(одломак)

Хајдуци (1933) је наслов дечијег романа, српског књижевника Бранислава Нушића. Радња романа описује догађаје шесторице основаца на обали Дунава крај Смедерева из друге половине XIX века.

У предговору књиге, Нушић је написао да је роман настао на наговор деце његовог пријатеља. Такође, у наставку се наводи да дело има аутобиографских елемената.

Сваког четвртка и недеље на широкој пољани поред Дунава окупљала се дружина коју је чинило седам дечака. Седели су на великом храстовом стаблу и причали о свему и свачему, а кад би им прича досадила направили би лопту и играли фудбал све до вечери.

Дечаки су се међусобно разликовали по особинама, изгледу и понашању. Сваки од њих је имао одговарајући надимак. Заједничко им је било то што нису волели школу и нису били добри ђаци. Вођа дружине је био Чеда Брба, најјачи међу њима и једини који није ишао у школу. Сви су га се бојали и иако су знали да је велики лажов пажљиво су слушали његове измишљене приче и претварали се да му верују.

Чеда Брба је одлучио да оде у хајдуке и позвао дружину да му се придружи, што су они и прихватили. Тако почиње и сам заплет и радња овог духовитог романа за децу.

Лица у роману: Жика Дроња, Миле Врабац, Мита Трта, Лаза Цврца, Сима Глуваћ, Чеда Брба и Бранислав.

Прочитајте пажљиво шта је написао књижевни критичар Димитрије Вученов о Нушићевом роману: „Али Бранислав Нушић није хтео да нам прича о тим људима. Хтео је нешто друго: да нам исприча оно што се догодило дечацима који су хтели да постану хајдуци. И испричао нам је то са доста шале, јер је и он, као и ми који то данас читамо, видео у доживљајима ових дечака доста смешног. Већ и сами њихови надимци су смешни, а смешно је и то што хоће да се праве као да су одрасли...”

Сутрадан одосмо као и обично у школу, где нас је очекивало једно врло пријатно изненађење. Школска врата затворена, а на њима цедуља¹ и на њој пише:

Због епидемије нема предавања до даље наредбе

– Живела епидемија! – кликнусмо сви у један глас, па се у трк отиснусмо низ улицу како би што пре стигли кући да бацимо књиге.

– Живела епидемија! – узвикнуо сам и ја кад сам стигао кући и бацио књиге увис тако високо да су удариле у плафон, а расуто лишће као снег засуло целу собу.

– Де, шта ти је! – пита ме мајка.

– Немамо школе због епидемије!

– Каква ти је епидемија?

– Па епидемија, знаш ваљда шта је епидемија.

– Не знам – вели мајка – реци ми па ћу знати.

– Не знам ни ја, али не морам ни знати, главно је да због ње немамо школе.

Разуме се, чим сам тако савесно искупио своју ђачку дужност и бацио књиге увис, те се раскупусале, ја сам оставио сестру да збира и саставља листове, а ја сам похитао право тамо, на храстово стабло.

Затекао сам их већ, сво озарена лица као да су добили главне згодитке на лутрији. Још само нису били ту Цврца и Чеда. Цврца се извесно задржао код куће да доручкује, а Чеди није била потребна епидемија, он и без епидемије не иде у школу, али извесно није чуо да нема школе, иначе би већ био ту:

– Ала нам ово упали! – рећи ће Дроња!

– А, истина, зна ли ко од вас шта је епидемија? – запитаће Глуваћ.

– Па епидемија, ја мислим – вели Трта – то је пост, велики пост.

– Ама какав пост, то је епитимија што си ти чуо!

– Није, него епидемија – тврди Трта.

– Ама епитимија, кад ти кажем. Имам ја једног стрица свештеника, па га послали три месеца у манастир, те нам је он причао да је због епитимије грувао три месеца постан пасуљ. Баш, упамтио сам добро, епитимија.

– А знате ли ви шта је то епидемија? – рећи ће Врабац. – То је жена окружног начелника,² па мора да је данас њен имендан, те зато немамо школе.

– Иди, молим те, како она може да се зове епидемија? – пита Дроња.

– Јесте, брате, чуо сам ја – тврди Врабац.

– Јеси ли бар добро чуо? – пита га Дроња.

– Ама баш добро; једанпут сам чуо кад је моја тетка казала: „Убио га бог са кумом, што нагрди онако красну жену. Млада, лепа и отмена жена а зове се Еуфемија; унаказио жену са именом.” Ето, то сам чуо.

– Бре, – узвикну Глуваћ – толико вас па не знате шта је то епидемија.

– Па што ти не знаш? – вели му Врабац.

– Знаш ја, него нећу да вам кажем! – одговара Глуваћ.

– Знаш, јест, не знам у којој си школи учио? – додаје пакосно Врабац.

– Ја знам, јест, јер имам брата у четвртом разреду гимназије, па он ми је казао; питао сам га па ми је казао.

– Е, па `ајд кажи шта је – навалисмо сви.

– Епидемија, то је једна богиња из старе грчке митологије. Ето ти! – одсече Глуваћ.

Па што ми због грчке богиње да немамо школе? – пита Врабац.

– Е, то не знам! – одговара Глуваћ кратко.

Још дуго ми бисмо о томе разговарали да не наиђе Цврца.

– Где си, море, ти досад? – пита Дроња.

– Знаш – правда се Цврца – није ми отац веровао да немамо школе. Кад сам дошао кући и казао да због епидемије немамо школе, а он суну на мене:

– Лажеш, лажеш, ти, него не знаш лекцију па си побегао из школе. Каква епидемија и шта има због некакве епидемије да се распуштају школе?

Па ме узе за руке да ме одведе у школу натраг. Дођосмо тамо, кад и сам директор стоји пред гимназијом. Мој отац му приђе па му вели:

– Ама, господине директоре, је ли истина да нема школе?

– Јесте – вели директор – морали смо растурилити по наредби санитарске власти.

– Па знам – пита њега мој отац – зашто због некакве епидемије да деца губе школу?

– Па зато, брате, што је то зараза, болест, која је почела да коси децу.

– А тако – вели мој отац – па што не кажете тако па да вас човек разуме, него ми разбијамо главу са епидемијом.

– Директор се окрете па прочита ону цедуљу на вратима и као љутну се мало.

– Ето, вели – секретар већа млад професор, сад тек дошао са универзитета, па, ето, воли да стрпа реч и где не мора.

– Па извади из џепа писаљку;³ превуче ону реч епидемија и исписа зараза. Ето, зато сам се задржао толико – заврши своје казивање Цврца.

– Ето ти – рећи ће Врабац Глуваћу – твоја богиња из старе грчке историје.

– Шта знам ја, – брани се Глуваћ – тако ми је казао брат, а морао сам му веровати, он учи четврти разред гимназије. А знаш шта, ако и није богиња из старе грчке митологије, е није ни Тртин велики пост.

– Море, то – брани се Трта – и није богзна шта. Чуо сам реч епидемија па ми се учинило слично. Али бар нисам био глуп као Врабац, па да кажем да је епидемија жена окружног начелника. Толико глуп нисам био!

– Уху, ху! – церека се Врабац. – Епидемија велики пост!

– Уху, ху, ху! – још више се цери Трта. – Епидемија жена среског начелника!

И тако почеше да се заједају, да се подсмевају један другом, па онда боме и да се вређају, док тек плануше и један и други, па стадоше један према другом и испрсише се, а стегоше песнице.

Још мало па да падне крв због епидемије, јер то није шала кад се два хајдука ухвате у коштац,⁴ али, хвала богу, спазисмо низ пољану Чеду, те Цврца викну:

– Ено га `Арамбаша!

Одмах се обојица раставише и сви се дигосмо на ноге те дочекасмо `Арамбашу.

Чеда се сасвим променио. Пре је ишао као и ми сви што смо ишли, а сад некако крупно корача и узноси главу и спустио обрве, а набрао чело те некако мрко гледа. Кад дође међу нас, он нас јуначки поздрави.

– Помози бог, браћо!

– Бог ти помого, `Арамбашо!– одговорисмо у један глас.

Он седе, па се окрете нама и рече:

– Седите!

Ми поседасмо, а он нас најпре све строго премери.

– Чујем да немате школе? – запитаће `Арамбаша.

– Јесте, немамо због епидемије! – рећи ће Врабац да олакша својој срци од малочас.

– `Арамбашо – окрете се Трта Чеди – ја те молим, нареди му да се не задева,⁵ јербо свашта може бити!

Брба `Арамбаша мрко погледа и једног и другог.

– Не трпим – вели – раздор у чети. Хоћу да живите међу собом у слози. Ко ми сеје раздор, казнићу га страшном казном.

И Врабац и Трта умукоше. Тад `Арамбаша настави:

– Сутра, у зору, положићемо заклетву. Сутра ће свако од вас, већ у седам сати ујутру, да крене од куће друмом уз Дунав. Тамо на десној страни Дунава, испод Спасићевих винограда, читав сат хода од вароши, ја ћу вас на одређеном месту чекати. То место, то је гроб Максе Жабе. Заклећемо се на гробу Максе Жабе.

Ето, тако је гласила наредба `Арамбашина.

*

У следећим одломцима романа прочитајте како је писац окарактерисао поједине ликове из хајдучке дружине.

*

Трта је могао бити добар ђак, само да није био лењ. Све друго још како-тако, али му је најтеже било ујутру да се дигне из постеље. Е, лакше би било извући натоварена кола из блата; лакше би било помаћи с места магаре кад се узјогуну и одупре ногама;

лакше би било изнети буре од сто литара из подрума но Трту извући из постеље, ујутру. И није да неће, хоће он, па чак пружи једну ногу, па пружи другу, али оно што је најтеже на њему то остане у постељи, па ни маћи. Зато су га сами његови у кући звали Трта, па је то име донео готово у школу.

*

Лаза Цврца је био најмањи међу нама. Зато су га ваљда и звали тако. Био је и највеселији, умео је да нас све насмеје. Умео је да иде на рукама, умео је да пребаци ногу око врата; умео је да се искези и избуљу очи као жаба, умео је пљувачком да гађа; умео је да звижди као да има свираљку у устима.

У наставку романа сазнаћете зашто се јунаци дружине одмећу у хајдуке, какве снове сањају на храстовом стаблу, у какве авантуре срљају и како завршавају своју пустиловину.

¹ цедуља – мањи лист хартије на коме се записује какво обавештење

² начелник – највиши представник власти у округу

³ писаљка – оловка

⁴ коштац – заузети положај за рвање

⁵ задевати – задиркивати, пецкати

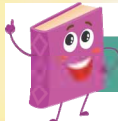
ПРИСТУПИМО ТЕКСТУ

1. Објасните наслов романа. Зашто је Бранислав Нушић назвао овај роман баш тим именом?
2. Која је осећања побудио у вас овај роман?
3. Где се одвија радња романа? Опишите њихове ликове и њихове породице.
4. Наведите заједничке особине јунака романа *Хајдуци*.
5. Образложите који вам се надимак дечака највише допао и зашто.
6. Како су они стекли дотичне надимке? Који вам је најдуховитији?
7. Зашто су хтели да оду у хајдуке? Шта их је натерало да ураде ту ствар?
8. Образложите подробније узроке таквог њиховог подухвата.
9. Опишите комичне ситуације које су пратиле њихов боравак у хајдуцима.
10. Одредите чија је прича била најзанимљивија, када они причају приче, да би разбили страх.
11. Покушајте да одредите поуке које нам доноси овај роман.
12. Окарактеришите лик који је за вас био најупечатљивији.
13. Покушајте да се приближите јунацима романа и да на њихове пустиловине гледате из њиховог угла.
14. Чијим се несташлуцима најслађе смејете?

ВЕЖБАЊЕ

1. Полазећи од одломка романа Бранислава Нушића напишите најдуховитији доживљај из вашег живота.
2. Напишите краћи састав из школског живота са насловом *Шала је успела*.

ЗА РАДОЗНАЛЕ

Бранислав Нушић (1864–1938), српски књижевник, комедиограф, писац романа, драма, прича и есеја, зачетник реторике у Србији и истакнути фотограф аматер. Такође је радио као новинар и дипломата.

Најзначајнији део његовог стваралаштва су комедије. Нушићева најпознатија дела су: *Госпођа министарка*, *Народни посланик*, *Сумњиво лице*, *Ожалошћена породица*, *Власт*, *Покојник*, роман за децу *Хајдуци* (1933) и чувена *Аутобиографија* (1924). Осим што је писао за позориште, радио је као драматург или управник у позориштима у Београду, Новом Саду, Скопљу и Сарајеву. Био је изабран за председника Удружења југословенских драмских аутора и члана *Српске краљевске академије*. Нушићева дела су од 1950. до данас адаптирана у педесетак биоскопских и телевизијских филмова.

ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА

ИМЕНИЦЕ

Врсте именица

Тамо, иза последњих кућа, на широкој пољани а отприлике двеста метара од дунавске обале, лежало је једно велико храстово стабло, на коме су се гране већ осушиле. То стабло је пре неке године нанела вода. Била с пролећа велика поплава, па се Дунав разлио и потопио поља и ливаде, шуме и села, те ишчупао негде натрули храст, понео га на својим валима и некако ту, код нашега града, секнула вода, те тај храст, ко зна из чије шуме, остао на ледини и сад добро дошао нама, деци, да се збирамо кад смо докони и слободни од школе.

(Бранислав Нушић, *Хајдуци*)

Ви сте у претходним разредима учили да су **именице променљиве речи** које означавају **бића, предмете, појаве**. Оне се према значењу (врсти) деле на **властите, заједничке, збирне и градивне**.

Пронађите све именице у горњем тексту. Приметили сте да речи које значе жива бића или предмете са заједничким особинама зову се **заједничке именице**.

Док именице које значе поједина бића или поједине предмете називају се **властите именице**.

Ево примера: Реч *село* је заједнички назив за сва људска насеља исте врсте, али свако село има своје властито име (Дињаш, Белобрешка, Соколовац, Српски Семартон, Толвадија, Ченеј, Варјаш итд.). Исто тако, заједничке именице *мушкарац* или *жена* значе бића исте врсте, али сваки мушкарац (жена) има своје властито име да би се разликовао од осталих мушкараца (жена): Марко, Никита, Гаврило, Душан, Ђурица, Драгутин, Вукосава, Даница, Јефимија итд.

Приметили сте у горњем тексту речи које значе неку **материју**, да истим именом означавају различите количине материје, како њене најмање тако и највеће делове. То су **градивне именице**.

Док именице које означавају **збир** бића и предмета називају се **збирне (колективне) именице**.

Властите (личне)	Заједничке (опште)	Збирне (колективне)	Гравивне
Доситеј Обрадовић, Темишвар, Дињаш, Гаврило Ројков	село, град, младић, девојка, мајка, отац, кућа, глава, брод, пут, мапа, школа	деца, цвеће, грање, биље, камење, перје, пилад, господа, пруже, прасад, класје	вода, петролеј, песак, брашно, дрво, лан, маст, бензин, уље, прашина, кудеља, млеко, вино, жито.
Немају облике множине. Пишу се великим почетним словом.	Имају облике и једнине и множине. Пишу се малим почетним словом.	Обликом једнине означавају множину (та прасад, то цвеће).	Имају само облик једнине.

ВЕЖБАЊЕ

1. У доњем тексту пронађите заједничке и властите именице и одредите њихову улогу у реченици:

Приповеда се да је силни цар Душан, ловећи по планини Церу, угледао на једном месту где се гране од дрвећа и доле савијају и горе увијају.

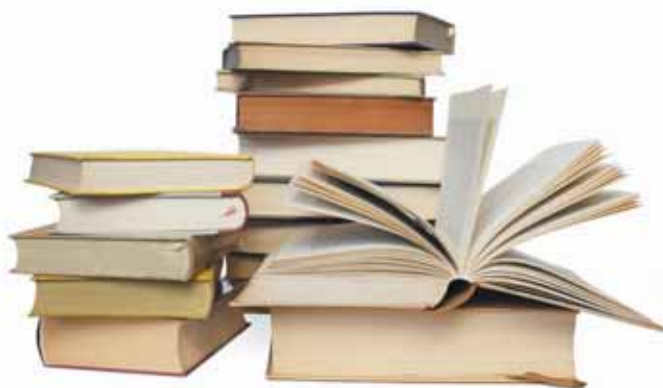
(Народна приповетка, *Обил*)

2. Напишите неколико примера градивних и збирних именица.
3. Сачините реченице уз помоћ следећих речи: *доба, јесен, грозђе, тијаца, воће, поврће*.
4. Исправите грешке у следећем тексту:

У току летњег распуста сам прочитао роман „на дрини ћуприја” И. Андрића, бајку „златоруни ован” и „баш-челик”. Роман „хајдук станко” и Збирку Песама „на липару” Ђуре јакшића.

5. Именице из одломка романа „Хајдуци” Бранислава Нушића, разврстај их према врсти (значању).

Властите	Заједничке	Збирне	Градивне

Мирослав Антић

ШАШАВА ПЕСМА

Мама ми каже: шашаво моје,
шта се то збива у твојој глави?

У њој дечаци, кажем, постоје,
дечаци смеђи, црни и плави.

Мама ми каже: шашаво моје,
зар могу тамо сви да се сложе?

Ја мами кажем: кад већ постоје,
нек ту и стоје – шта се може.

Мама ми каже: пусти приче.
– збијени тако на шта личе?

Ја руком махнем
и уздахнем.

Сви они личе, сви много личе
на нешто лепо као из приче.

На све што чекам. На све што хоћу,
Личе на немир. И на самоћу.

Мама ми каже: шашаво моје,
па они, значи, не постоје.

Постоје, кажем, као на јави
дечаци смеђи, црни и плави.

Шта да се ради, мама вели.

Ја кажем: ништа, већ да се жели
да никад чекање не узбледи.

Мама ме пита: а да л` то вреди?
А ја се смешкам: видећеш – вреди.

(Из збирке *Плави чуперак*)

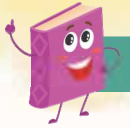
ПРИСТУПИМО ТЕКСТУ

1. Прочитајте ову песми и одредите којој врсти припада.
2. Која осећања описује Мирослав Антић у овој песми?
3. Шта је у песми стварност, а шта машта?
4. Објасните наслов песме.
5. Зашто је, по вашем мишљењу, аутор овој песми дао наслов *Шашава песма*?
6. Одговорите водећи рачуна о чијој и каквој узнемирености је у песми реч.
7. Да ли је за вас увек важно да нешто желите и да се надате?
8. Шта песник вели о чекању?
9. Објасните стихове: „да никад чекање не избледи”.
10. О каквом је то чекању реч?
11. Да ли ритам песме утиче на описана осећања у песми?

ВЕЖБАЊЕ

1. Прочитајте песму и размислите о лирском субјекту у њој.
2. Да ли се аутор песме и лирски субјект разликују?
3. Образложите одговор.
4. Научите стихове који су вам се највише допали у песми.
5. Покушајте и сами да напишете сличну песму.

Мирослав Антић (1932–1986), рођен у Мокрину у Банату. Српски је песник, драматичар, сликар, сценарист, новинар и редитељ. У родном Мокрину је похађао основну школу, гимназију у Кикинди и Панчеву, студије славистике (руски и чешки језик) на Филозофском факултету у Београду. Познат по збиркама за децу и омладину: *Војводина*, *Насмејани свет*, *Шашава књига*, *Свашта умет*, *Издајство лирике*, *Плави чуперак*, *Гарави сокак*, *Плава звезда* и др.

ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА

РОД ИМЕНИЦА

Учили сте у претходним разредима да именице имају три рода: *мушки*, *женски* и *средњи*.

Именице имају увек исти род, оне не могу да се мењају по родовима. На пример, именица *мост* је увек мушког рода, не можемо је пребацити у женски или средњи род.

Како сте сазнали да је именица *ђердан* мушког, *вода* женског, а *сребро* средњег рода?

Овакве именице немају природни, већ **граматички род**. Род поменутих именица одредили сте помоћу речи: **тај** и **ти** за именице мушког рода; **та** и **те** за именице женског рода и **то** и **та** за именице средњег рода.

Тај дечак	Та кућа	То село
мушки род	женски род	средњи род
Милош Црњански, друг, брег, дан, чвор, месец, унук, цвет, ђердан, борац	књига, долина, зима, ноћ, година, башта, вода, рука	позориште, пролеће, воће, сребро, стабло

Природни род имају именице које означавају нешто живо. Он може да буде само мушки и женски. Средњи род не постоји у природи. На пример, именица *син* је биће мушког рода, па је и именица *син* мушког рода, а именица *мама* је женског рода зато што значи женско биће. Код неких младих живих бића изразито се не разликује природни род. Неке именице које значе млада бића нису ни мушког ни женског рода, већ **средњег**: *дете*, *пиле*, *јаре*, *јагње*, *маче* итд.

Предмети (ствари) немају природни род.

БРОЈ ИМЕНИЦА

Знате да се именице употребљавају у два граматичка броја – у *једнини* (сингулар) и у *множини* (плурал).

Ако неки облик именица значи једно живо биће или један предмет, онда је тај облик у *једнини* (зец, табла, мама итд,) ако неки облик значи више живих бића или више предмета исте врсте, онда је он у *множини* (зечеви, табле, маме итд.).

Неке именице имају само облик једнине (јер тим обликом означавају множину): *телад, јагњад, живина, родбина, стока, пилад, раја* итд. док друге само облик множине (*врата, јасле, уста, леђа, недра, кола, десни* и сл) а означавају јединку. О овим именицама учићеш у старијим разредима.

ВЕЖБАЊЕ

1. Одредите какав род (граматички или природни) имају следеће именице: *пас, зец, ласта, ован, корњача, вепар*.
2. Одредите облике множине следећих именица: *брат, господин, дете, цвет, болест, вече, око, тиле, дуња, корак*.
3. Напишите множину следећих именица и одредите у ком су роду: *штене, јагње, маче, слама, орах, деда, отац, мрак, дрво, дете*.
4. Оредите којег су рода именице: *вођа, слуга, звер, глад, бол, судија, јазавац, багрем, мастило, светло, одело, грозђе*.
5. Одредите граматички род и број следећих именица.

Именица	ГраMATички род	Број
машта		
јелка		
слон		
душа		
књиге		

Mark Tven

DOŽIVLJAJI TOMA SOJERA
(odlomak)

Osvanula je subota. Sveži i svetli letnji uranak, život buja i preлива se. U svakom je srcu pesma, a kome je srce bilo mlado, tome se pesma iz grudi otimala. Na svačijem licu sijala je radost, a ljudi prosto nisu koračali nego poigrali. Bagremovi u cvetu, sav vazduh pun njihova miomirisa.

Kardifski breg, koji se izdizao iza sela i iznad sela, ozelenio je lišćem. On je ležao na tolikoj daljini da bi mogao svima da se učini kao neka Obećana Zemlja: za odmor dušu dala, prosto te mami sebi.

Tom se pojavi na stazi. Nosio je vedro kreča i četku sa dugačkom drškom. On razgleda tarabu, i priroda izgubi svu onu svoju radost, a u njegovu dušu ugnezdi se duboka potištenost. Ime te tarabe u dužinu nekih trideset jardi¹ a u visinu bar deset! Učinilo mu se da je život prazan, i jedna božja muka. On uzdahnu, zamoči četku u kreč pa pređe njome preko najviše letve. Onda ponovi tu istu radnju, pa još jedared. Tada stade upoređivati tu beznačajnu malecnu okrečenu prugu sa bezmernim kontinentom neokrečene tarabe, pa se skljojka, sav očajan, na sanduk sa nekim drvцем.

Sa ulaza doskakuta Džim. Nosio je neko limeno vedro i pevušio je: „Devojčice iz Bufala”. Donositi vodu sa gradskog bunara – šmrka, to je dotada Tomu uvek izgledalo nešto „što ti je najmrže”. Ali sad mu nije izgledalo ni najmanje tako mrsko. Pa se setio da je kod bunara uvek veliko društvo. Beli dečaci i devojčice, pa mulatska² deca i crnčići, sve je to tamo čekalo na red: e odmarali se, e trampljavali svakojake igračke, e koškali se, tukli, zazjavali se i terali trista šega i komendija. Pa mu pade na um i to da je do bunara samo nekih sto pedeset jardi, a ovamo Džimu da se vrati sa vodom u vedru treba bar jedan sat, nikad manje, i to još uvek mora neko da pođe po njega.

I tako Tom reče:

– Slušaj, Džime, odoh ja da donesem vodu, a ti ovde malo da mi pokrečiš.

Džim zavrte glavom i reče:

– Ne možeš, gospodar Tome. Matora gospoja kaži „donesi vode i niskim zazjavaj! Kaži, misli gospodar Tom pitaj mene kreči malo, ali ja gledaj svoja posla, a krečenje gledaj ona.”

– More, Džime, šta te briga šta je to ona rekla. Ona uvek tako zanoveta. Nego daj ti meni vedro, eto mene za minut. Gde će ona znati!

– Jao, nemoj, gospodar Tom. Matora gospoja skidaj meni glava i „očerupaj”. Kazao zasigurno.

– Ko, zar ona? Koga je ona istukla? Najviše ako te ona zvecne naprstkom po glavi, a ko se toga plaši baš bih hteo da znam. Džime, daću ti kliker. Daću ti pravi pravcati „kamenac”.

Džim se pokolebao.

– Beli belcati kamenac, Džime, ima da zineš što je lep!

– Veselje jedno, znam, priznajem. Ali gospodar Tome, stara gospoja uteraj strah u mene.

Ali i Džim je bio samo čovek – a iskušenje i suviše veliko. On spusti svoje vedro na zemlju, pa uze „kamenac”. Samo, nije prošao ni minut, poleti ti on niz ulicu sa svojim vedrom, a tur mu je brideo, ne pitaj! Tom se svojski dao nakrečenje, a tetka Pola se povuče sa bojnog polja, sa papučom u ruci, i pobedonosnim osmehom na licu.

Ali Tomova energija nije bila dugoga veka.

On se dade u misli, kakve je sve zabave spremao za današnji dan, i jadi ga skoliše. Još samo malo pa će se svi slobodni dečaci da poteku pokraj njega, sve pocupkujući, žureći se na krasne pothvate i izlete, pa neće biti kraja njihovoj sprdnji kad ga vide kako je prinuđen da radi – i sama pomisao pekla ga kao vatra. On istrese iz džepova svoje celokupno ovozemaljsko blago, i uze ga ispitivati: svakojake drangulije, klikeri i kojekakve tričarije; njime bi možda i mogao da podmiti koga da mu malo pomogne u radu, ali sve je to kratko da otkupi makar i pola sata potpune slobode. Te on tako potrpa sva ta svoja oskudna sredstva u džepove, i sasvim se odreče namere da pokuša sa kupovinom.

Ali u tome mračnom i očajnom času odjednom mu dođe nadahnuće. I to kakvo nadahnuće! Veliko, izvanredno! On spopade svoju četku i mirno prionu poslu. Na vidiku se pojavi Ben Rodžers, baš onaj dečko između svih dečaka čijeg se podsmevanja Tom najviše pribojavao.

Ben se kretao sve podskakujući, cupkajući i đipajući – najbolji dokaz da mu je srce bilo veselo, a očekivanja visoka sve do samih nebesa. Jeo je jabuku, a s vremena na vreme ispuštao je neki dug, zvonak usklik, posle koga bi dolazio sasvim duboko: „tumba-lumba, tumba-lumba”; jer on je, zaboga, izigravao u ovome času– parobrod!

Pa kako se približavao, on smanji brzinu, zahvati sredinu ulice, naže desnim bokom što je mogao više, pa zaokrete sa velikim zamahom, naprežući se s mnogo važnosti i uz svakojake veštine – jer on je predstavljao lađu „Velika Misuri” i zamišljao da gazi devet stopa. On je bio i brod, i kapetan broda, i sva brodska signalna zvona, sve u isti mah, i zato je morao sebe da zamišlja i gde stoji na kapetanskoj „olujnoj” palubi, i kako izdaje naredbe i da ih izvršuje. „Zaustavi, momče! Cin-ci-lin-cin-cin.”

Najpre se silno bacio isuviše napred, pa stade polako da skreće prema pločniku da pristane uz njega. „Okreći nazad! Cin-ci-lin-cin-cin.” On ispruži ruke niz kukove, pa ih onda ukoči. „Desnom nazad!” Cin-cilin! Šuš! Ššuš-muš! Za to vreme desna mu ruka stade da opisuje pozamšne krugove, jer je u ovaj mah predstavljala točak od nekih četrdeset stopa. „Još malo natrag levom! Cin-cilin-cin Šuš! Šš-u-uu-š!” Sada poče leva ruka da pravi krugove.

– Stoj, desna! Ci-cilin-cin! Stoj, leva! Napred desnim bokom. Zaustavlaj! Spoljašnjim polako okreći! Cin-bom-cin-bom!Šuuu-uš! De, ti tamo, uže! Življe, de, de! Bacaj konopac. šta tu gnjavite! Plamar oko onog direkta tamo – obavijaj! A sad – vuci! potegni! pristaje se! Mašine zaustavlaj – sve! Ci-bom-cin-cilin!

– Šne-t! št! št! (Otvorio je sve ventile, poklopce na palubi, i sad ih promatra.)

A Tom kreči li, kreči: na parobrod ne okreće glave, kao da ga i nema! Ben izbeči oči na njega, pa će tek:

„Hi! hi! Dolijao si! Lija lija – pa dolija!”

Nema odgovora.

Tom posmatra svoj poslednji potez okom pravoga umetnika; onda još jednom ovlašno ustremi svoju kičicu³ pa se opet dađe u posmatranje, kao i maločas. Ben se namesti baš kraj njega. Tomu pljusnu voda na usta pri samoj pomisli na Benovu jabuku, ali on prionu radu.

Onda će Ben:

– Ej, druškane! Ti to kao nešto ribaš?

– A, to si ti, Bene! Nisam te ni primetio!

– Čuj, idem malo na kupanje, eto, tako ja! A zar ne bi i ti, samo da smeš? Ali ti više voliš rad je l' da? Naravno, rad ti je miliji!

Tom odmeri dečaka, nešto malo, pa će reći:

– Eto, zar to nije rad?

– A šta ti zoveš: rad!

Tom nastavi s krečenjem i odgovori sasvim nemarno:

– Pa sad, kako se uzme, nekom rad, nekom nije. A jedno ti mogu reći: to je nešto što

Tomu Sojeru godi.

– Idi bogati, nećeš valjda da mi pričaš da ti to izistinski voliš!

Četka je i dalje igrala u Tomovoj ruci.

– I te kako! Ne znam što da ne volim! Nije to svaki dan – tarabu da krečiš! A kome se to dečku daje prilika kao meni i kad!

Sad je stvar dobila sasvim drugi izgled. Ben prestade grickati jabuku. Tom je prevlačio četkom, nekako kicoški, te ovamo, te onamo – pa onda stoji! Izmakne se malo da osmotri na šta mu liči. Onda opet udari jedan potez ovamo, jednom onamo – pa opet kritički promatra. Ben mu prati svaki pokret, i sve se više unosi u stvar, uhvatio ga sasvim. Onda on reče:

– Slušaj, Tome, pusti me bolan da i ja malo krečim.

Tom se zamisli; kao da je hteo i da pristane; ali se predomislio:

– Nikako, ne ide; ni pomisliti! Vidiš li, tetka Poli prosto prirasla ova taraba za srce – nije šala, na samoj je ulici – a da je u pitanju, recimo, zadnja taraba, tu mislim ne bi kazala ništa; ova ovde – brajko moj, ima mnogo da se pazi, moraš da vodiš računa, a, priznajem ti, u hiljadi dečaka, šta kažem, ni u dve hiljade nema ga koji će da izvede taj posao kako treba.

– Što govoriš? Tako mu to dođe! De, dajder meni, samo malkice, da pokušam i ja. Da sam ja nešto na tvom mestu, Tome, ja bih tebe pustio!

– Bene, ja bih drage volje, dajem ti reč poštenoga Indijanca⁴, ali tetka Pola! Vidiš li, koliko je samo Džim hteo baš on da kreči, a ona mu nije dala, ni da priviri. Pa navalio i Sid, a ona ni da čuje. Pa vidiš i sam u kakvom sam ti škripcu? Ako ti dam, pa ti uzmeš da krečiš, pa se na tarabi nešto pokvari...

– Koješta! Paziću ja, nemaj brige! Ama, kao da si ti! Pusti me samo malkice! Čuj, Tome, daću ti jedanput da zagrižeš.

– Pa lep, kad si navalio. Ali nemoj, ne mogu, Bene, nikako, živ me stra` pojede...

– Daću ti celu celcatu, sve što je ostalo!

Tom ustupi četku. Na licu mu se videlo da mu teško pada, a ovamo srce mu je igralo od radosti.

I dok je malopredašnji parobrod „Velika Misuri” zapeo da dirindži i preznojjavao se na suncu, umetnik, koji se povukao, sede blizu njega, u hlad, na jedno bure: nogama se koprca i lomata, jabuku mljacka i sladi, i smišlja novi „pokolj mladenaca”⁵.

A nije bilo, da kažeš, oskudice u materijalu. Dečaci su prolazili svaki čas, dolazili su da se Tomu siti narugaju, a ostajali bi da se siti nakreče.

Kad se Ben umorio namrtvo, Tom je napravio pazar s Bili Fišerom, koji mu je dao zmaja, gotovo bez greške (nešto malo krpeža, ali ispravno zakrpljen); pa kada je Bili Fišer ispaio iz igre, onda je Džoni Miler kupio pravo, za jednog mrtvog pacova i kanap, kojim pacov može da se zavtlava; i tako dalje, i tako dalje, satima i satima.

Sredinom popodneva, Tom, koji je još jutros bio puki siromašak, prosto se valjao u bogatstvu, tu nema druge reči. On je stekao – da ne govorim o onome maločas – dvanaest klikera, parče drombulje, parče plavog stakla od vinske boce, da se kroz njega gleda, cevku od kalema za namotavanje pređe, ključ (istina bez pera), komadić krede, stakleni čep od boce za vino; jednog kalajnog vojnika, dva punoglavca, šest praskavih „žabica”, jedno mače ćoravo,

kvaku mesinganu s vrata, pseću ogrlicu (bez psa), dršku od noža, četiri kore od pomorandže i jedan stari bataljeni prozorski okvir. Uz to je bogovski proveo vreme, nadembelisao se do mile volje i u slast, imao društva koliko se samo može poželeti – a taraba okrečana, i to sa tri naslage kreča! Da mu nije ponestalo kreča, doveo bi svakog dečaka u čitavom selu do bankrotstva.

Tom pomisli u sebi da ovaj naš svet nije baš tako besmislen, ako ćemo pravo. On je otkrio veliki zakon ljudske delatnosti, iako nije bio svestan toga svoga otkrića. Taj zakon glasi: ako hoćeš da ti čovek ili dečko svim srcem žudi za nečim, učini samo da se to teško postiže.

Da je to bio veliki i mudar filozof kao pisac ove knjige, on bi bio shvatio da je rad – ono što činiš pod moranje, a da je igra sve ono šta nisi primoran. I tada bi razumeo zašto je pravljenje veštačkog cveća ili recimo okretanje oštračevog tocila „rad”, a kad ti, brajko, zapneš iz petnih žila da oboriš „svih devet” kegli na kuglani, ili da se uspenraš na vrh Monblana – to ti je samo „zabava”.

Ima u Engleskoj bogataša koji teraju čitavo leto putnička kola sa četiri konja, i to iz dana u dan, a dnevno prevale nekih dvadeset ili trideset milja – i to samo zato što ih – preimućstvo stoji mnogo novaca. Ali, da im neko samo ponudi platu za tu službu, služba bi im se pretvorila u „rad” i smest bi je se odrekli.

(Preveo Stanislav Vinaver)

¹ jard – engleska mera, nešto manja od 1 m (91,43 cm)

² mulat – čovek rođen od oca crnca i bele majke i obratno

³ kičica – slikarska četka

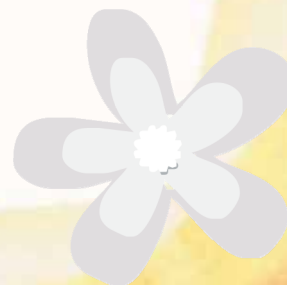
⁴ izraz kad se deca igraju Indijanaca

⁵ „pokolj mladenaca” – pokolj dece koji je, prema jevanđelju, izveo car Irod.

PRISTUPIMO TEKSTU

1. Opišite gde se odvija radnja priče iz gornjeg odlomka romana Marka Tvena *Doživljaji Toma Sojera*.
2. Opišite ukratko književni lik Toma Sojera i ostalih likova u odlomku romana.
3. Opišite Tomovu porodicu.
4. Čemu ste se najradije smejali?
5. Odredite osobine koje najbolje karakterišu junaka našeg odlomka: *snalažljiv, lukav, avanturista, nezavisan, samouveren* itd.
6. Odaberite osećanja koja su u tebi pobudili junaci priče.
7. Da li imate pojedine nedoumice povodom Tomovog ponašanja?
8. Kako je Tom uspeo da pridobije dečake da ofarbaju ogradu tetka Pole?
9. Kako objašnjavate postupke dečaka iz njihovog ugla?
10. Šta vam se najviše dopalo kod Toma Sojera?

11. Da li imate slično mišljenje kao naš pripovedač da je rad „ono što činiš pod moranje”, a igra „ono što nisi primoran”.

VEŽBANJE

1. Kao domaći zadatak napišite koji deo ovog odlomka romana vam je bio najuzbudljiviji.
2. Protumačite misao iz romana: „Ako hoćeš da ti čovek ili dečko svim srcem žudi za nečim, učini samo da se to teško postiže.”
3. Polazeći od prethodne piščeve misli napišite slobodan sastav.

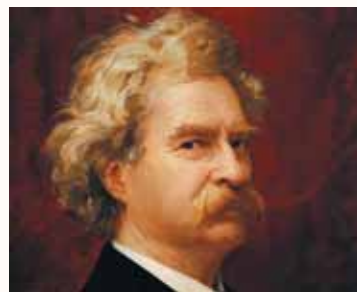
POJAM O POJMU

Pustolovni roman – to je vrsta romana u kome autor opisuje avanturističke događaje iz života junaka, koji uživaju da pronalaze i istražuju nepoznate predele. U uzbuljivim doživljajima junaci dotičnih romana uspešno savlađuju sve nepoznanice.

ZA RADOZNALE

Mark Tven (pravo ime *Samuel Langhorne Clemens*, 1835-1910), pisac i humorista, bio prijatelj Nikole Tesle. Najpoznatija dela su mu romani *Pustolovine Toma Sojera*, *Kraljević i prosjak*, *Život na Misisipiju*, *Pustolovine Haklberi Fina*, *Jenki na dvoru kralja Artura* i druga. U svojim delima često je opisivao događaje iz detinjstva i mladosti. U svetu je priznat kao značajan humoristični pisac.

ПИСМЕНОСТ

ПРИПОВЕДАЊЕ (ПРИЧАЊЕ)

У овом роману Марк Твен описује авантуре Тома Сојера и његових вршњака. Он описује њихов изглед, поступке и пустоловине. Писац педантно приказује њихове карактерне особине.

У сваком књижевном делу писци причају о људима и о њиховим доживљајима. Читајући роман Марка Твена „Пустоловине Тома Сојера” примећујемо да догађаји теку по извесном реду, према неком плану, да су међусобно повезани и да проистичу један из другог.

Запазили сте да Марк Твен износи догађаје по одређеном реду. Овакав начин излагања назива се *приповедање* (причање).

Приповедање може бити у прози или у стиху.

ВЕЖБАЊЕ

1. Које су особине приповедања?
2. Наведите неки други пример приповедања.
3. Саставите једноставан план одломка из романа *Доживљаји Тома Сојера* Марка Твена и испрчајте садржај, усмено или писмено, по том плану.

ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА

ДЕКЛИНАЦИЈА

Именске речи (именице, заменице, придеви и неки бројеви) мењају се по падежима.

Промена речи по падежима назива се **деклинација**.

Именске речи мењају свој облик у реченици. Погледајте то на следећем примеру.

Душаново село је близу града. Он је отишао из села још као дечак. Кад се после школе вратио своме селу, приметио је да су мештани улетишали село. Тада је Душан рекао: „Село наше, сада си дивно!” Шетајући селом, сусрео је многе старе познанике. С њима је разговарао о селу.

Приметили сте да именица **село** добија различите облике према функцији коју има у реченици. Зато су именице *променљиве речи*. Наведени су сви падежни облици који постоје у нашем језику. У српском језику постоји **седам падежа**. Њихови називи потичу из латинског језика. Погледајте како се именице **јелен** и **клуба** мењају по падежима. Лакше ћемо препознати у ком је падежу реч, ако се послужимо питањима уз одговарајући падеж.

ПАДЕЖИ

Дакле, овакви различити облици именица са различитим значењима у реченици, називају се *падежи*. У српском језику постоји **седам падежа**. Њихови називи потичу из латинског језика.

1. **Номинатив** (лат. *nominativus* - *именовати*). То је падеж **субјекта** у реченици.

Може се добити помоћу питања: *Ко* (врши радњу)? На пример. *Изабрани дечаџи отпремани су на малим босанским коњима...* (Ко су отпремани? – дечаџи).

Именице у номинативу могу често бити у реченици **именски део предиката**, уз глагол *јесам*. На пример: *Иво Андрић је прослављени писац*.

Именица *писац* је у номинативу и одговара на питање: *Шта?* (Шта је Иво Андрић? – *писац*).

2. **Генитив** (лат. *genitivus* – *родити*) је падеж за казивање **припадности**.

У реченици: *Оштро лишће шевара секло га је по лицу*, облик именице *шевара* је **атрибут** уз именицу *лишће* и објашњава чије је лишће.

Генитив се може добити помоћу питања: *Чији?* (Од) *кога?* *Чега* (се бојиш)?

3. **Датив** (лат. *dare* – *дати*) је облик који казује **коме** или **чему** је нешто **намењено** или **управљено**.

На пример: *Мајка Марку стаде бесједити*. Док у реченици: *Они одоше кућама*, казан је **циљ** њиховог кретања. Питања за датив су: *Коме* (дајеш, припада)? *Чему* (прилазиш)?

4. **Акузатив** (лат. *accusare* – *оптужити некога*) је падеж који означава **предмет** на коме се врши глаголска радња. На пример: *Ковач кује гвожђе*. Добија се на питање: *Шта* кује ковач? – **гвожђе**.

Акузатив означава и **правац** кретања и тада стоји уз **глаголе кретања**.

На пример: – *Идем у школу*. – *Ми смо журили у град*. – *Сео је под крушку*. – *Обесио је штап о клин*.

Акузатив се добија на питања: *Кога* (видиш)? *Шта* (гледаш)?

5. **Вокатив** (лат. *vocare* – *дозивати*) је облик за **дозивање** и **обраћање**.

На пример: – *Раде, сине, немој мајке заборавит`...* (Иво Андрић, *На Дрини ћуприја*).

Пошто се вокатив у говору посебно **наглашава**, одваја се од осталих речи **зарезима**.

Ако се налази у средини реченице, онда се на обе стране одваја зарезима. А ако је нарочито наглашен, иза њега се ставља узвичник.

На пример: – *Илија! Илија! Илија!* – викала је друга жена, тражећи очајно погледом познату, драгу главу... (Иво Андрић, *На Дрини ћуприја*).

6. **Инструментал** (лат. instrumentum – *оруђе, средство*) означава **средство** (оруђе) *чиме* се радња врши и **друштво** *с ким* се та радња врши.

На пример: – *Чекићем* се кује гвожђе. – Ученик се вози *бициклом*. – Лазар пише задатак *оловком*. – Брат је цепао дрва *секиром*.

Кад инструментал означава *друштво*, онда ћемо уз именицу употребити реч *с (са)*.

На пример: – Био сам у биоскопу *с друговима*. – Учио сам *са сестром*.

7. **Локатив** (лат. locus – *место*) означава *о коме* или *о чему* се говори или место вршења глаголске радње. На пример. – Он учи *у школи*. – Он је спавао *на ливади*. – Ми смо причали *о родитељима*.

Локатив увек долази уз **глаголе мировања**. Локатив се може добити на питања: *О коме* или *О чему* (говоримо)? *На чему* (стоји)?

Номинатив	јелен	клупа	Јелен угледа ловца. Клупа се налази у разреду.	Ко ради? Шта постоји?
Генитив	јелена	клупе	У шуми сви су побегли од јелена . Сећам се оне старе школске клупе .	Чији? Од кога одлазиш? Чега се сећаш?
Датив	јелену	клупи	Дао сам јелену мало хране. Пришао сам старој школској клупи .	Коме дајеш? Чему прилазиш?
Акузатив	јелена	клупу	Угледао сам јелена на пропланку. Посматрао сам дуго офарбану клупу .	Кога видиш? Шта гледаш?
Вокатив	јелене	клупо	Поносни јелене , шетај слободно лугом. Клупо , колико тајни ти чуваш?	<i>Дозивање, обраћање.</i>
Инструментал	с јеленом	с клупом	С јеленом је лепо бити у шуми. Шетали смо се с клупом у камиону.	С ким си? Чиме радиш?
Локатив	о јелену	о клупи	Ученици су разговарали о јелену на клупи .	О коме говориш? На чему стоји?

Примећујете да се један део ових речи не мења. Тај непромењени део речи назива се **граматичка основа**, док се део речи који се додаје на граматичку основу и који се мења зове **наставак**. Пошто ови наставци мењају само облик речи а не њихово значење, они се зову **наставци за облик**.

Номинатив и вокатив су независни падежи. Речи у овим падежима имају смисла и изван реченице. А именице мушког рода које значе бића имају акузатив једнак с генитивом, а именице које означавају предмете имају акузатив једнак с номинативом.

ВЕЖБАЊЕ

1. Допуни следеће реченице именицама у одговарајућим падежима:

Ученици иду сваког дана у ..... У..... уче занимљиве ствари. Свакога распуста ми одлазимо на ..... На .....смо се цели дан сунчали и купали. Обично се са мора враћамо..... Једва смо чекали да стигнемо у ..... На ..... нас је дочекало много родитеља. Заједно са ..... упутио сам се према..... Пред ..... сам сусрео школске другове. Из ..... бака да ме види.

2. Допуни следеће реченице облицима вокатива:

Молим те..... дођи данас код мене. .... хајде да се купамо. Ти си ми ..... најдражи гост.

3. Саставите реченице речју **људи** у свим падежима и одговарајућим значењима у реченици.

4. Напишите краћи састав о пролећу, у којем ћете користити следеће именице: *цвеће, пролеће, снег, трава, зумбул, висабаба, ђурђевак, овце, јагњад, долина, равница, шуме, деца*, у одговарајућим падежима.

5. Одредите значење и употребу падежа у овом тексту:

Учитељ леже.

Гледао је своју будућност пред собом. Напори у школи, борба ван школе, свуда и на сваком месту дочекују га пријатељи и непријатељи. У мислима је пролазио преко познатих места; зауставио се у овој те у оној школи. И ишао је даље. Свуда је радио за своје убеђење. Пред њим стојаху и његови противници.

То беху махом начелници, капетани и писари; понеки богат сељак био је у њиховом друштву. И он их напада; и они њега нападају, кажњавају и прогоне...

(Јанко Веселиновић, *Борци*)

6. Наведене именице су у номинативу једнине. Напиши их у номинативу множине:

подвиг, реч, љубав, другар, изузетак, читалац, писац.

7. Напишите облике генитива множине следећих именица:

једро, гледалац, стабло, мислилац, весло.

8. Дате су именице у номинативу једнине. Напишите их у дативу једнине и множине:
слика, сан, податак, облак.

9. Дате су именице у номинативу једнине. Напиши их у акузативу једнине и множине:
љубав, ветар, човек, мислилац.

10. У следећим примерима вокативи нису одвојени запетама. Стави запете на одговарајућа места у реченици:

а) *Седи и ти оче да ручамо заједно.*

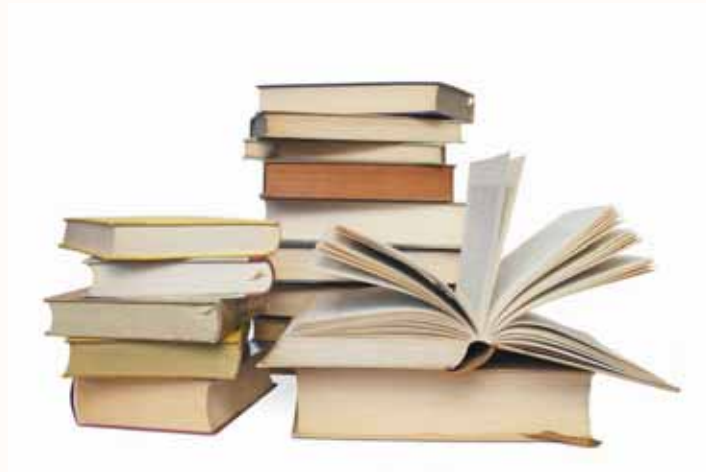
б) *Душане како ти се допада овај бицикл?*

в) *Узми пријатељу дабоме да га узмеш.*

г) *Кажу Марко на коме је царство!*

11. Напиши у инструменталу једнине следеће именице: *светац, нож, крв, чекић, част, месец.*

12. Дате су именице у номинативу једнине. Напиши их у локативу једнине и множине:
телефон, поље, свеска, осмех.

СИЛАН ЛОВАЦ

Силан ловац, крај му јаду нема:
 на лисицу пушку наслонио,
 за пећину главу заклонио;
 кад удари, за много не мари,
 када пуца, њему срце куца,
 кад промаши, мало се уплаши,
 кад убије, од крви се крије!

(Шаљива народна песма)

ПРИСТУПИМО ТЕКСТУ

1. Кога исмејава народ у овој песми?
2. Зашто песма носи ироничан наслов *Силан ловац*?
3. Који су вам призори у песми најсмешнији?

ВЕЖБАЊЕ

Напишите састав по ловачкој пословици: *Ловцу је да лови, а зецу да се чува!*

ПИСМЕНОСТ

Шаљиве народне песме припадају народној књижевности. У њима се обично говори о неком шаљивом догађају или смешној ситуацији, износе се смешни поступци и све оно што би могло да изазове смех. Везане су за стварност и у њима нема ничег фантастичног.

Шаљиве народне песме најчешће су кратке. У њима је све сведено на најмању могућу меру: сам догађај, опис, дијалог, а све у намери да њен крај буде што ефектнији и успешнији. Често шаљиве народне песме садрже у себи, под видом комичне ситуације, оштру критику.

Вук Стефановић Караџић је сакупио све врсте народних умотворина, па и шаљиве народне песме и објављивао их у збиркама од почетка 19. века.

Оне исмевају лаковерне, поводљиве, хвалисаве и уображене људе. У шаљивим песмама су изложене подсмеху и иронији негативне људске особине, као што су сујета, гордост, охолост, склоност лагању, хвалисавост, глупост, лажна храброст. Такав став нарочито је био оштар према освајачима и изабљивачима.

Познате шаљиве песме су: *Женидба врапца Подунавца*, *Смешно чудо*, *Ага Асан-ага*, *Кад се жени који куће нема*, *Аласима*, *Силан ловац* и друге.

ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА

ПРИДЕВИ

ПРИДЕВИ су несамостална врста речи које стоје уз именице и служе да их објасне.

Придеви имају три рода, који добијају од именице уз коју стоје

У реченици придеви имају обично службу *атрибута*.

Понекад добијају и службу *предиката*, ако им се дода помоћни глагол *бити*.

Нпр: *Кућа је нова*.

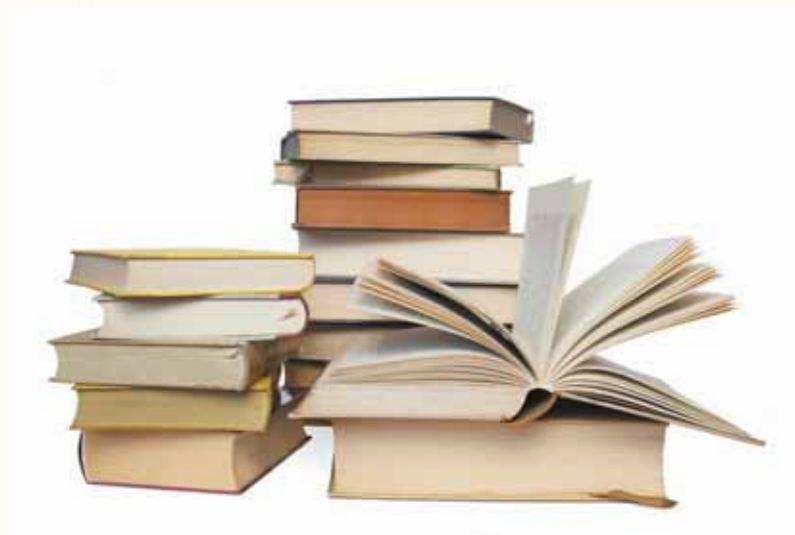
Према својој значењу постоје три врсте придева: *описни*, *присвојни* и *градивни придеви*.

ОПИСНИ ПРИДЕВИ	ПРИСВОЈНИ ПРИДЕВИ	ГРАДИВНИ ПРИДЕВИ
показују разне особине, описују какво је нешто	означавају <i>коме, чему</i> нешто припада; сви придеви који су настали од властитих имена, имају наставке -об, -ев, -и -н, пишу се великим словом	показују од чега је нешто, а ту се односимо на материјал, састав предмета или ствари
Примери		
висок, плав, црвен, таман, бео, гојазан, мршав, збуњен	наставникова, мајчина, сестрина, планинска, Богданова, Катаринина	дрвен, гвозден, стаклен, пластичан, пешчан, воден, ваздушан

ВЕЖБАЊЕ

1. Напишите десет придева који да означавају боје.
2. Уз сваки придев из прве вежбе одаберите и напишите по једну именицу.
3. Саставите затим кратак опис неког предмета, при чему ћете употребити именице са придевима из претходне вежбе.

ЗИДАЊЕ СКАДРА

(одломци)

*У народу је постојало веровање да се ниједна знаменита грађевина не може подићи без претходно принете жртве. Народни певач је такво веровање везао за настанак града Скадра, за који историја зна да је саграђен много раније него што су живели Мрњавчевићи, али се у овој песми њима приписује градња. У песми **Зидање Скадра** вила руши градњу све док јој не принесу људску жртву.*

Град градила три брата рођена,
до три брата, три Мрњавчевића:
једно бјеше Вукашине краље,
друго бјеше Угљеша војвода,
треће бјеше Мрњавчевић Гојко;

град градили Скадар на Бојани,
град градили три године дана,
три године са триста мајстора;
не могоше темељ подигнути,
а камоли саградити града:
што мајстори за дан га саграде,
то све вила за ноћ обаљује.

.....

Не да вила темељ подигнути,
а камоли саградити града!
Па дозивље из планине вила:
„Море, чу ли, Вукашине краљу,
не мучи се и не харчи¹ блага,
не мош, краље, темељ подигнути,
а камоли саградити града!
Но ето сте три брата рођена,
у свакога има вјерна љуба²;
чија сјутра на Бојану дође
и донесе мајсторима ручак,
зиђите је кули у темеља:
тако ће се темељ обдржати,
тако ћете саградити града“.
Кад то зачу Вукашине краљу,
он дозива два брата рођена:
„Чујете ли, моја браћо драга!
Ето вила са планине виче,
није вајде³ што харчимо благо,
не да вила темељ подигнути,
а камоли саградити града!
Још говори са планине вила:
Ев' ми јесмо три брата рођена,
у свакога има вјерна љуба;
чија сјутра на Бојану дође
и донесе мајсторима ручак,
да ј' у темељ кули узидamo:
тако ће се темељ обдржати,
тако ћемо саградити града.
Но је л', браћо, Божја вјера тврда

¹ харчити – трошити немилице;

² љуба – жена, супруга;

³ вајда – корист;

да ниједан љуби не докаже,
већ на срећу да им оставимо,
која сјутра на Бојану дође?“

.....
Ал' да видиш чуда великога!
Краљ Вукашин вјеру погазио,
те он први својој љуби каза.

.....
И Угљеша вјеру погазио,
и он каза својој вјерној љуби.

.....
Млади Гојко вјеру не погази,
и он својој љуби не доказа.

.....
Земан⁴ дође да се носи ручак.

.....
Нема шта ће Гојковица млада,
већ понесе мајсторима ручак.
Кад је била на воду Бојану,
угледа је Мрњавчевић Гојко;
јунаку се срце ражалило,
жао му је љубе вијернице,
жао му је чеда у кол'јевци,
ђе остаде од мјесеца дана;
па од лица сузе просипаше.

.....
А дођоше два Мрњавчевића,
два ђевера Гојковице млади,
узеше је за бијеле руке,
поведоше у град да уграде;
подвикнуше Рада неимара⁵,
Раде викну до триста мајстора;
ал' се смије танана невјеста,
она мисли да је шале ради.

.....
Оборише до триста мајстора,
оборише дрвље и камење,
узидаше дори⁶ до појаса.

---

⁴ земан – време;

⁵ неимар – зидар, градитељ;

⁶ дори – чак до;

Тад отежа дрвље и камење,
онда виђе шта је јадну снађе,

.....
тад се моли Раду неимару:
.....

„Богом брате, Раде неимаре,
остави ми прозор на очима,
да ја гледам ка бијелу двору⁷
кад ће мене Јова доносити
и ка двору опет односити“.
И то Раде за братство примио,
остави јој прозор на очима,
те да гледа ка бијелу двору
каде ће јој Јова доносити
и ка двору опет односити.
И тако је у град уградише,
па доносе чедо у кол'јевци,
те га доји за неђељу дана;
по неђељи изгубила гласа,
ал' ђетету онђе иде рана:
дојише га за годину дана.
Како таде, тако и остаде,
да и данас онђе иде рана:
зарад чуда и зарад лијека,
која жена не има млијека.

ПРИСТУПИМО ТЕКСТУ

1. Подели страницу свеске на четири дела и допуни празне просторе својим запажањима:

Допало ми се штиво јер ...	Није ми се допало штиво јер ...
Нисам разумео/разумела ...	Текст ме подсећа на...

2. Који су све актери или учесници радње у песми? Да ли су личности из стварности или ту има и нестварног? Издвоји истинито и покажи шта је нестварно, што потиче из старих веровања и легенди.

3. Наведи ликове чији поступци изазивају осуду и образложи?

---

⁷ двор – кућа, дом.

4. По чему се Гојко разликује од остале браће?
5. Који лик је на вас оставио најснажнији утисак?
6. Која је особина младе Гојковице наглашена у захтеву Раду неимару да јој остави „прозор на очима“?
7. Ако су у жртвовању Гојковице приказани људски труд и мука који се као жртва улажу у велика дела, шта је кроз вилу приказано?

ВЕЖБАЊЕ

1. Својим речима изнеси кратак садржај песме.
2. Напиши састав на тему: *Велика дела се не остварују без великих страдања.*

ПОЈАМ О ПОЈМУ

Преткосовски циклус чине све епске песме које опевају личности и догађаје из периода пре трагичног косовског пораза српске војске. Овде спадају песме о члановима владалачке лозе династије Немањића, затим о члановима високе феудалне аристократије, о Мрњавчевићима, Војиновићима и Дејановићима.

ЗА РАДОЗНАЛЕ

Песму „Зидање Скадра” забележио је **Вук Стефановић Караџић** слушајући певање херцеговачког приповедача Старца Рашка. Јакоб Грим је песму превео на немачки језик и додао да је „једна од најдирљивијих песама свих народа и свих времена”.

ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА

ЗАМЕНИЦЕ

1. Личне заменице

*Док сте **ви** проводили време у Београду, Драган и **ја** смо боравили по манастирима Србије. **Ја** сам сликао архитектуру старих богомоља, а **он** је уживао у лепоти природе која **их** окружује. Једнога дана **ми** решимо да **вас** позовемо да **нам** се и **ви** придружите.*

У овом кратком тексту истакнуте су речи које упућују на одређена лица или предмете и замењују њихова имена. То су **личне заменице**. Заменице **ви, ја, ми, вас, нам** у тексту

упућују на лица која учествују у разговору, док заменице **он, их** упућују на лица која не учествују у разговору. Пошто личне заменице замењују именице, оне у реченици имају исту службу као и именице. То значи да заменице имају и исте падеже као и именице.

Личне заменице су променљиве речи које упућују на одређена бића или предмете и замењују њихова имена.

Постоје заменице за 1, 2. и 3. лице, како у једнини, тако и у множини.

1. лице – лице *које говори: ја* у једнини и *ми* у множини;
2. лице – лице *коме се говори: ти* у једнини и *ви* у множини;
3. лице – лице *о коме се говори* (оно не учествује у разговору): *он (она, оно)* у једнини и *они (оне, она)* у множини.

Примећујете да једино личне заменице трећег лица имају посебне облике за сва три рода: мушки (он, они), женски (она, оне), средњи (оно, она).

Облици личних заменица у номинативу

1. лице		2. лице		3. лице					
Једнина	Множина	Једнина	Множина	Мушки род		Женски род		Средњи род	
				Једнина	Множина	Једнина	Множина	Једнина	Множина
ја	ми	ти	ви	он	они	она	оне	оно	она

Лична заменица **Ви** из поштовања

Лична заменица Ви (друго лице множине), употребљава се и кад се обраћамо некој особи према којој имамо посебно поштовање. Тада се ова лична заменица пише великим почетним словом у свим падежним облицима:

Падеж	Облик
Н.	Ви
Г.	Вас
Д.	Вама
А.	Вас
В.	Ви
И.	Вама
Л.	Вама

Промена личних заменица

Све личне заменице у генитиву, дативу и акузативу једнине и множине, поред **дужих (наглашених)** облика, имају и **краће (ненаглашене, енклитичке)** облике.

Личне заменице мењају се по падежима на следећи начин:

Падеж	1. лице		2. лице	
	Једнина	Множина	Једнина	Множина
Н.	ЈА	МИ	ТИ	ВИ
Г.	МЕНЕ МЕ	НÂС НАС	ТЕБЕ ТЕ	ВÂС ВАС
Д.	МЕНИ МИ	НАМА НАМ	ТЕБИ ТИ	ВАМА ВАМ
А.	МЕНЕ МЕ	НÂС НАС	ТЕБЕ ТЕ	ВÂС ВАС
В.	-	-	ТИ	ВИ
И.	МНОМ	НАМА	ТОБОМ	ВАМА
Л.	(О) МЕНИ	(О) НАМА	(О) ТЕБИ	(О) ВАМА

Падеж	3. лице					
	Једнина			Множина		
	Мушки род	Средњи род	Женски род	Мушки род	Средњи род	Женски род
Н.	ОН	ОНО	ОНА	ОНИ	ОНА	ОНЕ
Г.	ЊЕГА ГА	ЊЕ ЈЕ	ЊИХ ИХ			
Д.	ЊЕМУ МУ	ЊОЈ ЈОЈ	ЊИМА ИМ			
А.	ЊЕГА ГА Њ	ЊУ ЈУ ЈЕ	ЊИХ ИХ			
В.	-	-	-			
И.	ЊИМ	ЊОМ	ЊИМА			
Л.	(О) ЊЕМУ	(О) ЊОЈ	(О) ЊИМА			

Припазите!

Краћи (ненаглашени) облици никад се не употребљавају на почетку реченице, већ само иза других речи: *Чини ми се. Рекао ми је. Говорио ти је. Сви су га хвалили и знали. Нисам је никад видео.*

Дужи облици личних заменица употребљавају се на почетку реченице и када је заменицу потребно посебно нагласити: *Нас су позвали на утакмицу. Мени је мило што сте дошли. Њега су сви хвалили.*

Краћи (енклитички) облик личне заменице *она* у акузативу једнине гласи *је*. Увек се употребљава иза других речи у реченици: *Видео сам је. Поздравићеш је.*

Али, ако се ова заменица у говору нађе испред глаголског облика *је* (који улази у састав прошлог времена): *видео је, поздравио је*, употребићемо краћи облик заменице **ју**: *Он ју је видео. (не: Он је је видео). Она ју је лепо поздравила.*

Лична заменица за свако лице **СЕБЕ, СЕ**

У личне заменице спада и лична заменица за свако лице *себе (се)*, која се употребљава уместо личних заменица за сва три лица једнине и множине. Помоћу ње се поново упућује на већ поменуто лице, па се она зато још назива **повратна лична заменица**. Пошто замењује само облике зависних падежа, ова лична заменица нема облике за номинатив и вокатив, а нити за множину.

Падеж	Облик
Н.	-
Г.	СЕБЕ
Д.	СЕБИ
А.	СЕБЕ, СЕ
В.	-
И.	СОБОМ
Л.	СЕБИ

ВЕЖБАЊЕ

1. Попуни празнине користећи следеће речи: ја, ти, он, она, ми, ви, они, оне.

... си Владимир.

... је Вера.

... сам Маја.

... је Зоран.

... смо Марина и Марко.

... су Владимир и Марко.

... си Марко.

... су Милица и Маја.

2. Попуни празнине одговарајућим **краћим** обликом личних заменица у акузативу:

Ја ... питам, а он не одговара.

Да ли видиш Мају и деду? Да, видим ....

Петровићи су добри људи. Да ли ... познајеш?

Маја је добро дете. Деда ... воли.

Шта ... занима, Зоране? Занимају **ме** књиге.

3. Попуни празнине одговарајућим обликом личне заменице у локативу:

Рок музика је јако занимљива. Јован пуно зна о ...

Јоване, да ли си размишљао некада о ... ? Јесам, Марина, наравно.

Ви сте породица Петровић. Јован пуно прича о ... .
Јован упознаје Марину и Луку. Ја много знам о ... . И ми о ... .
Ово је та продавница. У ... купујемо хлеб и млеко.

---

4. Попуни празнине одговарајућим обликом личне заменице у инструменталу:

Јован: Марина, да ли желиш да идеш са ... код Владе на журку?

Марина: Ја волим свуда да идем са ... .

Марина и Јован: Петре, да ли желиш да идеш са ... на журку код Владе?

Петар: Да, врло радо ћу ићи са ... на журку код Владе.

---

5. Попуни празнине одговарајућим **краћим** обликом личне заменице у акузативу уместо именице на коју упућује:

Да ли видиш ону девојку? Да, видим ... .

Чекам Марка већ 10 минута. Чекам ... већ 10 минута.

Ја волим Марка. Ја ... волим.

Мој брат и ја смо добра деца. Наши родитељи ... јако воле.

Питам тебе и твоје другове да ли знате где се налази Јапан. Питам ... да ли знате где се налази Јапан.

---

6. Попуни празнине одговарајућим обликом личне заменице:

Тања и Милош су млад брачни пар. ... треба стан. (Они)

Добар дан! Драго ... је да сте дошли. (ја)

Добар дан! Драго ... је да сте дошли. (ми)

Како ... се допада Београд? (ви)

Ја волим групу Бијело дугме. Слушам ... од детињства. (они)

Чекај ... ! Ево, стижем. (ја)

Мене занима фотографија, а шта ... занима? (ти)

Данас је мојој пријатељици рођендан. Поклонићу ... књигу. (она)

---

7. Попуни празнине одговарајућим **дугим** обликом заменице:

Маја је Тањина кћерка. ... Тања јако воли.

Бранка и Петар су Мајини баба и деда. ... Маја јако воли.

Јоване, да ли видиш оног човека? ... сваки дан видим у ово време.

Да ли код ..., у вашој земљи, људи воле да раде?

Да, код ..., у нашој земљи, људи воле да раде.

Мајо, ово су Милица и Милош. Да ли их се сећаш? Ње се сећам, али ... не.

Професор Петровић је веома строг. ... се студенти плаше.

Шта ради твој брат Јован. Често размишљам о ... .

---

8. Састави три реченице у којима ћеш употребити различите облике повратне заменице.

УРОШ И МРЊАВЧЕВИЋИ

(одломак)

После смрти цара Душана, његовом сину Урошу браћа Мрњавчевићи оспоравају право на престо. Краљевић Марко је успео да онемогући решеност Мрњавчевића да за себе приграбе власт. О томе нам говоре стихови ове епске народне песме.

На Косову пољу састала се четири табора:¹ један је табор Вукашина краља, други – деспота Угљеше, трећи – војводе Гојка, а четврти царевић-Уроша.

Они се отимају о царство. Не могавши у љутој свађи да одлуче коме ће оно припасти, они шаљу своје гласнике у Призрен, код протопоп-Недељка, да им каже на коме је царство. Протопоп Недељко им не може ништа рећи, већ их шаље Краљевићу Марку, јер „у њега су књиге староставне, и он знаде на коме је царство”.

Оде Марко у господске дворе,
пак дозива Јевросиму мајку:
„Јевросима, моја мила мајко!
Господа се јесу завадила

на Косову пољу широкоме,
код бијеле Самодреже цркве,
и они се отимљу о царство,
међу се хоће да поморе,
злаћанима да пободу ножи,
а не знаду на коме је царство;
мене зову на поље Косово
да им кажем на коме је царство.”

Кол`ко Марко тежио на правду
тол`ко моли Јевросима мајка:
„Марко сине, једини у мајке,
не билс ти мојс храна клета,
немој, сине, говорити криво,
ни по бабу, ни по стричевима,
већ по правди бога истинога;
немој, сине, изгубити душе;
боље ти је изгубити главу
него своју огр`јешити душу.”

Узе Марко књиге староставне,²
па опреми себе и Шарина,
Шарину се на рамена баци,
отидоше у Косово равно.

(...)

Кад ујутру јутро освануло,
и пред црквом звона ударише,
сва господа дошла на јутрење;
у цркви су службу савршили,
изљегоше из бијеле цркве,
у столове пред цркве сједнули,
шећер ију,³ а ракију пију.
Марко узе књиге староставне,
књиге гледа, а говори Марко:
„А мој бабо, Вукашине краљу,
мало л` ти је твоје краљевине?
Мало л` ти је? - Остала ти пуста!
Већ с`о туђе отимате царство.
А ти стриче, деспоте Угљеша,
мало л` ти је деспотства твојега?
Мало л` ти је? - Остало ти пусто!
Већ с`о туђе отимате царство.
А ти стриче, војвода Гојко,

мало л` ти је војводства твојега?
Мало л` ти је? - Остало ти пусто!
Већ с`о туђе отимате царство.
Видите ли, бог вас не видео!
Књига каже: на Урошу царство!
Од оца је остануло сину,
ђетету је од кољена царство.
Њему царство царе наручио
на самрти кад је починуо.”
(...)

Кад то зачу Вукашине краљу,
скочи краљу од земље на ноге,
да потрже злаћена ханцара⁴
да убоде свога сина Марка.
(...)

На Марка је врло жао краљу,
те га љуто куне и проклиње.
(...)

Краљ га куне, цар га благосиља:
„Куме Марко, бог ти помогао!
Твоје лице св`јетло на дивану!⁵
Твоја сабља сјекла на мејдану!⁶
Нада те се не нашло јунака!
Име ти се свуда спомињало,
док је сунца и док је мјесеца!
Што су рекли, тако му се стекло.

¹ табор - логор, улогорена војска

² књиге староставне - књиге које су у старо време писали калуђери и излагали у њима све што су знали о царствима и царевима

³ ију - једу

⁴ ханцар - велики нож

⁵ диван - веће, диван

⁶ мејдан - двобој, бој, место где води бој

ПРИСТУПИМО ТЕКСТУ

1. Опишите особине које је имао Краљевић Марко.
2. Чему је тежио Краљевић Марко?
3. Објасните стихове мајке Јевросиме: *ни по бабу ни по стричевима, / већ по правди бога истинога.*

4. Шта значе следећи стихови:

...боље тије изгубити главу
него своју огр`јешити душу?

5. Да ли сте прочитали и неку другу песму о Краљевићу Марку?

6. Образложите која вам се песма о Краљевићу Марку највише допала и зашто.

ВЕЖБАЊЕ

1. Препричајте, писмено, неку другу песму о Краљевићу Марку, коју посебно волите.

2. Научите напамет стихове који вам се највише свиђају.

ПОЈАМ О ПОЈМУ

Преткосовски циклус. Народна песма *Урош и Мрњавчевићи* припада преткосовском циклусу. У овом циклусу опевани су догађаји и личности пре Косовске битке (1389), у доба српских владара из династије Немањића, који су владали од 1168. до 1371. године. У њима је сачувана успомена на легендарне јунаке српског народа.

У народној песми *Урош и Мрњавчевићи* приказана је сурова борба великаша око престола, после смрти цара Душана. Насупрот великашкој себичности и гразивости, у њој долазе још једном до изражаја племените црте карактера најомиљенијег народног јунака, Краљевића Марка, његова љубав према правди и истини.

ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА

ПРИДЕВСКЕ ЗАМЕНИЦЕ

Потражимо заједнички придеве, које смо истакли у овом одломку, из ђачког дневника:

Једног дана смо отишли да посетимо нашег заједничког пријатеља. Он је шумар. Тај шумар се познаје са мојом породицом још из школских дана. Његова супруга је домаћица. Они имају дивну кућицу. Њихова кућица се налази у средини шуме. Шумар је страствен ловац. Он има дивне примерке ловачких пушака. Показао нам пушке и рекао: „Овом пушком сам устрелио оволиког медведа. Никад нисам до тада видео такву пушку”.

Овде смо истакли речи *тај, мојим, његова, њихова, овом, оволиког, такву*. Свака стоји уз неку именицу да је ближе одреди по некој особини, припадању, грађи итд.

Ове речи одређују именице уз које стоје као и придеви. Оне су у служби придева, па се зато зову **придевске заменице**.

Дакле, као и придеви, придевске заменице имају посебне облике за сва **три рода**, у реченицама су **атрибути** и упућују на **особину, величину и припадност**.

Пошто придевских заменица има више врста, ми ћемо их постепено изучавати.

ПОКАЗНЕ ЗАМЕНИЦЕ

Пронађите *придевске заменице* у наведеним реченица и објасните шта **показују**.

У задатим реченицама указује се на *пушку* и на њу упућујемо пажњу употребивши реч *овом*. Величина медведа је показана придевском заменицом *оволиког*. Док заменицом *такву* показана је *каквоћа, особина* пушке.

Дакле, придевске заменице које упућују на *лица* и *предмете*, показују *каквоћу (особину)*, означавају њихову *количину (величину)* зову се **показне заменице**.

Дакле, придевску показну заменицу за *прво лице* употребљавамо ако желимо да укажемо на неког (или нешто) о коме смо мало пре говорили или који нам је у *непосредној близини*.

Ако се лице (предмет) налази поред лица с ким се говори у *близини, али не непосредној*, онда употребљавамо показне заменице за *друго лице*.

На неприсутно лице (предмет) или на оно лице кје је даље од лица која говоре, упућује се показном заменицом *трећег лица*.

Придевске показне заменице се слажу у роду, броју и падежу с именицом уз коју стоје.

Ево свих *показних заменица*, груписаних према *лицима, роду и значењу*:

Показне заменице које *упућују на предмете и бића*

Род	1. лице		2. лице		3. лице	
	Једнина	Множина	Једнина	Множина	Једнина	Множина
Мушки	овај	ови	тај	ти	онај	они
Женски	ова	ове	та	те	она	оне
Средњи	ово	ова	то	та	оно	она

Показне заменице *за показивање каквоће (особине)*

Род	1. лице		2. лице		3. лице	
	Једнина	Множина	Једнина	Множина	Једнина	Множина
Мушки	овакав	овакви	такав	такви	онакав	онакви
Женски	оваква	овакве	таква	такве	онаква	онакве
Средњи	овакво	оваква	такво	таква	онакво	онаква

Показне заменице *за означавање количине (величине)*

Род	1. лице		2. лице		3. лице	
	Једнина	Множина	Једнина	Множина	Једнина	Множина
Мушки	оволики	оволики	толики	толики	онолики	онолики
Женски	оволика	оволике	толика	толике	онолика	онолике
Средњи	оволико	оволика	толико	толика	онолико	онолика

ВЕЖБАЊЕ

1. Пронађите показне заменице у следећем тексту:

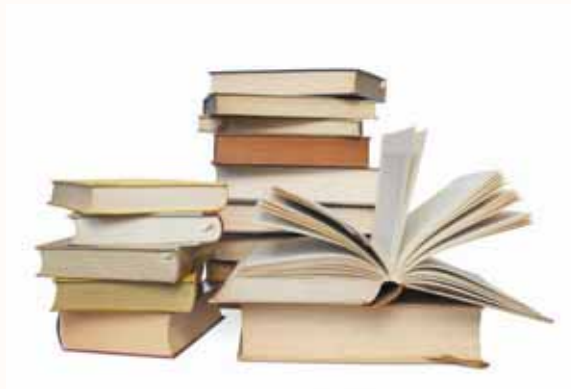
– Ову чашу ја подижем ни у моје име ни у ваше здравље, него за ону онамо борбу што се води, те се земља од ње тресе. За ову нашу сиромашну земљу није првина да чује борбу, него би било тешко набрајати, и то само научењаци знају, све њене борбе. Е, од свих тих борби, ова је најславнија, а сад ћу рећ` зашто... Ово је, људи моји, револуција!...

(Михаило Лалић, *Лелејска гора*)

2. Одредите лице, род, број и падеж показних заменица у претходном тексту.

3. Пронађите именице које те показне заменице одређују.

4. Напишите пет реченица у којима ћете употребити следеће показне заменице: *ови, толики, онакав, овакви, онај*.

Иво Андрић

НА ДРИНИ ЋУПРИЈА

(одломак)

Већ је шеста година прошла од последњег купљења овог данка у крви, зато је овог пута избор био лак и богат; без тешкоћа је нађен потребан број здраве, бистре и наочите мушке деце између десете и петнаесте године, иако су многи родитељи сакривали децу у шуму, учили их да се претварају да су малоумни или да храмљу, одевали их у дроњке и пуштали у нечистоћи, само да избегну агиним избору. Неки су стварно сакатили рођену децу, секући им по један прст на руци.

Изабрани дечаци отпремани су на малим босанским коњима, у дугој поворци даље. На коњу су била два плетена сепета,¹ као за воће, са сваке стране по један, и у сваки сепет стављен је по један дечак и са њим мали завежљај и колут пите, последње што носи из очинске куће. Из тих сепета, који су се једномерно клатили и шкрипали, вирила су свежа и преплашена лица уграбљених дечака. Неки су мирно гледали, преко коњских сапи,² што је могуће даље у родни крај, неки су јели и плакали у исто време, а неки су спавали, са главом прислоњеном уз самар.³

На извесном растојању од последњих коња у овом необичном каравану,⁴ ишли су раштркани, и задихани, многи родитељи или рођаци деце, које се одводе заувек да у туђем свету буду обреза, потурчена и да, заборавивши своју веру, свој крај и своје порекло, проведу живот у јањичарским одама⁵ или у некој другој, вишој служби Царства. То су биле већином жене, понајвише мајке, бабе и сестре отетих дечака. Кад би се сувише приближиле, агине⁶ сухарије⁷ би их растеривале ударцима својих бичева, нагоневши на њих коње уз гласно алакање. Оне би се тада разбежале и посакривале у шуму поред пута, али би се мало после опет сакупљале иза поворке и напрезале да сузним очима још једном угледају изнад сепетке главу детета које им одводе. Нарочито су упорне и незадржљиве биле мајке. Оне су јуриле газећи жустро и не гледајући где стају, раздрљених груди, рашчупане, заборављајући све око себе, запевале су и нарицале као за покојником, друге су распамећене јаукале, урлале као да им се у порођајним боловима цепа материца, обневиделе од плача налетале право на сухаријске бичеве и на сваки ударац бича одговарале безумним питањем: „Куд га водите? Куд ми га водите?“ Неке су покушавале да разговетно дозову свога дечака и да му дају нешто од себе, колико може да стане у две речи, неку последњу препоруку или опомену на пут.

– Раде, сине, немој мајке заборавит`...

– Илија! Илија! Илија! – викала је друга жена, тражећи очајно погледом познату, драгу главу, и понављала је то непрестано као да би хтела да детету усече у памет то име које ће му већ кроз који дан заувек бити одузето.

Али пут је дуг, земља тврда, тело слабо, а Османлије⁸ моћне и немилосрдне. Мало-помало те жене су заостајале и, заморене пешачењем, гоњене ударцима, једна пре друга после, напуштале безизгледан напор. Овде, на вишеградској скели,⁹ морале су да застану и најупорније, јер их на скелу нису примали, а преко воде се није могло. Ту су могле мирно да седе на обали и плачу, јер их нико више није гонио. Ту су чекале као окамењене и неосетљиве за глад, жеђ и студен, све док не би на другој обали реке још једном угледале отегнуту поворку коња и коњаника како замиче ка Добруну, и у њој још једном наслутиле рођено дете које им гине из очију.

¹ сепет - котарица

² сапи - стражњи део тела животиње

³ самар - грубо седло којим се оседлају коњи или мазге

⁴ караван - поворка натоварених камила или коња

⁵ ода - јањичарски одред

⁶ ага - турски заповедник, господин

⁷ сухарија - коњаник

⁸ Османлије - Турци

⁹ скела - чамац којим се врши превоз преко реке

ПРИСТУПИМО ТЕКСТУ

1. О чему прича Иво Андрић у одломку из романа *На Дрини ћуприја*?
2. Да ли знате шта значи *данак у крви*?
3. Због чега су Турци купили децу у поробљеним крајевима и одводили их у Цариград?
4. Ко је највише тужио за отетом децом?
5. Шта су радили неки родитељи да би сачували децу?
6. Како су поступали агини коњаници према мајкама и рођацима дечака?
7. Какво значење има израз *гине из очију*?
8. Шта вас је највише узбудило у Андрићевом тексту?

ВЕЖБАЊЕ

1. Поделите текст на одломке са главним идејама.
2. Полазећи од главних идеја текста препричајте, писмено или усмено, садржај одломка романа.
3. Покушајте да изражајно казујете део из одломка романа *На Дрини ћуприја* Иве Андрића који изаберете самостално. Настојте да казивањем истакнете смисао и поруке.

ЗА РАДОЗНАЛЕ

Иво Андрић (1892-1975), песник, приповедач, романописац. Рођен у месту Долац код Травника, у Босни и Херцеговини. Добитник Нобелове награде за књижевност (1961) и многих других награда и признања. Најпознатија дела: *Ex Ponto*, *Немири* (песме у прози); три књиге приповедака; *На Дрини ћуприја*, *Травничка хроника*, *Госпођица*, *Проклета авлија* (романи) и друга дела.

БРОЈЕВИ

У претходним разредима сте учили о бројевима. Да вас подсетимо да су **бројеви** променљиве речи које показују колико има тачно на броју бића (предмета), који су по реду или колико је бића (предмета) у одређеном збиру.

У следећим реченицама издвојили смо, као пример, неке од тих бројева.

- На атлетском такмичењу у трчању победила су **два** ученика из наше школе.
- **Први** је стигао на циљ Милош, док је Танасије био **други**.
- **Седморо** јагњади одвојено је за продају.

Одредите која је то врста бројева.

Дакле, у првој реченици реч **два** казује тачан број ученика који су победили на такмичењу. То је **основни број**, зато што одређује колико има *тачно на броју лица или предмета*.

Бројеви **први** и **други** показују *који су по реду* стигли на циљ Милош и Танасије. Овакви бројеви који *означавају место бића (предмета) у неком реду* зову се **редни бројеви**. Они се, као и придеви, слажу с именицама уз које стоје у роду, броју и падежу.

Број **седморо** означава такође *тачан број бића (појмова) у одређеном збиру*. Овакви се бројеви зову **збирни**.

ВЕЖБАЊЕ

1. Разврстај следеће бројеве и упиши их у доњу табелу:

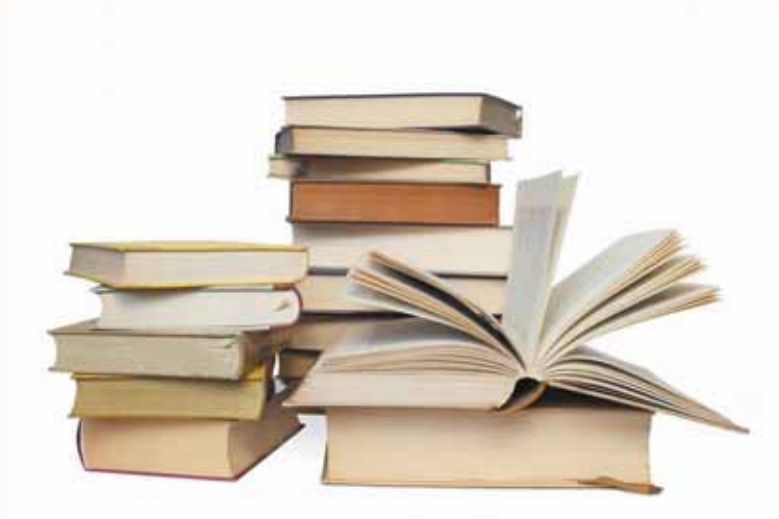
други, један, први, пето, четворо, четири, троје, десет, девета, осморо

Основни бројеви	
Редни бројеви	
Збирни бројеви	

2. Бројеве 7, 15, 19, 60, 400, 538, 600, 900 напишите речима.

3. Од датих основних бројева изведите редне и збирне бројеве и обрнуто.

основни	редни	збирни
два	.....	.....
четири	.....	.....
.....	двадесет пети	.....
.....	.....	осморо
.....	осамдесет седми	.....
.....	.....	двадесеторо

Јован Јовановић Змај

ПЕСМА О ПЕСМИ

(одломак)

Песник Јован Јовановић Змај следећим стиховима вам поручује да завирите у свет његове поезије:

*Свет ће читат песме моје
Што у овом низу стоје,
А ти, благо, чедо драго,
Ако имаш кад,
Ако имаш за њих воље,
Ја за тебе имам боље.*

Показаћемо да имамо воље и да ћемо проучити одломак из *Песме о песми*.

Где је бола, где је јада,

– Песма блажи;

Где се клоне, где се пада,

– Песма снажи;

Где су људи добре ћуди,¹

– Песма с` ори,
Што не можеш друкче рећи,
– Песма збори;
Где утехе нема друге,
– Песма стиже;
А где сумња све обори,
– Песма диже.

Ено мајке код колевке
Чеда тија,
Чедо спава, а мајка га
Песмом њија.
Песма мири, лепше него
Цвеће мајско,
А што песма чеду жели,
То је - рајско.

(...)

Где је бола, где је јада,
– Песма блажи;
Где се клоне,² где се пада,
– Песма снажи;
Где су људи добре ћуди,
– Песма с` ори,
Што не можеш друкче³ рећи,
– Песма збори;
Где утехе нема друге,
– Песма стиже;
А где сумња све обори,
– Песма диже.

Јер у песни нема мржње
Љубав влада;
У песни је цветак *вере*,
Мелем⁴ *нада*.

(...)

Негуј песму, њом` ћеш скротит`⁵
Љута тигра,
Али песма несме бити
Пуста игра.
Песма мора бити света,
Бити чиста,
Баш ко звезда, у висини

Што се блиста.
Мора бити богодана,⁶
Племенита,
Мора бити обасјана,
Истинита.
Мора тећи из дубине
Срца здрава, –
Така песма све осваја,
Покорава.
Таку песму гаји, негуј,
Док те траје!
Не скврни⁷ је лажном душом,
– Светиња је!

¹ ћуд – нарав, карактер, природа

² клонути – изгубити вољу за рад

³ друкче – друкчије

⁴ мелем – лековита маст која се привија на рану

⁵ скротити – укротити

⁶ богодана – истинска, природна

⁷ скврнити – осрамотити, скрнавити

ПРИСТУПИМО ТЕКСТУ

1. Шта је за песника Јована Јовановића Змаја песма?
2. Шта нам каже песник да треба да буде песма да би нас очарала?
3. Чиме је био песник опчињен приликом писања ове песме?
4. Да ли је за Јована Јовановића Змаја песма смисао живота?
5. Које особине посебно истиче песник да поседује песма?
6. Који је за песника значај песме у нашем животу?
7. У чему се састоји снага песме? Да ли су то, можда, љубав, вера и нада?
8. Објасните завршне стихове песме:
*Не скврни је лажном душом,
– Светиња је!*
9. Шта је песник постигао тиме што је песму певао у дијалошком облику?
10. Шта изражава песник овим замишљеним дијалогом?
11. Да ли се песник нада и мисли да ће поезија живети вечно?
12. На који начин он исказује своју љубав према песми и поезији?
13. Да ли су песници задужени да чувају поезију?
14. Пронађите у горњим стиховима стилске фигуре и речи које римују.
15. Објасните зашто је Змај написао песму о песми.

ВЕЖБАЊЕ

1. Да ли знате и неку другу песму Јована Јовановића Змаја?
2. Пронађите у збиркама песама Јована Јовановића Змаја неку од следећих песама: *Тијо, ноћи...* *Кад се сетим мила душо...* *Под прозором* и др. и покушајте да научите да певате или свирате неку од тих песама.
3. Научите да изражајно рецитуете ову песму.

ПОЈАМ О ПОЈМУ

Лирски дијалог је одлика лирске песме. Он је присутан и у песми Јована Јовановића Змаја. У дијалогу са светом који га окружује лирски субјект непосредно изражава свој осећања. Он помаже песнику да његов опис буде сликовитији и убедљивији.

ВЕЖБАЊЕ

1. Напишите стихове у којима ћете употребити лирски дијалог.
2. Наведите примере проучених штива у којима сте запазили лирски дијалог.

ЗА РАДОЗНАЛЕ

Јован Јовановић Змај (1833–1904), песник, лекар, правник. Рођен је у Новом Саду. Студирао је право (у Бечу, Пешти и Прагу), и медицину (у Пешти), а затим је радио као лекар опште праксе. Писао је љубавне, родољубиве, сатиричне, породичне и дечје песме. Своје најпознатије збирке песама, *Ђулићи* и *Ђулићи увеоци*, посветио је породици: у првој збирци пева о лепоти и радостима породичног живота, а у другој о тузи и болу због губитка најмилијих. Остала дела: *Чика Јова српској деци*, *Чика Јова српској омладини*. Уређивао лист *Змај*, по коме је добио надимак, и дечји лист *Невен*.

Није био срећан у породичном животу јер су му сва деца поумирала у првим годинама, а после десетогодишњег брака болест му је однела и жену. Последњих година живео је у Сремској Каменици, где је умро и сахрањен.

ПИСМО

Људи се преко **писма** међусобно споразумевају. Обично писма пишемо рођацима, познаницима али и у изузетним случајевима могу се дописивати и непозната лица.

По своме садржају и облику, писма могу бити различита: *приватна, службена, честитке* итд.

Приватна писма су дописи између родбине, пријатеља или познаника.

Онај који шаље писмо треба да има на уму низ правила која се односе на садржину и облик писма:

– место пошилаоца и датум треба да стоји у десном горњем углу писма или у левом углу, на крају писма;

– наслов пишемо нешто ниже, на средини листа. Он може бити различит, што зависи од особе којој пишемо: *Драги оче, мајко, брате, друже, пријатељу; Поштовани колега* итд. Иза наслова обавезно се ставља запета или узвичник.

– затим следи писмо у ужем смислу речи. Први ред обавезно пишемо великим словом.

– писмо закључујемо изразом, који зависи од природе наших односа са особом којој пишемо: *Другарски поздрав, С поштовањем, Твој..., Тонао поздрав* итд.;

– последња реч у писму јесте потпис пошилаоца.

Ако сте нешто заборавили да додате, то чините на крају писма, испод потписа, постскриптумом. То је латинска реч (post scriptum - после написаног) и обично се означава латиничном скраћеницом P.S., али је допуштено и ћирилицом П.С. или ПС.

Мисли које износимо треба да буду јасно изражене, правилно написане, без грешака у изражавању и правопису.

ВЕЖБАЊЕ

Придржавајући се горњих правила напишите писмо драгој особи.

ЗА РАДОЗНАЛЕ

Данас, у доба развоја рачунара променили се уобичајени начини размене писама и писаних порука. Папир и коверат уступили су место електронској форми. И-мејл или електронска пошта (e-mail) је порука између рачунара у мрежи. И-мејл се преко мреже пренесе за неколико секунди, а прималац може да одговори када му то одговара. И-мејл адреса се састоји из два дела, локалног имена и домена, раздвојени знаком @ (ет, манки).

Локално име је обично име корисника. Домен се односи на компанију, организацију или земљу корисника.

Осим имејла, рачунар омогућава и друге видове размене порука, као што су друштвене мреже: Фејсбук или Твитер. Постоје и кратке поруке (SMS) које се шаљу и примају телефоном.

Покушајте сами да напишете и-мејл свом пријатељу.

ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА

ПРОМЕНА ОСНОВНИХ БРОЈЕВА

Бројеви су променљиве, именске речи. Узмимо следеће реченице:

- Нека дође само *један* ученик.
- Професор је поклонио *једном* ученику роман *Хајдук Станко* Јанка Веселиновића.
- Немања се вратио из продавнице са *једним* килограмом јабука.

Приметили сте да је у овим реченицама број *један* употребљен у неколико различитих облика. Дакле, бројеви су променљиве речи и да се мењају по падежима.

Мењају се једино основни бројеви *од један, два, три и четири* и бројне именице: *стотина, хиљада, милиони милијарда*. Сви остали основни бројеви *од пет па надаље* су *непроменљиве речи* (нпр. осам пилића, десет ноћи).

Број један има различите облике за сва три рода (нпр. *један* ученик, *једна* девојка, *једно* село). Број два има један облик за мушки и средњи и један облик за женски род: *два* мушкарца, *два* детета, *две* жене.

Остали бројеви имају исти облик за сва три рода: *три* ученика, *три* тополе, *три* пилета; *седам* уџбеника, *седам* књига, *седам* села.

Промена броја *један*:

Падеж	Мушки род	Женски род	Средњи род
Номинатив	један	једна	једно
Генитив	Једног(а)	једне	Једног(а)
Датив	Једном(е)	једној	Једном(е)
Акузатив	један (једнога)	једну	једно
Вокатив	један	једна	једно
Инструментал	једним	једном	једним
Локатив	Једном(е)	једној	Једном(е)

И број *два* (и *оба*) се мења у српском језику:

Падеж	Мушки и средњи род	Женски род
Номинатив	два	две
Генитив	двају	двеју
Датив	двама	двема
Акузатив	два	две
Вокатив	два	две
Инструментал	двама	двема
Локатив	двама	двема

Три и *четири* се ређе мењају. Имају облике сва три рода:

Падеж	Мушки, женски и средњи род	
Номинатив	три	четир-и
Генитив	трију	четир-ију
Датив	трима	четир-(и)ма
Акузатив	три	четир-и
Вокатив	три	четир-и
Инструментал	трима	четир-(и)ма
Локатив	трима	четир-(и)ма

Упамтите:

а) Када основни бројеви **два**, **три** и **четири** стоје уз именицу, онда су дотичне именице у **генитиву једнине** (два *часа*, три *човека*, четири *ласте*).

б) Кад основни бројеви од **пет** до **двадесет** стоје уз именице, онда су те именице у **генитиву множине** (шест *часова*, осам *људи*, деветнаест *девојака*).

в) Код **сложених бројева** увек ће последњи број одредити да ли ће именица бити у генитиву једнине или генитиву множине (сто тридесет *два часа*, сто педесет *седам часова*).

ВЕЖБАЊЕ

1. У следећем одломку нађите све бројеве:

Даћете нам једног вола, две краве, три коња, четири кобиле, петоро телаци, шесторо ждребади, седморо прасади, осам овнова, девет оваца и десет коза.

(Народна прича, *Куповали лето за зиму*)

2. Одредите именице које бројеви одређују и установите њихово слагање у претходној вежби.

3. Саставите шест реченица у којима ћете употребити основне бројеве: *један, три, четири, осам, дванаест, двадесет*.

4. Подвуците *тачно написане* бројеве, а грешке прецртајте: *четир, четр, четири, шес, шест, дванајст, дванајс, дванаест, једанаест, једанајс, једанајст*.

5. Напишите словима бројеве и објасните слагање са именицама поред којих стоје:

– У нашем разреду је био 21 ученик, од којих 4 девојке и 17 мушкараца. – Моја мати је зарадила: 1 155 кг пшенице, 3 133 кг кукуруза у клипу, 78 кг шећера и 12 543 леја.

6. Напишите словима следеће основне бројеве: 6, 60, 15, 40.

7. Решите следеће задатке и резултате напишите словима:

$18 : 3 = \dots\dots\dots$

$80 : 40 = \dots\dots\dots$

$6 + 2 = \dots\dots\dots$

$7 + 5 = \dots\dots\dots$

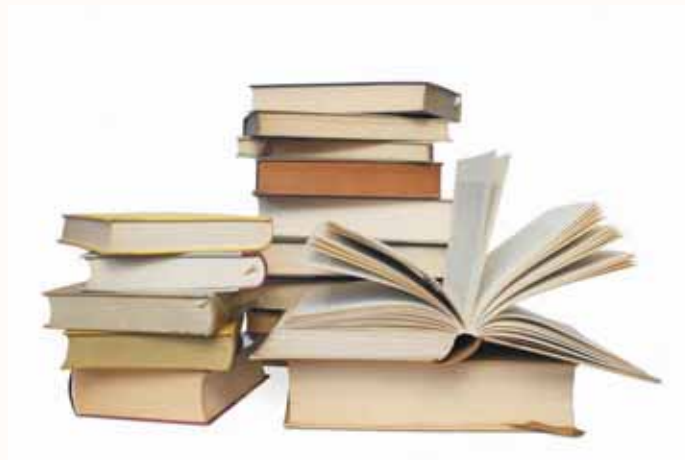
$20 \times 4 = \dots\dots\dots$

$4 \times 4 = \dots\dots\dots$

$25 - 4 = \dots\dots\dots$

$21 - 7 = \dots\dots\dots$

$23 - 6 = \dots\dots\dots$

СТАРАЦ ПРЕВАРИО ДИВОВЕ

Био један старац и имао пуно деце, па је седео у млину. Једно вече избије однекле див¹, па право у млин. Назове Бога и упита старца може ли код њега преноћити. Старац га прими на преноћиште, но див је мислио да убије старца и отме млин. Кад би сутрадан, рече старац диву:

— Ето, ти си преноћио, па сад Бог и пут.

Но див му одговори:

— Онај који буде јачи остаће овде господар.

Старац му одговори:

— Па добро, кад хоћеш тако, ја се не бојим.

Онда га див позове да се порву, а старац рече:

— Хм, то је за мене ништа, нећемо се рвати, него да узмемо по један камен, па га стиснемо у руци и из њега воду исцедимо.

¹ див – цин;

Див пристаде и шчепа каменчину, стисне је у руци и сатре у мливо², али ни капи воде из камена не потече. Онда старац узме бајаги камен, а он узео комад тазе³ сира, стисне га у руци док из њега потече вода. Див се зачуди томе, па му рече:

— Кад си ти таки јунак, хајде са мном у пећину. Тамо има још осам дивова и сваки је јачи од мене, па ме свакуд гоне и све их служим као најмлађи. Кад дођеш у пећину, ти ћеш бити старешина, а ја ћу бити први до тебе, а остали дивови нека нас оба слушају. Ти ћеш као старешина имати свега до грла шта ти душа зажели, само заповедај што ти треба, дивови ће те служити као старијега.

Старац пристане да иде дивовима у пећину и тако пођу из млина. У путу нађу родну ашламу⁴, па чим је див угледа, ускочи на ашламу и позове старца горе. На то старац рече како се не може пети, него затражи да му див савије грану, па да седне и да се одмори. Див га послуша, сави грану, и старац уседне на њу, но чим див пусти грану, она тандркну и далеко одбаци мога старца, тако да прескочи ашламу, и паде на један грм где је био зец, и у оном страху притисне и зеца. Див се насмеја и упита старца шта му би; а он одговори како је преко ашламе угледао у грму зеца, па прескочио ашламу и ухватио зеца за вечеру. Див се још више зачуди толиком јунаштву и уплаши се.

Одатле крену даље и дођу у пећину. Ту нађе свих осам дивова и позна се с њима. Див им исприча све што је у ствари и они се сви сложише да им старац буде старешина, а они сви да га слушају кô старијега. Но кад старац стаде заповедати и тражити и шта имају, и шта немају, дивовима би криво, па су гледали да га се опросте. Најпре су кушали његову снагу, је ли јунак кô што див каже. Тако изиђу на једну пољану и узму се бацати каменом с рамена. Дивови шчепају грдну каменчину и бацају је као јаје. А кад понудише старца, он погледа камен и приђе њему. Онда загрну рукаве, па почне гледати преко планине. Дивови га упиташе шта гледа, а он им каже:

— Гледам преко кога ћу брда бацити овај камичак.

Кад то чуше дивови, у чуду се загледаше, па му рекоше да им не баца камена, јер такога нема надалеко, па им је жао растати се с њим. А старац им вели да он не може другачије, или га неће ни бацати. Дивови пристану да га не баца, а признају му да је бољи јунак од њих.

Други пут пођу сви на воду. Дивови понесу биволске коже, а старац скопак.⁵ Дивови наточе сваки по мешину воде, а старац поче копати око врела. Зачуде се дивови па га упитају шта то хоће. Он одговори:

— Што ћемо ићи на воду, кад се може све врело пренети и за неколико дана можемо га попити?

Кад то чују дивови, у страху да не изгубе врело, кажу му да се остави ћорава посла. А он им рече:

---

² мливо – брашно;

³ тазе – свеж;

⁴ ашлама – трешња;

⁵ скопак – мотика;

— Кад нећу ‘вако, нећу никако.

Дивови му признају да је бољи јунак од њих и пугте га на миру. Сутрадан пођу сви у дрва. Дивови извале сваки по букву, упрте на раме и пођу пећини, а старац понио товар ургана⁶, па почео везивати дрво за дрво, као да хоће сву шуму да понесе. Дивови га упитају шта то ради, а он им рече:

— Што ћемо ићи сваки дан у дрва кад се може сва шума пренети и за десетак дана изложити.

Уплаше се дивови, па га стану одвраћати од тога, а он им рече:

— Кад нећу тако, нећу никако.

Дивови му признају јунаштво, и ослободе га да не пренеси шуму.

Кад видеше дивови да не могу с њиме изићи на крај, стану се договарати како би га се занавек опростили. Сваку вечер старац би легао први, али задуго не би могао заспати, него би ћутао под ћебетом. Једну вечер договарају се дивови, а он слуша испод ћебета, да га ту ноћ на спавању премлате ћускијама и маљевима. Један рече да не чине то сад, него ноћас кад се пробуде. Но чим дивови заспаше, дигне се старац па под ћебе метну самар⁷ и покрије га, а он побеже на таван. Кад се дивови пробуде, шчепају маљеве и ћускије те сваки неколико пута млатне по ћебету. Самар се сав здружи у мливу, а они уживају како му здружише кости, па ће га сутра избацити. Пошто дивови заспу, старац сиђе с тавана, уклони смрвљени самар, а он леже на исто место. Ујутро скочи он први на ноге, а дивови, како се који будио, стале му очи од чуда кад угледа старца. Најпосле га стану питати како је ноћас спавао и је ли што опажао. А он им рече:

— Добро сам спавао, само су ме буге клале.

Виде дивови да му не могу ништа, па се другу ноћ договоре да га прелију кључалом водом. Но старац опет учини као и прву ноћ, а кад дивови поново заспу, старац уклони самар, а он леже на оно место. Сутрадан он опет први на ногама. Дивови се не могу ишчудити кад га видеше да је жив, па га упитају како је ноћас спавао. Старац им рече да је добро спавао, само је опазио некакву млаку кишу, као да кућа прокисава.

Онда се сви сложе да се деле са старцем и кажу му то. Он пристане, затражи товар блага и једног дива, који ће однети благо и њега у његов млин. Дивови му даду једног најјачег. Старац натовари благо и узјаши на дива, па хајде кући. Кад су дошли кући, див сустао, сав се у голу воду учинио, па отворивши врата од млина, хукну колико год може више, а од оне његове силе сва се деца разлећеше куд које, неко на панту⁸, неко напоље кроз бацу⁹, елем ниједно не оста у млину. Кад то виђе див, препаде се још више, па спутивши старца и благо, нададе бежати као светлица натраг дивовима. Кад дође дружини, исприча им чудо невиђено.

---

⁶ урган – уже за везивање;

⁷ самар – велико седло;

⁸ панта – гредица;

⁹ баца – отвор кроз који пролази дим са огњишта.

— Бре, – вели – какав је јунак он, још су већи јунаци деца. Чим ме угледаше, скочише на панту, хоће кућу да сруше на мене, а једни кроз бацу да ми не дају побећи, једва сам жив умакао од њих.

Народна бајка

ПРИСТУПИМО ТЕКСТУ

1. Подели страницу свеске на четири дела и допуни празне просторе својим запажањима:

Допала ми се бајка јер ...	Није ми се допала бајка јер ...
Нисам разумео/разумела ...	Бајка ме подсећа на...

2. Који су учесници и догађаји у бајци стварни, а који измишљени и фантастични?
3. Са каквом намером је див дошао код старца?
4. Због чега се старац није бојао дива?
5. На који начин је старац укротио невероватно снажне дивове и присилио их да раде у његову корист?
5. Чему нас ова бајка учи?
6. Објасни значење следећих израза: „поћи у дрва”, „имати свега до грла”, „сав се у голу воду учинио”.

ВЕЖБАЊЕ

1. Изнеси, својим речима, кратак садржај ове народне бајке.
2. Из ниженаведених мисли о умности, храбрости и самопоуздању, одабери оне које, по твом мишљењу, најбоље осликавају старчев карактер.

Ум царује, а снага кладе ваља.

Неће вас сломити терет који носите, него начин на који га носите.

Вештина и самопоуздање су непобедива војска.

Храброст је као мишић. Повећава се што га више употребљавамо.

Када сте самопоуздани, може бити веома забавно. А док се забављате, можете да учините невероватне ствари.

ПОЈАМ О ПОЈМУ

Бајке су „женске приповетке у којима се приповиједају којекаква чудеса, оно што не може бити“ (Вук Стефановић Караџић).

У бајкама су сачувана стара веровања у натприродна бића (змајеве, аждаје, виле, дивове), а стварни догађаји се преплићу са необичним и фантастичним. У њима се огледа тежак и мукотрпан живот народа у прошлости, јунаци се боре против злих и опасних непријатеља и увек излазе као победници. Бајке нас уче да правда побеђује неправду, да пред храброшћу узмиче не само кукавица него и моћни непријатељ, да се свако зло може победити истрајном борбом и вером у живот.

ЗА РАДОЗНАЛЕ

О раду на сакупљању српских народних умотворина, **Вук Стефановић Караџић** је у Предговору за *Српске народне приповијетке* (1853.) записао: „Колико се овај посао чини ласан, толико је и још више широк и дугачак. Читав човјечиј вијек требао би једноме безбрижном човјеку да скупи све наше народне пјесме, приповијетке, приповијести, загонетке, обичаје и ријечи. И кад би се мислило на свршетак, не би још ни чему томе било ни почетка, али почињач мисли: само нека се почне, па ће свагда бити лакше додати и наставити него ли што изнова почети и начинити. А оваке народности треба купити док се нијесу просвјештенијем и новијем модама загушиле и искоријениле.”

ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА

ГЛАГОЛИ

1. Број и лице глагола

Присети се дефиниције глагола:

Дефиниција	врста речи	означава	пример	3 лица	2 броја
Глагол	променљива	радњу	<i>Увек вредно радим.</i>	1. лице (говорно лице)	једнину и множину
		стање	<i>У току часа седиш.</i>	2. лице (лице са којим се говори)	
		збивање	<i>Болује два месеца.</i>	3. лице (неприсутно лице)	

Према свом значењу и употреби у реченици глаголи се деле на личне и неличне: **лични глаголи** имају вршиоца радње (субјекат), на пример, глагол учити подразумева да неко учи. Насупрот њима, **нелични глаголи** немају вршиоца радње и означавају најчешће нека збивања у природи, на пример: свитати, грмети, севати.

ВЕЖБАЊЕ

1. Одреди лице и број глагола у следећем одломку бајке „Старац преварио дивове“:

Онда се сви сложје да се деле са старцем и кажу му то. Он пристане, затражи товар блага и једног дива, који ће однећи благо и њега у његов млин. Дивови му даду једног најјачег. Старац натовари благо и узјаши на дива.

2. Састави пет реченица у којима ћеш употребити, у различитим лицима, глаголе: свирам и учим.

Лични глаголски облици (предикативни)

2. Глаголска времена

„Старац *пристане* да *иде* дивовима у пећину.“

„Кад то *чуше* дивови, у чуду *се загледаше*.“

„Кад *су дошли* кући, див *сустао*, сав *се* у голу воду *учинио*.“

„Ти *ћеш* као старешина *имати* свега до грла, дивови *ће* те *служити* као старијега.“
Кренућемо кући кад сунце буде зашло.

Истакнути глаголи значе радње које се врше у различитим моментима. Тако, радња изражена глаголима *пристане* и *иде* догађа се у тренутку када се о њој говори, то јест у садашњости. Такви глаголи су у **презенту (садашњем времену)**.

Глаголи *чуше* и *загледаше се* означавају радње које су се десиле у блиској прошлости, то јест непосредно пре тренутка говора. То су облици **аориста (пређашњег свршеног времена)**.

Глаголи *дошли су*, *сустао*, *учинио се* означавају радње које су се вршиле и извршиле у прошлости, пре говорног тренутка. Такав глаголски облик назива се **перфекат (прошло време)**. Перфекат ћемо лако распознати по речима које стоје уз глагол који се мења: **сам, си, је, смо, сте, су**. Пошто су ово ненаглашене речи, њима не можемо почињати реченицу. Правилно је овако говорити: Дошао сам у школу.

Глаголи *имаћеш*, *служиће*, *кренућемо* казују радње које ће се извршити у будућности, после тренутка говора. То су облици **будућег времена**, који се назива **футур (I)**, а препознаје се по речима које стоје уз глагол: **ћу, ћеш, ће, ћемо, ћете, ће**. Када ове речи стоје иза глагола који се мења, пишу се заједно са глаголом: имаћу, имаћеш, имаће, имаћемо, имаћете, имаће. Ако се глагол који се мења завршава на **-ћи**, тада се оне пишу одвојено од глагола: доћи ћу, доћи ћеш, доћи ће, доћи ћемо, доћи ћете, доћи ће.

Глагол *буде* *зашло* казује радњу која ће се догодити у будућности пре неке друге радње. То је облик **предбудућег времена**, који се назива **футур II**, а препознаје се по речима: *будем, будеш, буде, будемо, будете, буду*, које стоје испред глагола.

ГЛАГОЛСКА ВРЕМЕНА

	ПЕРФЕКАТ	АОРИСТ	ПРЕЗЕНТ	ФУТУР II	ФУТУР (I)
	Прошло време	Пређашње свршено време	Садашње време	Предбудуће време	Будуће време
<i>Вршење радње</i>	У прошлости, пре говорног тренутка	У блиској прошлости, непосредно пре тренутка говора	У садашњости, у тренутку када се о њој говори	У блиској будућности, пре неке друге радње	У будућности, после тренутка говора
<i>Уз глагол стоје</i>	САМ СИ ЈЕ СМО СТЕ СУ	-	-	БУДЕМ БУДЕШ БУДЕ БУДЕМО БУДЕТЕ БУДУ	ЋУ ЋЕШ ЋЕ ЋЕМО ЋЕТЕ ЋЕ
<i>Пример</i> <i>пустити</i>	пустио сам пустио си пустио, -ла, -ло је пустили смо пустили сте пустили, -ле, -ла су	пустих пусти пусти пустисмо пустисте пустише	пустим пустиш пусти пустимо пустите пuste	будем пустио будеш пустио буде пустио, -ла, -ло будемо пустили будете пустили буду пустили, -ле, -ла	ћу пустити ћеш пустити ће пустити ћемо пустити ћете пустити ће пустити

3. Глаголски начин

Императив (заповедни начин)

„Хајде са мном у пећину.“

Глаголски облик којим се казује *заповест* или *жеља* да се нешто врши или изврши зове се **императив** или **заповедни начин**.

Императив има облике за 2. лице једнине и за 1. и 2. лице множине. Говорно лице не заповеда себи, па зато и нема облике императива за 1. лице једнине. Ни 3. лицу једнине или множине говорно лице не може непосредно заповедати, већ само посредно. Зато се заповест 3. лицу (једнине и множине) изриче обликом презента трећег лица (једнине и множине) са речцом *нека* или *да*:

Нека се деца играју док се ми не вратимо.
Марко *да* дође на време у школу.

Дакле, императив има следеће облике:

Лице	Једнина	Множина
1.	-	идимо, путујмо
2.	иди, путуј	идите, путујте
3.	- -	- -

На основу проучених глаголских облика могли смо да запазимо да сва времена и начини имају различите облике за свако лице. То значи да глаголски облици: *презент*, *перфекат*, *аорист*, *футур I* и *футур II*, као и *императив*, јесу **предикативни глаголски облици**.

Глаголи у личним глаголским облицима могу бити само *предикати* (*прироци*) у реченици, те према томе, они се зову *предикативни глаголски облици*.

На пример:

Јован *учи* одлично (*учи* је предикат).

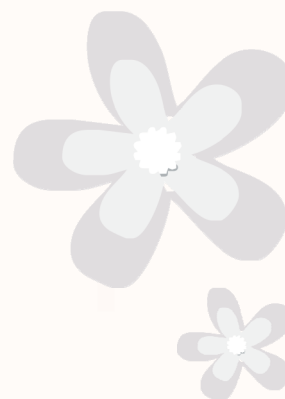
Ана *црта* лепо (*црта* је предикат).

Узмите књиге и *отворите* страну 20! (*узмите* и *отворите* – предикат).

ВЕЖБАЊЕ

1. Препознај правилно написане облике футура првог:
наљути ћу се, преноћи ће, ухватићете, ућиће, части ћу, пустићеш, испусти ћемо
2. За глаголе РЕЋИ и ПОБЕЋИ напиши:
  - прво лице једнине аориста
  - треће лице једнине аориста
3. Напиши глагол ГЛЕДАТИ у:
  - 3. лицу једнине перфекта
  - 1. лицу множине перфекта
  - 1. лицу једнине футура првог
  - 2. лицу једнине императива
  - 2. лицу множине футура другог
  - 3. лицу множине перфекта
  - 3. лицу једнине презента

4. У низу глагола подвуци ПЕРФЕКАТ:

ићи ћу, дођосмо, будеш стигао, дошао сам, будемо пошли, отићи ћу.

5. За сваку тврдњу одреди да ли је ТАЧНА или НЕТАЧНА.

- Презент је сложен глаголски облик.
- Футур први и футур други су сложени глаголски облици.
- Аорист означава пређашње свршено време.
- Перфекат је исто што и садашње време.
- Аорист и императив су лични глаголски облици.

6. Од понуђених глаголских облика заокружи оне који се односе на ПРОШЛОСТ.
презент, перфекат, футур други, аорист, футур први

7. Запиши реченицу у којој је глагол у ПРЕЗЕНТУ:

Учини ми се да пада снег.

Он воли свима да учини услугу.

Пре два минута упита ме колико је сати и отрча.

Кад год ме нешто упит, ја му одговорим.

Милош уђе у кућу.

Уморан је, треба да уђе у кућу.

У осталим реченицама глаголи су у _____ (напиши у ком глаголском облику).

8. Прецртај облик који не припада низу:

стаде, заспа, устане, пуче, паде

9. У следећим реченицама подвуци глаголе и одреди им глаголски облик и лице у коме се налазе.

Јавите нам се чим будете поправиле компјутер.

Ако будеш дао све од себе, остаћеш у тиму.

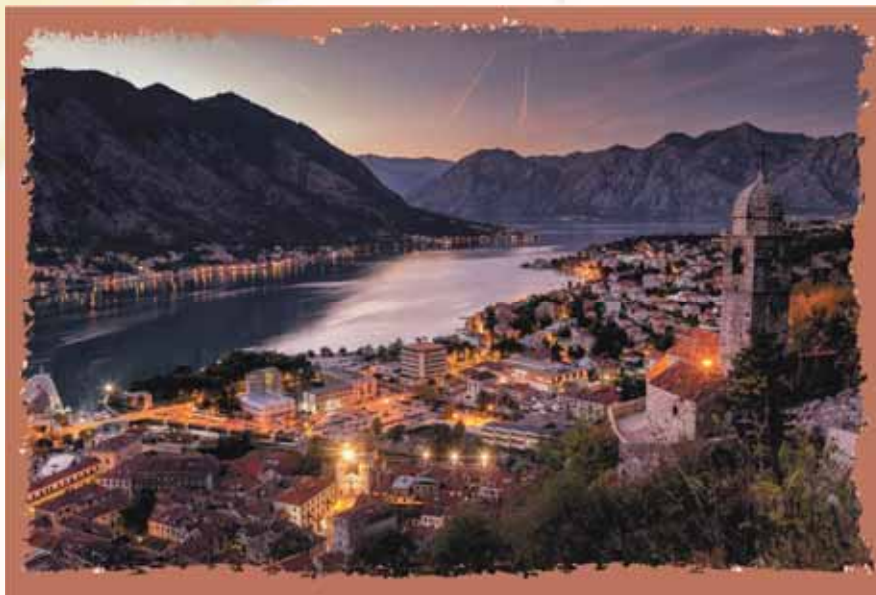
Најпре стигоше на трг, па радосно запеваше.

Почела је да пада киша.

Ана, отрчи до тета Снеже по телефон који си заборавила.

Обуцимо кабанице за сваки случај, да не покиснемо.

Вук Стефановић Караџић

КОТОР

Римљани приповиједају да је у стара времена, кад је Рисан био главно мјесто, у Боци био тор¹ ондје гдје је сад Котор, на пошто Рисан пропадне у море, почне се нови град зидати код тора, и назову га Котор. Више Котора у каменитој гори види се некака велика јама као пећина: онуда се приповиједа да је ону пећину био почео копати силни цар Стефан², да ондје гради град Котор, па му казала вила да то не чини, јер му ондје у оној врлети нема ни броду пристаништа, ни коњу поигришта, већ нека га гради доле крај залива. Цар послуша вилу, и с помоћу њезином начини град Котор, и довршивши га сасвијем, позове на част многу господу и вилу. Кад се цар пред господом стане хвалити какав је лијеп град начинио, вила га прекори да он без ње не би могао учинити; цару на тај укор буде тако жао да он удари вилу шаком по образу, а она се на то расрди, те све изворе и студенце по Котору отрује и све госте царева полуди. Кад цар ту освету види, он стане вилу молити једва је којекако намоли те му госте поврати од лудила и очисти му од отрова само један извор иза јужнијех врата градскијех. И од тога кажу да је остало те су и сад, особито љети кад је суша, све воде по Котору мало слане, осим онога извора иза града на јужној страни. Казивали су ми у Котору да има и пјесма о овоме свему догађају,

¹ тор – ограђен простор за стоку;

² цар Стефан – српски цар Стефан Душан, владао половином XIV века.

али ја нијесам могао никога наћи ко је зна. Овако се приповијета и пјева да је Котор постао, али се мисли да су име ондје донели некаки Бошњаци, који су се доселили из мјеста које се звало Котор.

ПРИСТУПИМО ТЕКСТУ

1. Подели страницу свеске на четири дела и допуни празне просторе својим запажањима:

Допало ми се штиво јер ...	Није ми се допало штиво јер ...
Нисам разумео/разумела ...	Текст ме подсећа на...

2. Како је народни приповедач објаснио настанак града Котора?
3. Шта је измишљено, а шта истинито у овој легенди?

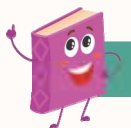

ВЕЖБАЊЕ

Запиши неку легенду која се прича у твом крају.

ПОЈАМ О ПОЈМУ

Легенде су краће прозне творевине једноставне композиције. Настају из потребе да се објасне неке појаве у природи, животу и историји. По тематици се деле на легенде о местима и легенде о личностима (свцима и херојима). Неке легенде су врло старе. У њима народни приповедач путем маште надокнађује недостатак правог знања о личности или месту о којима прича. Лепота легенде састоји се у њеној смелој маштовитости.

ЗА РАДОЗНАЛЕ

Вук Стефановић Караџић (Тршић, 1787-1864, Беч), реформатор српског књижевног језика и правописа, сакупљач народних умотворина, први српски критичар и полемичар, писац, историчар и биограф. Припремио је и до краја извео културну револуцију српског народа.

Нелични глаголски облици

Инфинитив

Неодређени глаголски облик

Срамота је *лагати*.

Дужни смо *поштовати* старије.

Означени глаголски облици не казују ни лице које врши радњу, ни време кад се она врши, ни начин на који се врши, немају ни рода, ни броја, већ само *менују глаголску радњу*.

Инфинитив је **безлични глаголски облик којим се именује одређена радња, стање или збивање**. Инфинитив се завршава наставцима **-ти** (радити, певати, учити) или **-ћи** (рећи, стећи, пећи).

4. Глаголски придеви

Радни глаголски придев

Овако је Котор *постао*, али су име *донели* Бошњаци.

Истакнути глаголски облици у горњим реченицама *постао* и *донели* значе радње које су се извршиле у прошлости.

Нелични глаголски облик који показује радњу која се вршила или извршила у прошлости зове се радни глаголски придев.

Радни глаголски придев има три рода и оба броја, као и придеви. Отуда је и име глаголски придев. Он се још зове и *радни* зато што показује да *субјекат врши радњу*.

Радни глаголски придев глагола *радити* гласи: *радио*, *радила*, *радио*, *радили*, *радиле*, *радила*.

Овај се глаголски облик најчешће употребљава за *грађење сложених глаголских времена*. На пример: Овако *је* Котор *постао*, али *су* име *донели* Бошњаци. (перфекат)

Трпни глаголски придев

Наше село је обасјано сунцем.

Лопта је одбачена иза наше половине игралишта.

Пронађите субјекте и предикате у горњим реченицама.

У првој је реченици субјекат *село*, а предикат *обасјано је*, у другој је субјекат *лопта*, а предикат *одбачена је*.

Да ли су радње исказане у тим реченицама вршили субјекти или су те радње вршене на њима? Јасно је да у овим реченицама субјекти *село* и *лопта* нису вршили глаголску радњу, већ је радња вршена на њима.

Нелични глаголски облик који показује да је на некоме или нечему вршена или извршена глаголска радња зове се трпни глаголски придев.

Глаголски придев трпни има сва три рода и оба броја. Он се препознаје по следећим наставцима:

а) написа**н**, написа**на**, написа**но**, написа**ни**, написа**не**, написа**на**.

б) плет**ен**, плет**ена**, плет**ено**, плет**ени**, плет**ене**, плет**ена**.

в) донет**т**, донет**а**, донет**о**, донет**и**, донет**е**, донет**а**.

И радни и трпни глаголски придеви имају један исти облик за сва три лица. Сами не могу бити предикати.

ВЕЖБАЊЕ

1. Пронађи све глаголе у следећем одломку:

Ђевојци је овој било име Мара, али како је послџе тога највише радила и слушала у кући: носила воду, готовила јело, прала судове, мела кућу и радила све остале кућевне послове, и како се тако највише око ватре налазила, прозову је маћеха и њезина кћи пепељугом. Једном у неђељу маћеха опремивши се са својом кћери у цркву проспе по кући пуну копању проса па рече пасторци: „Ти пепељуго! ако ово све просо не покупиш и ручак не зготовиш док ми из цркве дођемо, убићу те.“

(Народна приповетка, *Пепељуга*)

2. Одреди време, број, лице и род глаголских облика у претходном тексту.

3. Састави четири реченице у којима ће глагол бити у инфинитиву.

4. Напиши по три реченице са радним и трпним глаголским придевом.

5. У следећем одломку нађи све глаголе и реци у ком су глаголском облику, да ли је тај облик личан или неличан, кога је лица, рода и броја, ако их има.

Кад момак отиде кући, запита га мајстор како је у цара, а он му одговори да је добро и да му је цар казао да га свагда он брије и покаже му дванаест дуката што је од њега добио, али му не каже да је у цара видео козје уши. Од то доба овај је момак једнако ишао и Тројана бријао и за свако бријање добијао дванаест дуката, и није никоме казивао да цар има козје уши. Али га најпосле стане мучити и грести где не сме никоме да каже, те се почне губити и венути.

(Народна приповетка, *У цара Тројана козје уши*)

У ЦАРА ТРОЈАНА КОЗЈЕ УШИ

Био је један цар који се звао Тројан. У тога цара биле су уши козје, па је редом звао бербере да га брију. Али како је који ишао, није се натраг враћао, јер како би га који обријао, цар Тројан би га запитао шта је видео на њему, а берберин би одговорио да је видео козје уши. Онда би га цар Тројан одмах посекао.

Тако дође ред на једног берберина, али се овај учини болестан, па пошље свога момка. Кад овај изиђе пред цара, запита га цар што није мајстор дошао, а он одговори да је болестан. Онда цар Тројан седе, те га момак обрије. Момак, бријући цара, опази да су у њега козје уши, али кад га Тројан запита шта је у њега видео, он одговори да није видео ништа. Онда му цар да дванаест дуката и рече му да одсад увек долази он да га брије.

Кад момак отиде кући, запита га мајстор како је у цара, а он му одговори да је добро и да му је цар казао да га свагда он брије и покаже му дванаест дуката што је од њега добио, али му не каже да је у цара видео козје уши.

Од то доба овај је момак једнако ишао и Тројана бријао и за свако бријање добијао дванаест дуката, и није никоме казивао да цар има козје уши. Али га најпосле стане мучити и грести где не сме никоме да каже, те се почне губити и венути. Мајстор то опази, па га стане питати шта му је, а он му на много запиткивање најпосле одговори да

има нешто на срцу, али не сме никоме казати, и да му је, вели, да коме год кажем, одмах би му одлакнуло.

Онда му мајстор рече:

— Кажи мени, ја нећу никоме казати; ако ли се бојиш мени казати, а ти иди духовнику, па кажи њему; ако ли нећеш ни њему, а ти изиђи у поље иза града, па ископај јаму те завуци главу у њу, па три пута земљи кажи шта знаш, па онда опет јаму затрпај.

Момак изабере ово треће: отиде иза града у поље, па ископа јаму, те у њу завуче главу и три пута рекне:

— У цара Тројана козје уши!

Па онда загрне земљу, и тако се смири и отиде кући.

Кад после тога прође неко време, али из оне јаме никла зова и три прута нарасла лепа и права као свећа. Чобанчад, кад нађу зову, одсеку један прут и од њега начине свиралу, али кад почну свирати, свирала издаје глас:

— У цара Тројана козје уши!

То се одмах разгласи по свему граду, а најпосле и цар Тројан сам чује како деца свирају:

— У цара Тројана козје уши!

Чувши то, цар Тројан одмах дозове онога берберског момка, па га запита:

— Море, што си ти огласио народу за мене?

А он се, сиромах, стане правдати да није никоме ништа казао, али да је видео шта он има. Онда цар истргне сабљу да га посече, а он се препадне, па све по реду искаже, како се земљи исповедио, па како је сад на ономе месту нарасла зова, од које свака свирала издаје онаки глас.

Онда цар седне с њим на кола и пође на оно место да види је ли истина. Кад тамо, али само још један прут нађу. Цар Тројан нареди да се начини свирала од оног прута да види како ће свирати. Кад они начине свиралу и почну свирати, а свирка издаје глас:

— У цара Тројана козје уши!

Онда се цар Тројан увери да се на земљи ништа не може сакрити, па ономе берберину опрости живот, и после допусти да сваки може долазити да га брије.

Народна приповетка

ПРИСТУПИМО ТЕКСТУ

1. Подели страницу свеске на четири дела и допуни празне просторе својим запажањима:

Допала ми се приповетка јер ...	Није ми се допала приповетка јер ...
Нисам разумео/разумела ...	Приповетка ме подсећа на...

2. На који начин су храброст и кукавичлук приказани у приповеци?
3. Чему нас ова народна приповетка учи?
4. Објасни значење следећих народних израза и употреби их у реченици: „стане га мучити и гристи“, „те се поче губити и венути“, „прав као свећа“.

ВЕЖБАЊЕ

1. Препричај детаљно ову народну приповетку.
2. Изабери поруку која највише одговара овој народној приповетки:
Много ашова треба да се истина сахрани.
Лек против непријатних истина је помирење са њима.
Није свака истина за свачије уши, нити за сва времена.
Чак и штетна истина вреди више од корисне лажи.
Лаж не може постати истина, већ само навика.
Док истина стане на ноге, лаж већ облети пола света.

ЗА РАДОЗНАЛЕ

Вук Стефановић Караџић је ову народну приповетку први пут објавио у *Српским народним приповијеткама* (1853). О њој је у Предговору књиге записао: „У цара Тројана козје уши – приповиједао ми је и писао 1829. године у Земунскоме лазарету Грујо Механџић из Сентомаша.“ Иначе, по неким тврдњама, прича је адаптација једне легенде о старогрчком краљу Миди.

ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА

ПРИЛОЗИ

Кренула сам *јуче*. Стигла сам *јутрос*.

Овамо сам путовала возом. *Овде* сам била на време.

Путовала сам *удобно*. *Добро* сам путовала.

Много ћу урадити. *Доста* ћу тога постићи.

Прилози су непроменљиве врсте речи које најчешће стоје уз глаголе и показују време, место, начин и количину глаголске радње.

Постоје прилози за време, место, начин и количину. Приказаћемо их табеларно:

Дефиниција	Непроменљиве речи – стоје уз глаголе			
	ВРЕМЕ глаголске радње	МЕСТО глаголске радње	НАЧИН глаголске радње	КОЛИЧИНУ глаголске радње
Показују				
Питања	кад?	где?	како?	колико?
Примери	јуче данас сутра зимус летос некад сада затим ујутру вечерас	лево десно горе доле овде онде свуда напред натраг овамо онамо	добро весело брзо паметно лако гласно радознало ружно вредно	много мало доста дуго оволико још
Улога у реченици	Прилошка одредба			

Разлика између ПРИЛОГА и ПРИДЕВА

Како да разликујемо прилоге и придеве истог облика?

Лепо цвеће *лепо* мирише.

То је био *пријатељски* сусрет.

Он се *пријатељски* понашао.

Врста речи	ПРИЛОГ	ПРИДЕВ
	непроменљива	променљива
Одређује	ГЛАГОЛ	ИМЕНИЦУ

ВЕЖБАЊЕ

1. Пронађи прилоге у следећим одломцима:

Има овде једно језеро, и покрај језера врло лепа паша, па како изјавиш овце, оне одмах иду онамо те се развале око језера, али који год чобан тамо отиде, онај се више не враћа натраг.

(Аждаја и царев син)

Једном јој даде ујутру пуну торбу кудеље, па јој рекне: „Ако ово све данас не одредиш и у кокошку не смоташ, не иди ми довече кући!“

(Пепељуга)

2. Које глаголе одређују прилози из претходне вежбе?

3. Састави паралелне реченице у којима ћеш следеће речи употребити у функцији прилога, односно придева: *ужурбано, радознало, паметно, занимљиво, домаћински, непријатељски, јуначки, другарски, енглески, лепо, добро, јако, високо, далеко, много, мало.*

4. Празнине означене тачкицама попуни следећим прилозима: *мало, много, криво, право, лако, тешко* и добићете три познате народне пословице:

..... говори, ал' ..... твори.

Седи ....., али реци .....

..... је да се каже, ... је да се уради.

Доситеј Обрадовић

ЛИСИЦА И ГАВРАН

Гавран нађе негде комад меса и држаше га у кљуну, стојећи на дрвету. Лисица оњуши месо, притрчи под дрво и почне хвалити гаврана, говорећи:

– Мили Боже, красне птичице! Лепа перја што има! Да још има какав глас, не би над њом птице на свету било!

Гаврану није мило било да га лисица, при толикој лепоти, за мутава држи, отвори кљун, па стане грактати. Падне месо доле, уграби га лисица и прождере, говорећи и подсмевајући му се:

– Е, мој гавране, имаш свашта, ал' памети немаш!

Поука

... Не ишtimo похвале пре него је заслужимо, и баш кад је заслужимо, не ишtimo је – сама ће доћи ако смо је баш заслужили. Ко је силом хоће, она од њега бежи... и чувајмо се лисичије похвале.

ПРИСТУПИМО ТЕКСТУ

1. Да ли одобраваш лисичији поступак?
2. Које људске особине има лисица? Шта мислиш о таквим људима?
4. Какво мишљење је имао гавран о себи? Да ли је то мишљење било истинито?
5. Шта би било да гавран није послушао лисицу?
6. Да сте били на гаврановом месту, шта бисте учинили?
7. Да ли понекад и ми мислимо о себи како смо најбољи?
8. Да сте ви били на гаврановом месту, да ли бисте и ви пожурили да се похвалите?
9. Знаш ли неки догађај у којем се неки човек понашао као гавран или као лисица?

ВЕЖБАЊЕ

1. Одговорите на питања:
  - ✚ Да ли сте ви некада били преварени?
  - ✚ Ко вас је преварио?
  - ✚ Како сте се тада осећали?
  - ✚ А да ли сте некада ви некога преварили?
  - ✚ Да ли је то у реду?
2. Изабери поруку која одговара овој басни:

Ко под другим јаму копа, сам пада у њу.
И с малим буди задовољан.
Не веруј ономе ко те претерано хвали.
Једно мисли, друго прича, а треће чини.

ПОЈАМ О ПОЈМУ

Басне су кратке приповетке или песме у којима се говори о животињама и биљкама, али се причање односи на људе. Животиње попримају особине људи: лисица је оличење лукавости и ласкавости, магарац – глупости, свиња – неразумности, вук – безобзирности и крволочности, јагње – слабости и незаштићености, мрав и пчела – вредноће, зец – плашљивости, гавран – самољубивости и лаковерности, итд.

Садржај басне зависи од особине која је приписана некој животињи. Осим тога, свака басна критикује и поучава (има наравоученије, поуку). Басна је реалистична, кратка, језгровита прича без фантастике и описа. Најчешће је у облику разговора (дијалога). Лако се памти и препричава, тако да се брзо преноси и прелази границе земаља и народа.

Осим народних, постоје и уметничке басне. Познати баснописци су: Езоп, Лафонтен, Крилов, а код нас Доситеј Обрадовић.

ЗА РАДОЗНАЛЕ

Доситеј (Димитрије) Обрадовић (Чаково, 1739. или 1742–1811, Београд), српски просветитељ, реформатор и књижевник. Његова дела, у стиху и у прози, заједно са преводима, обухватају више књига. Посебно се издвајају: *Ижица*, *Писмо љубезном Харалампију*, *Живот и прикљученија*, *Совјети здраваго разума*, *Басне са наравоученијима*, *Песма о избављенију Србији*.

ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА

ПРЕДЛОЗИ

Предлози су непроменљиве речи које стоје уз именице и показују односе између бића и ствари.

Значење предлога

може бити:	Предлози	Примери
Месно	пред, над, под, код, у, на, о, по, к(а), низ(а), уз(а), с(а), од, до, иза, између, поред, изнад, испод	Књига је <u>на</u> столу. Писмо је <u>у</u> фиоци. Бицикл је <u>испред</u> куће. <u>Дуж</u> реке је изграђено шеталиште. Станујем <u>близу</u> школе.
Временско	у, од, до, пред, под, с, на, пре, после, након, усред, око, кроз, за	Долазим <u>у</u> уторак. Мој рођендан пада <u>на</u> празник. <u>Преко</u> викенда играм кошарку. <u>Од</u> понедељка <u>до</u> петка идем у школу. <u>После</u> школе идем на утакмицу.

ВЕЗНИЦИ

Везници су непроменљиве речи које служе за везивање речи и реченица.

У баснама се говори о животињама и биљкама. – *и* везује именице;

Лисица притрчи под дрво и почне хвалити гаврана. – *и* везује реченице истог смера;

Пустио бих ја њега, али неће он мене. – *али* везује реченице супротног смера;

Купи алат, или остави занат. – *или* везује реченице чије радње се искључују.

Везници су још и ове речи: *или, али, и, па, те, да, док, јер, ако, када, већ, само, докле, пошто, како, који.*

РЕЧЦЕ

Речце (партикуле) су непроменљиве речи које стоје уз друге речи и изразе да би посебно истакле њихово значење или изнеле лични став говорних лица.

Врсте	Речце	Примери
1. За потврђивање	да, заиста, свакако, наравно, дакако	<u>Да</u> , то је моја кућа.
2. За одрицање	не, нипошто	<u>Не</u> , ја нећу ићи тамо.
3. За показивање	ево, ето, ено	<u>Ево</u> вам аутобуса.
4. За посебно истицање	чак, баш, пак, међутим, бар, само	То <u>бар</u> један од вас мора знати.
5. За сумњу и претпоставку	вероватно, ваљда, можда	<u>Можда</u> ће сутра бити више наде.
6. За питања	зар, ли, да ли	<u>Зар</u> нисте урадили домаћи задатак? Долазиш <u>ли</u> у школу?

ПРАВОПИСНА НАПОМЕНА

Речцу „не“ пишемо **састављено**:

- уз именице: *неслога, неред, незнање, немоћ, непријатељ;*
- уз придеве: *неваспитан, неписмен, невелик, неодговоран;*
- само у глаголским облицима: **НИСАМ, НЕМОЈ, НЕМАМ, НЕЋУ.**

Нећу доћи, јер нисам завршио задатак, немој ме чекати, ја немам времена за игру!

Речцу „не“ пишемо **одвојено**:

- уз све остале глаголе: *не учим, не радим, не мислим, не желим,...*

УЗВИЦИ

Узвици су непроменљиве речи којима се изражава неко лично осећање, скреће пажњу или дозива.

Узвици немају функцију унутар реченице, него стоје за себе, имајући најчешће вредност читаве реченице.

Иза њих се обично ставља запета или узвичник.

Врсте	Узвици	Примери
1. За изражавање осећања	Јао! Јој! Ух! Ах! Охо!	Јао, што је то страшно. Охо, колико јабука има на дрвету.
2. За подражавање звукова из природе	Трас! Дум! Фију! Кри! Шкрип! Бућ!	Дум – дум, зачуше се пупњи. Фију – фију, ветар је фијукао.
3. За подражавање гласова животиња	Ко-ко-дак! Му!	Му, ево је пред вратима!
4. За дозивање	Еј! Ој!	Еј, Милице, дођи код нас! Ој, мајко моја!

ВЕЖБАЊЕ

1. Пронађи и анализирај непроменљиве врсте речи у басни *Лисица и гавран*.
2. Препиши исправно ове народне пословице:
Сит гладну неверује.
Пријатељ се у не вољи познаје.
После кише, кабаница нетреба.
3. Којој врсти речи припадају подвучене речи?
– Ју! Гле, сукња ми је предуга! – узвикне.
О, како опојно миришу руже!
4. Непроменљиве врсте речи су:
  - прилози, предлози, заменице, узвици, речце
  - прилози, предлози, речце, узвици, везници
  - прилози, предлози, придеви, речце, везници
5. Испричај укратко неки догађај, при чему ћеш користити везнике: *и, па, да, али, већ*.
6. Састави пет реченица у којима ћеш употребити предлоге: *над, према, о, преко, из*.

7. Састави пет реченица са узвицима: *јој, ах, бућ, ура, бум.*

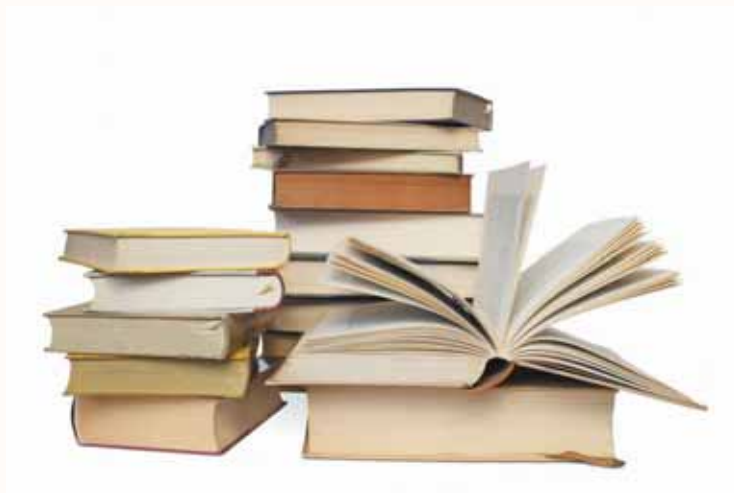
8. Опонашај гласове ових животиња: мачке, гуске, краве, голуба и пса.

9. Изврши морфолошку анализу променљивих и непроменљивих врста речи у следећем тексту:

Лагано тоне сунце у црвену паучину неба. Сенке се издужују, а мрке, сиве и зелене боје преливају се рубинским одсјајем. Пирка поветарац, сунце још греје равницу. Ћути смирена равница. Ћути и броји цветове маслачка притајеног у спарушеној трavi.

... Ту и тамо стоји рашчешљана тулузина, вију се беле хумке на репици, а тамо даље, попут беле свиле зелени се меки прекривач нове пшенице.

(Небојша Поповић, *У смирај*)

ЖЕНИДБА ДУШАНОВА

(одломак)

Српски цар Стјепан, враћа се кући из града Леђана¹ са дванаест хиљада сватова, где је испросио лепу Роксанду девојку, ћерку латинског краља Мијаила. Да би извео девојку он мора проћи кроз тешка искушења и савладати многе препреке које му Латини приређују.

Иако у сватовима није позват ниједан његов сестрић, браће Бојиновића, пошто их је девојчин отац оптужио да су велике кавгаџије, они, слутећи да ће се њиховом ујаку нешто зло догодити, потајно шаљу свог најмлађег брата Милоша-чобанина, који ће прерушен у младо Бугарче, сустићи сватове, починити многа чуда од јунаштва и помоћи цару да се срећно са невестом врати кући.

¹Леђан – није познато у историји који је то град;

Повикаше кићени чауши²:
„Спремајте се, кићени сватови,
вријеме је двору путовати!“
Спремише се кита и сватови,
поведоше Роксанду ђевојку,
Кад су били мало иза града,
ал' говори Милош Војиновић:
„Господине, српски цар-Стјепане,
овђе има у Леђану граду,
има један Балачко војвода,
ја га знадем, и он ме познаје;
краљ га рани седам годин' дана
да рашћера кићене сватове
и да отме Роксанду ђевојку;
сад ће њега за нама послати.
На Балачку јесу до три главе:
из једне му модар пламен бије,
а из друге ладан вјетар дува;
кад два вјетра из главе изиђу,
Балачка је ласно погубити;
већ ви ид'те, водите ђевојку,
ја ћу овђе чекати Балачка,
не би ли га како оставио.“
Отидоше кићени сватови,
одведоше лијепу ђевојку;
оста Милош у гори зеленој
и са њиме три стотине друга.
Кад одоше свати из Леђана,
краљ дозива Балачка војводу:
„О Балачко, моја вјерна слуго,
можеш ли се у се поуздати
да рашћераш цареве сватове
и да отмеш Роксанду ђевојку?“
Пита њега Балачко војвода:
„Господине, од Леђана краљу,
какав бјеше јунак у сватов'ма,
што највеће отвори јунаштво³?

² чауши – гласник у служби цара; извршилац наредби старог свата, на свадбама;

³ отворити јунаштво – починити јунаштво, овде;

Вели њему леђанска краљица:
„Слуго наша, Балачко војвода,
ту не има ни једног јунака,
осим једног црна Бугарина⁴,
и то младо, још голобрадасто.“
Ал' говори Балачко војвода:
„Није оно црни Бугарине,
већ је оно Милош Војиновић,
ни цар Стјепан њега не познаје,
ал' ја њега одавна познајем.“
Вели њему леђанска краљица:
„Иди, слуго, Балачко војвода,
те ми отми пуру од Србаља,
а ја ћу је тебе поклонити.“
Тад Балачко спреми бедевију⁵,
па отрча друмом за сватови
са шест стотин' латинских катана⁶.
Кад су били у гори зеленој,
кулаш стоји на друму широку,
а за њиме Милош Војиновић;
викну њега Балачко војвода:
„О Милошу, зар се мене надаш?“
Па он пусти један пламен модар,
опали му црну међедину⁷;
а кад виђе да му не науди,
онда пусти вјетра студенога:
три пута се кулаш⁸ праметнуо,
ал' Милошу ништа не досади;
викну Милош из грла бијела:
„Ето тебе од шта се не надаш!
Па он пусти златна шестоперца⁹:
колико га лако ударио,
из бојна га седла избацио;
пак потеже копље убојито,

⁴ Бугарин – овде, чобанин;

⁵ бедевију – кобила крупне расе;

⁶ катана – војник, коњаник;

⁷ међедина – прекривач за коње од медвеђег крзна;

⁸ кулаш – коњ сиве боје, пепелјасте длаке;

⁹ шестоперац – буздован са шест рогљева (пера);

прибоде га у зелену траву,
пак му све три одсијече главе,
кулашу их баци у зобницу.

Тад учини јуриш у катане
са својијех три стотине друга:
одсекоше три стотине глава,
па одоше друмом за сватови.

Кад стигоше цара и сватове,
пред њег баци Балачкову главу;
цар му даде хиљаду дуката¹⁰,
па одоше бијелу Призрену,
Кад су били кроз поље Косово,
Милош хоће граду Вучитрну,
па говори српском цар-Стјепану:
„Збогом остај, мој мили ујаче,
мој ујаче, српски цар-Стјепане!“

Таде се је царе осјетио
да је оно Милош Војиновић,
па говори својему нећаку:
„Та ти ли си, дијете Милошу!
Та ти ли си, мој мили нећаче!
Благо мајци која те родила,
и ујаку који те имаде!
Зашто ми се отприје не кажеш,
него сам те путем намучио
и конаком и глади и жеђу ?“
Тешко свуда своме без својега!

ПРИСТУПИМО ТЕКСТУ

1. Који су вам делови песме били најзанимљивији? Научите их напамет.
2. Покушајте да протумачите завршни стих: „Тешко свуда своме без својега“ и образложите писмено која би то порука била у свакидашњем животу?

¹⁰ дукат – златни старински новац.

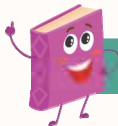
ВЕЖБАЊЕ

Препишите у свескама стихове који приказују двобој између Милоша Војиновића и Балачка Војводе, поштујући знаке интерпункције.

ПОЈАМ О ПОЈМУ

Одломак припада народној песми *Женидба Душанова*, а она се уврстава у **преткосовски циклус**.

Женидба Душанова је једна од најстаријих јуначких песама. Без обзира што њена садржина није историјска, Милош Војиновић је био историјска личност, познат по својим јунаштвима и храбрости, док су остала имена лица у песми измишљена.

ЗА РАДОЗНАЛЕ

Милош Војиновић је син српског војводе Војина, који је имао поседе у околини Гацка. Био је млађи од своје браће и Милош се са оцем, војводом Војином, прикључио ратоборној и освајчкој властели из Зете, у побуни против српског краља Стефана Уроша Трећег Дечанског, на страни „младог краља“ Душана који је управљао зетском облашћу.

Милош Војиновић је потом од стране краља Душана, за награду постављен за дворског ставиоца, а 1332. године се помиње као члан делегације послате на преговоре са Дубровником. Убрзо после тога, умро је млад и без порода.

ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА

СИНТАКСА

Синтакса се бави проучавањем реченица и њених делова.

РЕЧЕНИЦА

Знамо већ из претходних лекција да се људи међусобно споразумевају путем говора. Говор сачињавају речи којима се изражавају осећања, мисли, преносе се информације. Да би све то попримило смисла, морамо **речи повезати у реченице**.

Реченица је потпуна мисао изражена речима.

ПОДЕЛА РЕЧЕНИЦА ПО ЗНАЧЕЊУ

1. Изјавна реченица: у њој се обично казује нешто што се догодило, обавештава се нека новост. После оваквих реченица се обично ставља тачка.

Нпр: *Тешко свуда своме без својега!*

2. Узвична реченица: у таквим се реченицама обично саопштава нешто са узбуђењем, расположењем, повишеним тоном, а иза њих стављамо знак узвика.

Нпр: *Спремајте се, кићени сватови, / вријеме је двору путовати!*

3. Упитна реченица: то су реченице путем којих се нешто пита. На крају ових реченица ставља се упитник.

Нпр: *О Милошу, зар се мене надаш?*

Изузетак чини још и **узвично-упитна реченица:** у таквим се реченицама истовремено и казује и пита нешто. Због тога се ставља на крају и упитник и узвичник.

Нпр: *Зар ти није доста играња на рачунару?!*

ПОДЕЛА РЕЧЕНИЦА ПО САСТАВУ

По саставу реченице можемо поделити на следећи начин:

– **просте непроширене реченице:** састављене само од субјекта и предиката. На пример: *Сунце сија.*

– **просте проширене реченице:** где поред субјекта и предиката има и неки именски или глаголски додатак.

Нпр: *Добар ученик учи. (добар – атрибут)*

– **сложене реченице:** састављене од две или више простих реченица.

Нпр: *Дошло је пролеће, напољу сунце сија жарко.*

ВЕЖБАЊЕ

1. Пронађите у следећем одломку изјавне, узвичне и упитне реченице:

*Таде се је царе осјетио
да је оно Милош Војиновић,
па говори својему нећаку:
„Та ти ли си, дијете Милошу!
Та ти ли си, мој мили нећаче!
Благо мајци која те родила,
и ујаку који те имаде!
Зашто ми се отприје не кажеш,
него сам те путем намучио
и конаком и глади и жеђу?
Тешко свуда своме без својега!“*

2. Напишите краћи текст у коме ћете користити све врсте реченица подељених по саставу.

3. Напишите три просте непроширене и три просте проширене реченице.

СУБЈЕКАТ

Субјекат је основни члан реченице који показује **о коме** или **о чему** се говори у њој. Њега ћемо лако наћи ако предикату поставимо питање **ко?** или **шта?**

Субјекат обично стоји у падежу номинатива и може бити изражен **именицом, заменицом или неком другом врстом речи.**

Нпр. *Балачка је ласно погубити.* (именица)

Па он пусти златна шестоперца. (заменица)

У улози субјекта често се употребљавају **по две именице или заменице или више именица или заменица** заједно. Када су две именице, оне се повезују везником **и**, а када их има више, раздвајају се запетом, док се претпоследња и последња везују везником **и**.

На пример: *Благо мајци која те родила,
и ујаку који те имаде!
Иди, слуго, Балачко војвода,
те ми отми пуру од Србаља...*

Понекад, субјекат није исказан у свакој реченици, пошто је познат говорном лицу, или се подразумева из претходно реченог, из текуће говорне ситуације.

Нпр: *Тад учини јуриш у катане
са својих три стотине друга:
одсјекоше три стотине глава,
па одоше друмом за сватови.*

ВЕЖБАЊЕ

1. У следећем одломку из песме подвуците субјекте изражене именицом плавом бојом, а оне изражене заменицом, црвеном бојом.

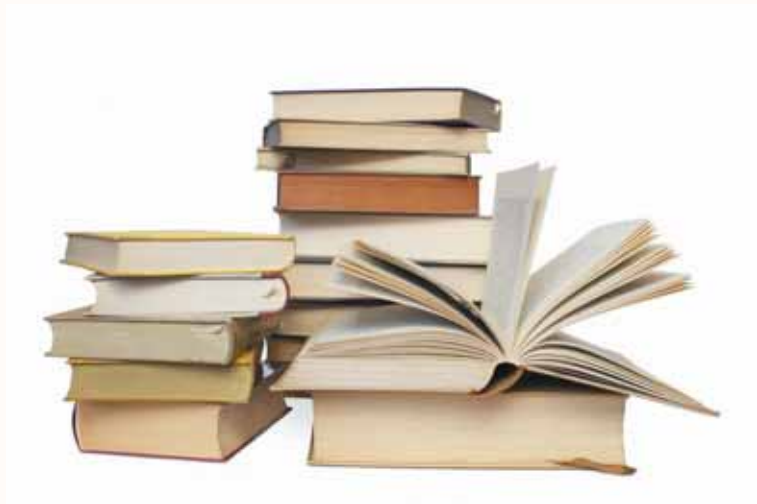
*Таде се је царе осјетио
да је оно Милош Војиновић,
па говори својему нећаку:
„Та ти ли си, дијете Милошу!
Та ти ли си, мој мили нећаче!
Благо мајци која те родила,
и ујаку који те имаде!“*

2. Пронађите субјекте у следећим реченицама и одредите да ли су у њиховој служби употребљене једна или више именица или заменица.

*Није оно црни Бугарине,
већ је оно Милош Војиновић,
ни цар Стјепан њега не познаје,
ал' ја њега одавна познајем.*

3. Одредите реченице са неизреченим субјектом у одломку текста:

*Колико га лако ударио,
из бојна га седла избацио;
пак потеже копље убојито,
прибоде га у зелену траву,
пак му све три одсијече главе,
кулашу их баци у зобницу.*

Исидора Секулић

ПИСМА ИЗ НОРВЕШКЕ

(одломак)

Вода језера је тако бистра да се тако апсолутно¹ све види у њој још једаред. Планине, дрвета, кућице, козе и овце; на расплочаним стенама ситна стока густог руна изгледа као пакети вуне. Према југу, језеро се сужава, планине се гомилају, глечари² приближавају, и сваки час, са шест-седам стотина метара висине водопади. Сваки час се може видети како мала ледена лавина³ загуши водопад, како пропадну негде далеко у понору⁴ и лед и камење и понесен водопад, а затим се чује неко крхање, ледена вода пљусне на другом неком крају, и разлије се као велика бела лепеза⁵; док горе, као да ништа није било, опет цури чиста течност водопада. Па онда, у најближој близини свега тога тек усмотрите пашњак и мали кућерак, и гомилу оваца у дебелој вуни, које се, зими, хране од алги што ветрови и буре избаце на копно⁶. И гле, и они су ту, сићушни људи који ето тако на подножју проведу цео свој живот.

¹ апсолутно – потпуно;

² глечари – ледене стене; ледници;

³ лавина – снежна маса;

⁴ понор – провалија;

⁵ лепеза – предмет којим се хладе људи кад је врућина.

⁶ копно – обала мора или океана;

Али на повратку, кад смо опет заплвили Нурфјуром⁷, поред свих величанствености које смо насили у души, морали смо се сетити и оних укрштених иверака. Кренуо је неки подмукли⁸ ветар, затегнуо и стврднуо површину фјура⁹. Облаци се гомилали час као јата великих тица, час као огромне куле: дизали су се и рушили у ужасно збуњеном неком ритму. Мало, мало, па нешто загрми и дојекне до нас: глас неки који иде, и који се час удави у води, опет затруби у ваздух, час се изгуби у шуми, опет пикне из воде. Карактеристични северни таласи, зашиљени као зуби, ударају о стене, шкрипе, нешто говоре.

У једном тренутку писну звиждаљка брода и ми се нађосмо – није било јасно, да ли мокри, или у води. Скочише сви раздражени елементи¹⁰, отпоче величанствена битка. Ветар цепа воду на комаде и баца на палубу; исти тај ветар другом руком спира узбуркану воду са палубе. Машина брода звркти силно, жури у најближе приштаниште или затон¹¹. Као увек у Норвешкој, нека светлост: пожути од ње црвена норвешка застава, позелени укочено лице морнара на крми. Па се смркнуло. Па пробелео неки глечар, па нестао као у неку кулису. На броду се котрља пртљаг, звече ланци и шкрипе чекрци¹², а ветар хуји и удара нашу лађу право по лицу.

Опет мркина у ваздуху. Само су блистале залеђене ивице планина. Тада, у затишју ветра, негде са дна фјура, стаде да се диже снага и срџба. Галоп таласа, већи од већега, стропоштавање вода које се враћају, у себе. Умеша се опет ветар, груне два-три пута, преоре таласе, остаде сама густа чупава пена, па и она нестаде, као што нестаје киша у земљи.

Зло и необично подмукло изгледа непогода на фјуру, али је од почетка до краја величанствена, и лепа, и како бисмо рекли, увек недостижна човечјој мисли. Кад су се већ почели стишавати уморни елементи, још се дубина воде наметала: хоће горе. Постепено се враћао мир: једно за другим су увирали извори јарости и силе. Таласи су се још љуљали, али све тише, а по њима, као кресте, љуља се ниска, уморна пена. Понекад, нека невидљива снага би зањихала и хитнула о стену воду, али непогода је прошла, вода би лено, без снаге склизнула опет натраг, и, скоро рећи, уморна одмах би заспала. Овде-онде прсне¹³ из мо ра птица: до миле воље се провела, ронила у таласе и окупала се, и сада жури, ваљда, у гнездо.

---

⁷ Нурфјор – назив једног огромног фјорда;

⁸ подмукао – опасан; неверљив;

⁹ фјур, фјорд – уски и дубоки морски залив;

¹⁰ елементи – овде, у смислу природних сила;

¹¹ затон – мали залив;

¹² чекрци – уређаји за дизање тешких предмета;

¹³ прсне – овде, у смислу излети.

ПРИСТУПИМО ТЕКСТУ

1. Које пределе описује Исидора Секулић у овом одломку?
2. Који вам се опис највише допао приликом читања штива? Образложите и опишите усмено вашим речима тај одломак.

ПИСМЕНОСТ

ОПИС

У одломку Исидоре Секулић наилазимо на веома детаљно описане призоре и пределе које је она посетила приликом својих путовања на далеком северу. Да би са нама поделила своја осећања она **описује** речима села и градове, људе и њихова дела.

У многим књижевним делима **опис** се преплиће са **приповедањем**, те једно са другим чине једну целину. Издваја се једино то што је у описима све много изражајније и сликовитије, као да писац покушава да речима „наслика“ оно што види: простор, боје и покрете у описаном пределу. Опис обилује богатством изражајних слика, детаљима који обичном оку посматрача могу измаћи. У књижевности, опис се користи како у прози, тако и у стиховима.

ВЕЖБАЊЕ

Покушајте да замислите себе на бродићу којим је Исидора пловила и вашим речима опишите у облику састава, доживљаје и осећања која вам такво путовање може изазвати.

ЗА РАДОЗНАЛЕ

Исидора Секулић (1877-1958), српска књижевница, прва жена члан Српске академије наука и уметности. За пола века књижевног рада у више облика уметничког исказивања и расуђивања, објавила је мноштво књига, наративне прозе, критичких књига и чланака. Наводимо само нека од важнијих дела: *Сапутници* (1913), приповедна врста интимног дневника; *Писма из Норвешке* (1914), путопис; *Кроника паланачког гробља* (1940), приповетке.

ПРЕДИКАТ

Предикат је, као и субјекат, основни члан реченице, односно **језгро** реченице, пошто, њену функцију врши искључиво глагол у личном глаголском облику. Он показује шта се о субјекту говори, то јест **шта ради?**, **шта је?** (ко је) или **какав је?** субјекат.

Предикати обично стоје иза субјекта (нпр: *Милош пише задатке*), такође могу стојати испред субјекта (нпр: *Ноћас је падала киша.*), али могу се и изоставити у реченици, то јест да се подразумевају (*Опет мркина у ваздуху!*).

Постоје две врсте предиката: **глаголски и именски**.

Врсте предиката у личном глаголском облику

ПРОСТИ ПРЕДИКАТИ	СЛОЖЕНИ ПРЕДИКАТИ
1. Састоје се само од једног глагола у личном глаголском облику. 2. Ови глаголски предикати могу бити изражени у личним глаголским облицима презента (<i>одлази, пада, пише, ћути</i>), као и у перфекту (<i>је одлазио, је падала, је писао, је ћутао</i>)	1. Ова врста предиката се не употребљава самостално, већ захтева допуну у облику презента са везником да или само у облику инфинитива. 2. Такви глаголи су: морати, хтети, моћи, смети, знати, желети, намеравати, сматрати, итд.
Нпр: Пада снег већ целу ноћ. Киша је падала цео дан.	Нпр: Хоћу да идем у град. Желим да поједем чоколаду. Ако знам да пливам , идем на море.

Именски предикат

Именски предикат састоји се од глаголског дела и неке именске речи (именица, заменица, придев или број).

Именском предикату додају се **помоћни глаголи** типа: *јесам, бити* и сл. плус именске речи које смо горе навели.

Норвешка је лепа држава.

Фјордови су огромне, ледене планине.

Исидора Секулић је била српска књижевница.

Именски предикат одговара на питања: **Шта је? Ко је? Какав је?**

ВЕЖБАЊЕ

1. Пронађите и подвучите у следећем тексту глаголске предикате:

Вода језера је тако бистра да се тако апсолутно све види у њој још једаред. Планине, дрвета, кућице, козе и овце; на расплочаним стенама ситна стока густог руна изгледа као пакети вуне. Према југу, језеро се сужава, планине се гомилају, глечари приближавају, и сваки час, са шест-седам стотина метара висине водопади.

2. Напишите три просте проширене реченице у којима ће глаголски предикати бити изражени: презентом, аотистом и императивом.

3. Саставите по две реченице у којима ће именски предикати бити: именице, придеви, бројеви.

Слагање субјекта и предиката

Глаголски предикат се увек слаже са субјектом у лицу, броју, а понекада и у роду ако он има облике за сва три рода.

Именски предикат се слаже са субјектом на следећи начин:

1. Глаголски део се слаже са субјектом, као и глаголски предикат, у лицу, броју и роду, ако га има.

Ја сам ученик (ја – субјекат, прво лице, једнине; сам – глаголски део, прво лице једнина).

2. Именски део, ако је изражен придевом, слаже се са субјектом у роду, броју и падежу.

Море је дубоко. (море – субјекат, средњи род, једнина, номинатив; дубоко – именски део, средњи род, једнина, номинатив).

3. Ако је именски део нека именица, он се **не мора** слагати са субјектом у роду, броју и падежу.

Дунав је река. (Дунав – субјекат, мушки род једнина; река - именски део, женски род, једнина).

ВЕЖБАЊЕ

Усагласите у следећим реченицама глаголске предикате са субјектима:

Ја (пише) домаћи задатак. Марко и Стојан (учи) лекцију из историје. Ми (поштују) своје професоре. Они (се брине) о нашој баки. Деца (су певали) у хору. Птице (се враћали) из топлих крајева.

АТРИБУТ

Атрибут је независни члан реченице. Он стоји уз *именицу* и показује неке особине или својства бића или предмета. Пошто се додаје именици, он је именички додатак. Атрибути одговарају на питања: **Који? Какав? Чији? Колико?**

Улогу атрибута најчешће имају *придеви*, али могу бити и друге употребљаване речи као што су *бројеви* и *заменице*.

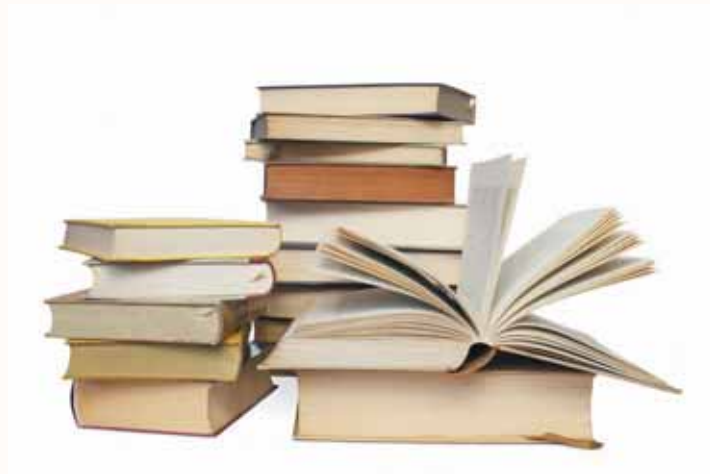
Пошто је у тесној вези са именицом, атрибут се никада не одваја од ње зарезом.

ВЕЖБАЊЕ

Покажите које именице одређују атрибуте у следећем тексту. Реците чиме су изражени атрибути у тексту и на која питања одговарају.

Сваки час се може видети како мала, ледена лавина загуши водопад, како пропадне негде далеко у понору и лед и камење и понесен водопад, а затим се чује неко крхање, ледена вода пљусне на другом неком крају, и разлије се као велика бела лепеза; док горе, као да ништа није било, опет цури чиста течност водопада. Па онда, у најближој близини свега тога тек усмотрите пашињак и мали кућерак, и гомилу оваца у дебелој вуни, које се, зими, хране од алги што ветрови и буре избаце на копно. И гле, и они су ту, сићушни људи који ето тако на подножју проведу цео свој живот.

Danijel Defo

ROBINSON KRUSO

(odlomak)

Robinson Kruso, koji je od najranijeg detinjstva voleo more više od svega na svetu, našao se posle brodoloma sam na pustom ostrvu. Ostao je u životu zahvaljujući svojoj dovitljivosti i upornosti u radu.

Posle dvadeset i pet godina, prvi put se susreće s čovekom-divljakom koga spasava od sigurne smrti i koji će mu postati kasnije veran prijatelj - Petko.

Prošlo je još godinu i po dana. Jednog ranog jutra, na svoje veliko zaprepaštenje, ugledah kraj obale pet do šest indijanskih piroga¹. Ljude nisam video, što znači da su se divljaci iskrcali na obalu i nekuda iščezli.

Znajući da u svakoj obično sedi po šest i više ljudi, priznajem, pomalo sam se uplašio. Nikako nisam očekivao da se moram tući sa tako brojnim neprijateljem.

---

¹ piroga – čamac južnoameričkih Indijanaca;

„Najmanje ih je dvadesetorica i biće, Boga mi, i trideset. Kako mogu ja, jedan, da nadjačam svu ovu ogromnu rulju²?“ – jadao sam se sam sebi.

Kolebao sam se i nisam znao šta mi valja činiti, ali sam ipak napravio zasedu³ u svojoj tvrđavi i spremio se za borbu.

Unaokolo je vladala tišina. Dugo sam osluškivao ne dopiru li s one strane krici ili pesme urođenika. Naposletku mi je dojadilo da čekam. Ostavio sam puške ispod lestvica i popeo se na brežuljak.

Opasno je bilo izvirivati. Zaklonio sam se iza ove uzvišice i stao da posmatram kroz dogled. Divljaci su se sada vratili svojim barkama. Bilo ih je najmanje trideset. Na obali su raspaljivali lomaču⁴ i, po svoj prilici, varili na vatri nekakvo jelo. Nisam mogao da razaberem šta se kuva, samo sam video kako igraju oko lomače uz jarnosne skokove i pokrete, kao što obično igraju divljaci.

Motreći ih neprestano kroz dogled, videh kako su pritrčali čamcima, izvukli dva čoveka i odvukli ih do lomače. Svakako, ovi su nesrećnici bili određeni za klanje. Do ovog su časa, mora biti ležali u barkama, vezanih ruku i nogu. Jednog od njih su u tren oka oborili na zemlju: verovatno su ga mlatnuli po glavi toljagom⁵ ili drvenim mačem, tim urođeničkim oružjem. U taj čas na njega skočiše još dvojica-trojica i prihvatise se posla. Rasporili su mu trbuh i stali da ga čereče⁶.

Drugi je zarobljenik stajao očekujući isti udes.

Zabavljeni oko prve žrtve, njegovi mučitelji su zaboravili na njega. Jadnik se osetio na slobodi i, prirodno, u njemu se rodila nada na spasenje. On se naglo otrže i s neverovatnom brzinom naže bežati. Trčao je žalom⁷ ka mestu gde je bilo moje sklonište.

Istinu da kažem, strahovito sam se uplašio kad videh kako juri pravo prema meni. A kako da se čovek ne uplaši: u prvi mah mi se učini da je cela rulja nagnula u poteru za njim.

Uprkos tome, ostao sam na svom položaju i uskoro sam opazio da begunca gone, samo dvojica ili trojica, dok su drugi, pretrčavši izvesno rastojanje, postepeno zaostajali i počeli se vraćati lomači. Ovo mi je vratilo srčanost. Ali sam sasvim odahnuo tek kad sam spazio da je begunac daleko izmakao svojim neprijateljima: bilo je jasno – ako bude izdržao da trči ovom brzinom još pola časa, neće ga uhvatiti.

---

² rulja – gomila ljudi;

³ zaseda – skriveno mesto;

⁴ lomača – drvo na kojem su nekada spaljivali osuđenike;

⁵ toljaga – kratak debeo štap;

⁶ čerečiti – rastrzati;

⁷ žal – peskovita obala;

Begunca i gonioce delio je od moje tvrđave zaliv, gde sam obično pristajao splavovima⁸ kad sam prevozio stvari sa naše lađe.

„Šta će činiti onaj nesrećnik – pomislih – kad stigne do zaliva? Moraće da ga prepliva, inače neće umaći poteri.“

Ali sam uzalud strepeo za njega: begunac se baci u vodu bez razmišljanja, hitno prepliva zaliv, izroni na drugu obalu i, ne usporavajući korake, polete dalje.

Od trojice njegovih gonilaca samo su dvojica skočila u vodu, a treći se nije odvažio; on postojna na obali, prateći pogledom drugu dvojicu, okrenu se i polako vrati.

Sa radošću sam opazio da su dva urođenika, koja su progonila begunca, plivala dvostruko sporije od njega. I tada osetih da je vreme da se umešam. Srce mi je zaigralo u grudima.

„Sad ili nikad – rekoh u sebi – i poletih napred. – Po svaku cenu treba spasti ovog nesrećnika!“

Ne gubeći vreme, sjurih se niz lestvice do podnožja brega, dograbih puške koje sam tamo ostavio, potom istom brzinom ustrčah opet na brežuljak, spustih se drugom stranom i jurnuh prečicom pravo prema moru, kako bih zadržao divljake.

Pošto sam niz breg strčao prečim putem, to za tili čas sam se našao između begunca i njegovih gonilaca. On je neprestano trčao, te me nije ni opazio.

Viknuh mu:

– Stoj!

On se osvrte i, u prvi mah, više se uplaši mene nego svojih gonilaca. Dadoh mu znak da mi priđe, i sam pođoh laganim korakom u susret onoj dvojici divljaka što su ovamo jurili. Kad je onaj prvi naišao pored mene, iznenada se bacim na njega i oborim ga kundakom puške. Plašio sam se da pucam, da ne uzbunim ostale divljake, mada su oni ostali daleko i teško da bi mogli čuti moj hitac. I da su ga čuli, ne bi se dosetili šta je to.

Čim se jedan od gonilaca sruši, onaj drugi ustuknu, očigledno uplašen. Ja sam mu se i dalje hladnokrvo približavao. Ali kada sam, prišavši bliže, opazio u njegovim rukama luk i strelu kojom je ciljao u mene, morao sam pucati hteo-ne hteo. Uzeo sam ga na nišan, povukao oroz i ubio ga na mestu.

Nesrećni begunac, uprkos tome što sam ubio oba njegova neprijatelja (tako je bar njemu moralo izgledati), toliko se prepao vatre i praska iz puške da je izgubio moć kretanja; stajao je kao prikovan za mesto, ne znajući šta će: da beži ili da ostane, iako bi, svakako, više voleo pobeći da je samo mogao.

---

⁸ splav – plovni objekat načinjen od međusobno povezanih stabala;

Opet stanem vikati i davati mu znake da mi se približi.

Razumeo je; koraknuo je jedan-dva puta i zastao, onda je pošao još nekoliko koraka i opet stao kao ukopan. Tada sam zapazio da sav cepti⁹; nesrećnik se, verovatno, plašio da ću ga, padne li mi šaka, ubiti odmah kao i one divljake. Ponovo sam mu dao znak da mi priđe i uopšte sam se svakojako trudio da ga ohrabrim.

Prilazio mi je sve bliže. Na svakih deset ili dvanaest koraka bacao se na kolena. Očevidno je hteo da mi izrazi zahvalnost što sam mu spasao život.

Ja sam mu se ljubazno osmehivao i dalje ga srdačno dozivao rukom.

Divljak je najzad prišao sasvim blizu. Opet je pao na kolena, poljubio zemlju, priljubio se uz nju licem i, podigavši moju nogu, položio je sebi na glavu. Ovo je, izgleda, značilo da mi se on zaklinje da će do smrti biti moj rob.

Podigao sam ga i sa ljubaznim blagonaklonim osmehom trudio se da mu pokažem da nema razloga da me se boji.

---

⁹ cepteti (neknjiževno *ceptiti*) – drhtati.

PRISTUPIMO TEKSTU

1. Podeli stranicu sveske na četiri dela i dopuni prazne prostore svojim zapažanjima:

Dopalo mi se štivo jer...	Nije mi se dopalo štivo jer...
Nisam razumeo/razumela...	Tekst me podseća na...

2. Kako su postupali divljaci prema zarobljenicima?
3. Šta je osećao Robinson kad je ugledao begunca u smrtnoj opasnosti?
4. Zašto je u početku begunac više voleo da pobjegne?
5. Koje su osobine krasile Robinsona?

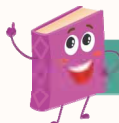

VEŽBANJE

1. Objasnite Robinsonove reči: „Sad ili nikad“.
2. Opišite pismeno kako su se prijateljili Robinson i begunac.

POJAM O POJMU

U **pustolovnom (avanturističkom) romanu *Robinson Kruso*** opisane su avanture mladog mornara na moru, prikazan je njegov život i borba da preživi na pustom ostrvu, daleko od civilizacije. Inspiraciju za ovaj roman pisac je našao u jedinstvenom i neobičnom iskustvu škotskog mornara Aleksandra Selkirka.

ZA RADOZNALE

Danijel Defo (Daniel Defoe, 1660–1731), engleski pisac i novinar. Rođen je kao Danijel Fo. Budući da Foe na engleskom jeziku znači *neprijatelj, zlotvor*, on je svom prezimenu dodao plemićku odredbu „de“, da bi zvučalo bolje, aristokratski. Pisao je mnogo i iza sebe je ostavio preko 500 naslova (romana, priča, polemika i članaka). Zanimala ga je politika i bavio se političkim novinarstvom. Proslavio se pisanjem avanturističkih romana. Pripovedao je u prvom licu i koristio je običan svakodnevni govor. Njegov prvi i najpoznatiji roman ***Robinson Kruso*** preveden je na preko 40 jezika. Druga poznata dela: *Kapetan Singleton, Mol Flanders*.

OBJEKAT

Dotrča lovac te lisicu ubi puškom a jazavca oslobodi.

Čobančad kad nađu zovu, odseku jedan prut i od njega načine sviralu.

Istaknute reči dodaju se glagolima i dopunjavaju njihovo značenje. To su objekti. Oni označavaju bića (*lisicu, jazavca*) i predmete (*zovu, prut, sviralu*) na koje prelazi ili na kojoj se vrši radnja koju kazuju glagoli: *ubi, oslobodi, nađu i načine*.

Objekat (predmet) je zavisni član rečenice koji stoji uz glagole i označava predmet ili biće na kome se vrši glagolska radnja.

Objekat može biti pravi i nepravi:

- Navedeni objekti izraženi **imenicama u akuzativu** su **PRAVI OBJEKTI** i odgovaraju na pitanja **KOGA?** (za bića) / **ŠTA?** (za predmete).

- Službu objekta mogu imati i **zamenice**

Onda car istragne sablju da ga poseče.

- Objekti **u genitivu, dativu, instrumentalu i lokativu** su **NEPRAVI OBJEKTI**

Svi đaci se prihvatiše učenja.

Dragan se javio roditeljima.

Deca su mahala rukama.

Mnogo smo maštali o šumi.

VEŽBANJE

1. Odredi objekat u sledećim rečenicama:

Dragan čita knjigu.

Vlada dobro barata kompjuterom.

Majka je Ani kupila novu enciklopediju.

Učenik čeka nastavnicu ispred zbornice.

2. Napiši pet rečenica u kojima ćeš kao predikate upotrebiti glagole: *pisati, govoriti*, a kao prave objekte imenice: *pismo, lekcija, pesma, knjiga, istina*.
3. Sastavi tri rečenice u kojima će pravi objekat biti izražen dugim oblicima ličnih zamenica.
4. Sastavi tri rečenice u kojima će pravi objekat biti izražen kraćim oblicima ličnih zamenica.
5. Sastavi četiri rečenice u kojima će nepravi objekti biti izraženi imenicama u genitivu, dativu, instrumentalu i lokativu.

SLOŽENA REČENICA

Jablan je rano, vrlo rano ustao(1) i dobro se napasao (2).

Pošto se njome kazuju dve misli, gornja rečenica sastoji se od dve proste rečenice:

1. *Jablan je rano, vrlo rano ustao;*

2. *i dobro se napasao –*

Ona sadrži dve radnje koje su izrečene predikatima *je ustao, se napasao*. Ove proste proširene rečenice mogle bi da stoje i zasebno, zato što svaka izražava jednu potpunu misao. Ali pošto su te misli u tesnoj vezi jedna s drugom, pisac ih je spojio u jednu **složenu rečenicu**. One su povezane veznikom *i*.

Kada delimo složenu rečenicu na proste, iza svake proste rečenice stavljamo uspravnu crtu tako da veznici pripadnu sledećoj rečenici.

Ako su u tesnoj vezi, proste rečenice u okviru složene ne odvajaju se zarezom. Ako je, ipak, ta veza slabija, između njih se stavlja zapeta.

Lujo ogrnu haljinu (1), pa se spusti na zelenu travu (2), da sanja o sutrašnjem danu (3).

Složene rečenice se najčešće sastoje od više prostih rečenica. Prethodnom rečenicom izražene su tri misli, saopštene su tri radnje, pa je zato ona složena od tri proste rečenice.

On ustade, pomilova ga, izvuče dva snopa, metnu pred baka, pa legne kraj njega.

Gornja rečenica ima pet predikata, i prema tome ova složena rečenica ima pet prostih rečenica. Svaku od njih možemo napisati zasebno: *On ustade. Pomilova ga. Izvuče dva snopa. Metnu pred baka. I leže kraj njega*. Dakle, u jednoj složenoj rečenici, imamo onoliko prostih (neproširenih ili proširenih) rečenica, koliko u njoj ima predikata (radnji).

Iako izražavaju jednu misaonu celinu, ove rečenice imaju svoje samostalno značenje. Zato kažemo da su one nezavisnog međusobnog odnosa, dakle **nezavisne**.

Složene rečenice u kojima proste rečenice ne zavise jedna od druge zovu se nezavisno-složene.

Sastali se jazavac i lisica da zajedno idu u lov.

Gornja rečenica sadrži dve proste rečenice:

1. *Sastali se jazavac i lisica:*

2. *da zajedno idu u lov.*

Ako posmatramo zasebno svaku od dve rečenice, zapazićemo da samo prva ima svoje samostalno značenje. Ona je, dakle, nezavisna rečenica. Druga rečenica ne može stojati sama, već njen smisao zavisi od prve rečenice, pa zato kažemo da je ona zavisna.

Zavisne rečenice same po sebi nemaju smisla, već dopunjavaju značenje drugih rečenica, od kojih zavise. A rečenice od kojih one zavise zovu se glavne rečenice.

Kad u složenoj rečenici, pored nezavisnih rečenica ima i zavisnih, onda su one **zavisno-složene**. Valja istaći da zavisna rečenica može dopunjavati ili određivati ne samo nezavisne, već i zavisne rečenice:

Videćemo ga (1) kad dođe na raspust (2) da poseti roditelje (3).

U ovoj složenoj rečenici prva je nezavisna, dok su druga i treća rečenica zavisne. Druga rečenica zavisi od prve čije značenje određuje, dok treća zavisi od druge i određuje njeno značenje.

VEŽBANJE

1. Odredi koliko složenih rečenica ima u sledećem odlomku i podvuci subjekte jednom, a predikate dvema linijama:

Ja sam ostao na svom položaju i uskoro sam opazio da begunca gone dvojica ili trojica, dok su drugi postepeno zaostajali i počeli se vraćati lomači. Ovo mi je vratilo srčanost, ali sam sasvim odahnuo tek kad sam spazio da je begunac daleko izmakao svojim neprijateljima.

2. Prema broju predikata u prethodnom odlomku odredi koliko prostih rečenica ima u svakoj složenoj, tako što ćeš iza svake staviti uspravnu crtu.

3. Pokaži koje su rečenice sa neizrečenim subjektom u odlomku iz vežbe 1.

4. Pronađi u odlomku iz vežbe 1 sve prave objekte.

5. Sastavi tri složene rečenice koje će sadržati po dve proste rečenice.

6. Sastavi tri složene rečenice koje će sadržati po tri proste rečenice.

7. Podeli složene rečenice u sledećem tekstu na proste i podvuci glavne rečenice jednom linijom, a zavisne dvema linijama:

Onda car sedne s njim na kola i pođe na ono mesto da vidi je li istina. Kad tamo, ali samo još jedan prut nađu. Car Trojan naredi da se načini svirala od onoga pruta da vidi kako će svirati. Kad oni načine sviralu i počnu svirati, a svirka izdaje glas:

— U cara Trojana kozje uši!

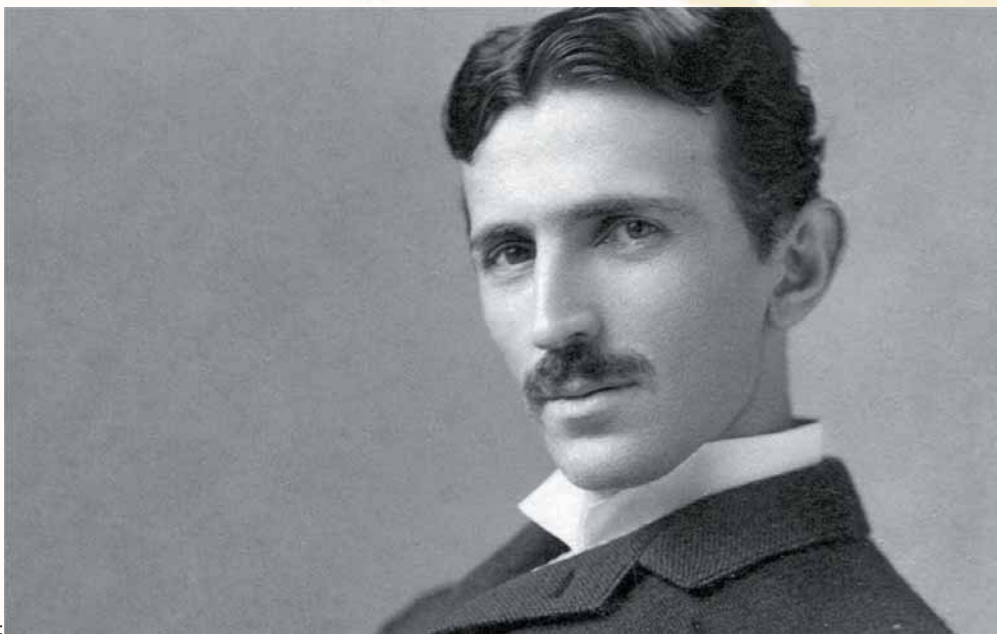
Onda se car Trojan uveri da se na zemlji ništa ne može sakriti, pa onome berberinu oprostí život, i posle dopusti da svaki može dolaziti da ga brije.

(U cara Trojana kozje uši)

8. Pronađi subjekte i predikate u prostim (neproširenim i proširenim) rečenicama u tekstu vežbe broj 7.

9. Pronađi u tekstu vežbe 7 rečenice u kojima subjekat nije iskazan i objasni zašto.

10. Objasni zašto se iza pojedinih rečenica u tekstu vežbe 7 nalaze zarez, dve tačke, crta i uzvičnik.

Никола Тесла

МОЈИ ИЗУМИ
(одломак)

У то време смо се преселили у оближњу варошицу Госпић. Промена места становања за мене је била права несрећа. Готово ми је срце препукло на растанку од наших голубова, живине и оваца, од нашег величанственог јата гусака које би се јутром дизале под облаке, а са заласком сунца враћале са својих хранилишта у тако беспрекорној бојној формацији да би се пред њима могла постидети и ескадрила најбољих модерних авијатичара. У нашој новој кући нисам био ништа друго него заточеник који је кроз прозорске засторе посматрао непознате људе. Био сам толико повучен да бих радије лицем у лице стао пред разјареног лава, но да се сретнем са било којим од оних градских кицоша који су тумарали наоколо. (...)

Један предузимљив, млад трговац основао је ватрогасну бригаду. Купљена су нова ватрогасна кола, набављене униформе и увежбани људи за рад и за параду. На колима је у ствари била пумпа на којој је радило шеснаесторо људи и била је дивно офарбана црвеном и црном бојом. Једног поподнева организована је јавна проба и машина је транспортована до реке. Целокупно становништво је дошло да присуствује великом

спектаклу. По завршетку свих говора и церемонија издата је команда да се пумпа вода, али из цеви није потекла ни кап. Професори и стручњаци су узалуд покушавали да пронађу у чему је проблем. Неуспех је био потпун када сам ја ступио на сцену. Моје знање о механизму није било никакво, а готово исто толико мало знао сам о ваздушном притиску али инстинктивно сам се сетио усисне цеви у води и схватио да је она запушена. Када сам угазио у реку и ослободио цев, вода је појурила из ње и поквасила многа недељна одела. Ни Архимед који је трчао го кроз Сиракузу и из свег гласа викао „Еурека”, није оставио већи утисак од мене. Носили су ме на раменима и био сам јунак дана.

По досељењу у град започео сам четворогодишње школовање у такозваној припремној основној школи, где сам се спремао за вишу школу или Реалну гимназију. У том раздобљу настављали су се моји дечачки напори и подвизи као и невоље. Између осталог, прочуо сам се као јединствени шампион у хватању врана у нашем крају. Начин на који сам их хватао био је врло једноставан. Отишао бих у шуму, сакрио се у жбуње и подражавао вранин зов. Обично бих добијао по неколико одзива и убрзо би нека врана долепршала до мене у шибље. После тога једино је требало да бацим комадић картона да бих привукао њену пажњу, скочим на ноге и шчепам је пре него што она успе да се ишчупа из грмља. На тај начин бих ухватио онолико врана колико сам желео. Али једном приликом догодило се нешто што ме је натерало да их почнем поштовати. Ухватио сам диван пар врана и пошао сам кући са пријатељем. На излазу из шуме сјатило се хиљаду врана, дижући ужасну грају. Кроз неколико минута птице стадоше да нас гоне и убрзо нас опколише. Забава је трајала док изненада нисам добио ударац у потиљак од кога сам пао. А онда су ме жестоко напале. Морао сам да пустим оне две птице и био сам срећан када сам могао да се придружим другу који се склонио у пећину.

У школској учионици је било неколико механичких модела, који су ме интересовали и усмерили моју пажњу на водене турбине. Многе од њих сам конструисао и уживао у њиховом раду. Како је необичан био мој живот може се видети из овог случајног догађаја. Мој ујак није марио за ову врсту разоноде и више пута ме је прекоревао. Био сам очаран описом Нијагариних водопада који сам пажљиво прочитао – а у машти сам замислио велики точак који покрећу ови слапови. Рекао сам ујаку да ћу отићи у Америку и тамо остварити свој пројекат. Тридесет година касније, видео сам како се моје идеје остварују на Нијагари и дивио се недокучивој тајни ума.

ПРИСТУПИМО ТЕКСТУ

1. Подели страницу свеске на четири дела и допуни празне просторе својим запажањима:

Допало ми се штиво јер ...	Није ми се допало штиво јер ...
Нисам разумео/разумела ...	Текст ме подсећа на...

2. Који је догађај из Теслиног детињства највише привукао твоју пажњу?
3. Који дечачки изуми наговештавају да ће Никола једног дана бити генијални научник?
4. Који је био Николин однос према природи?

ВЕЖБАЊЕ

Тесла је рекао о читању: „Учио сам многе језике, проучавао литературе и уметност, провео своје најбоље године у библиотекама читајући све што би ми дошло под руку и осетио сам да сам траћио време, али убрзо сам схватио да је то било најбоље што сам икада учинио.“

Потражи у школској библиотеци књиге о Теслином животу и раду и обавести се о значају његовог дела.

ЗА РАДОЗНАЛЕ

Никола Тесла (Смиљан, 1856–1943, Њујорк), велики светски научник и проналазач. Родио се у селу Смиљану, у Лици. Потекао је из свештеничке породице. Завршио је Високу техничку школу у Грацу. Године 1884. отишао је у Америку и тамо остао све до своје смрти. Тесла је пријавио око седамсто изума. Најзначајније откриће је наизменична струја која се ствара у електричним централама. О њему је речено: „Ниједан велики човек нема тако много споменика као Никола Тесла, јер многобројне и силне електричне централе широм целог света нису ништа друго него споменици овоме великом проналазачу.“

ИНТЕРПУНКЦИЈА

У писању се, ради јаснијег исказивања поруке, употребљавају знаци интерпункције или реченични знаци.

	Знак инт.	Пише се	Примери
1.	Тачка (.)	на крају потврдне и одричне реченице	<i>Сваки дан учим за испит. За испит не учим редовно.</i>
		иза скраћеница	<i>нпр., итд., сл., тј.</i>
		иза редних бројева (арапским бројкама)	<i>15. март 1991. године</i>
		Не пише се иза редних бројева (арапским бројкама), када се иза њих нађе други правописни знак (зарез, заграда, црта или који други)	<i>На неким спратовима (2, 4. и 5) су отворене терасе. На 10-15. километру ћеш наћи планинарски знак.</i>
2.	Зарез (,)	<u>Зарезом се одвајају:</u> речи и скупови речи у набрајању	<i>Миша, Дренко, Ненад и Срђан су отишли на излет. Понели су и добре хране, и безалкохолних пића, и друштвених игара.</i>
		независне реченице кад нису повезане везницима	<i>Дошао је, поздравио се, добро вечерао и нестао.</i>
		паралелни делови реченице кад су у супротности	<i>Задатак је тежак, али занимљив.</i>
		реченице које су у супротности	<i>Касније смо кренули, али смо стигли на време.</i>
		реченице у инверзији	<i>Ако можеш, помози ми.</i>
		реч или скуп речи накнадно додати у реченицу	<i>То је, дакле, твој воћњак. Све ћу ти, наравно, испричати.</i>
		вокатив и апозиција	<i>Ви ћете, децо, добити слаткиша. Дела Иве Андрића, нашег Нобеловца, преведена су на многе језике.</i>
		узвици	<i>Ух, што је хладно!</i>
уметнуте реченице	<i>У мом селу, које је једно од најуспешнијих у воћарству, готово сви гаје малине.</i>		

3.	Тачка и зарез (;)	између реченица које су у сложеној реченици мање повезане са другим реченицама	<i>Кад смо се срели, поздравили смо се, разговарали о школи; нисмо помињали недавну свађу.</i>
		између група речи које се разликују по сродности	<i>Понећу: одећу, обућу; књиге, свеске, прибор за писање; друштвене игре и рекет.</i>
4.	Две тачке (:)	иза речи којима се најављује набрајање	<i>На пијаци купи: сира, јаја, кајмака, меса, салате и лука.</i>
		испред навођења туђих речи	<i>Рекао нам је: „Решено је“.</i>
5.	Упитник (?)	на крају упитних реченица	<i>Како си? Шта радиш?</i>
6.	Узвичник (!)	иза узвичних реченица	<i>Ух, што сам гладна! Не вичи!</i>
7.	Наводници („“)	на почетку и на крају нечијих речи кад се оне наводе како су изговорене или написане	<i>Улазећи сви заграјаше „Срећан ти рођендан!“</i>
		речи које се употребљавају с иронијом	<i>Знам, ти си „вредница“.</i>
8.	Заграда ( )	за одвајање додатног објашњења	<i>Интерпункција (реченични знаци) доприноси јаснијем изражавању.</i>
9.	Црта (—)	место наводника испред речи сваког појединог лица при навођењу разговора (дијалога)	<i>— Ко је то био? — Мој друг.</i>
10.	Цртица (-)	између делова полусложеница	<i>радио-апарат, фото-апарат</i>

ВЕЖБАЊЕ

1. Заокружи слово испред оне реченице у којој је запета правилно употребљена.

а) Стеван Сремац, писац романа *Поп Тира и поп Спира* завршио је школовање после српско-турског рата.

б) Бранислав Нушић, био је драматург и управник позоришта од 1900. до 1902. године.

в) Јован Јовановић Змај омиљени дечји песник, био је књижевник, и лекар.

г) Растко Петровић, познати српски писац, објавио је књигу путописа Африка 1930. године.

2. Упиши запете у наведене примере поштујући правописна правила.

Милан Ана и Милица воле кад ја направим палачинке.

Ви врло добро знате господине Марковићу да сам човек од речи.

Марко Милић познати адвокат заступа велике иностране фирме.

Били смо у Паризу али се не попесмо на Ајфелову кулу.

3. У следећу реченицу упиши тачке поштујући правописна правила.

Константину Филозофу, писцу Житија деспота Стефана Лазаревића (дела које је настало између 1433 и 1439 године), Београд се у XV веку указује као „седмоврх”, на дивном месту подигнут и добро утврђен град

4. Заокружи слово испред реченице у којој запета није правилно употребљена.

а) Имао је кошчате ноге, оштре зубе и косу боје лимуна.

б) Кад се, зрело размисли, има ту и увреде, господине Вићо.

в) Нико му није знао право име, ни порекло, нити чиме се бавио.

г) У детињству је био несташко, али безазлен и пријатан малишан.

5. Упиши запете тамо где је потребно.

Округла грађевина била је опасана двоструким каменим зидом. Ветрови кише снегови људи и животиње уништавали су и разносили све што није од камена па и ти камени зидови осипали су се и нестајали само теже и спорије. Кров је на средини одавно проваљен и све се више руши.

6. Заокружи слово испред реченице у којој су све запете употребљене правилно.

а) Јеротије Пантић, срески капетан, добио је задатак, да ухвати сумњиво лице у свом срезу.

б) Када је стигло љубавно писмо за његову ћерку, Јеротије је писмо отворио, прочитао и помислио, да је аутор писма то сумњиво лице.

в) Апотекарски помоћник, Ђока нека је врста сумњивог лица, због љубави према Јеротијевој ћерки.

г) Господине Вићо, брате, ти тако гледаш човека у очи да то може збунити сваког, па и највећег говорника.

ПРЕГЛЕД ПРАВОПИСА

Употреба великих и малих слова

Великим почетним словима се пишу властита имена, и то:

- лична имена, презимена, надимци и атрибути: *Милорад, Здравко, Ана, Јована, Петровић, Гоца, Јован Јовановић Змај, Душан Силни, Ричард Лављег Срца, Петар Велики;*
- имена божанстава: *Јупитер, Афродита, Зевс, Аполон;*
- имена припадника народа, становника градова, крајева, земаља, држава, континената: *Србин, Румун, Мађар, Грк, Новосађанин, Европљанин, Аустралијанац;*
- имена животиња и грађевина: *Шарац, Јаблан, Вучко, Сава центар, Криви торањ у Пизи;*
- имена небеских тела, континената, држава, насељених крајева и места: *Сунце, Земља, Месец, Кумова слама, Марс, Венера, Европа, Србија, Лика, Београд, Тришић, Нови Сад, Јужна Америка, Двор на Уни;*
- имена мора, река, језера, планина и друга географска имена: *Дунав, Палић, Копаоник, Морава, Јадранско море, Фрушка гора, Плитвичка језера, Балканско полуострво;* ако се састоје из више речи, пишу се великим почетним словом само прве речи, а друге само ако су властите именице: *Јужна Морава, Бели Дрим.*
- имена улица и тргова: *Студентски Трг, Железничка улица, Београдска улица;* ако се састоје из више речи само се прва реч пише великим словом а остале малим словом изузев властитих имена: *Булевар Николе Тесле, Улица Петра Петровића Његоша;*
- имена празника: *Божјић, Ускрс, Ђурђевдан, Нова година;*
- називи установа, предузећа, друштва: *Матица српска, Основна школа „Младост“, Медицински факултет у Београду, Организација уједињених нација;*
- називи књига, часописа, новина, књижевних дела: *Општа енциклопедија, Наш језик, На Дрини ћуприја, Свет компјутера;*
- присвојни придеви изведени од властитих именица суфиксима **-ов, -ев, -ин**: *Марков, Милошев, Марин, Босанчева, Београђанкина.*

Великим почетним словом се пише:

- прва реч у реченици:

Спушта се ноћ. Ледена киша добује у прозоре.;

- прва реч после две тачке када је управни говор међу наводницима:

Ал' говори Муса Арбанаса:

„Приђи, Марко, не замећи кавге,

ил' одјаши да тијемо вино...“.

Великим почетним словом пишу се заменице **Ви** и **Ваш** из поштовања према особи којој се пише: *Драги наставниче, Јављамо Вам се одмах по доласку у летовалиште. На путу смо се држали Ваших препорука.*

Малим словом се пишу:

- присвојни придеви изведени од властитих именица суфиксима **-ски, -шки, -чки**: *новосадски, београдски, европски, чешки, нишки, суботички, амерички, крагујевачки*;
- заменице **ви** и **ваш** кад се у писму не обраћа само једној особи већ групи или установи: *Основној школи "Ј.Ј. Змај",
Обавештавамо вас да је...*

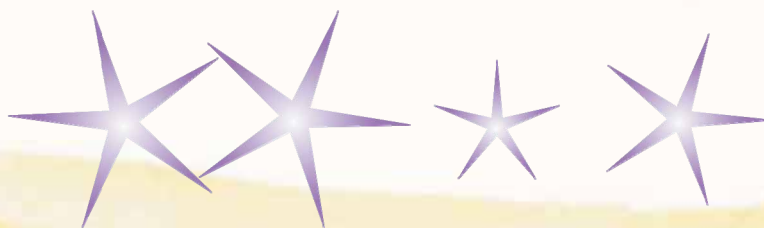
Састављено и растављено писање речи

Састављено се пишу:

- сложенице које имају само један акценат и у којима се први део не мења: *Београд (Београда, Београду), голорук, пароброд, тисмоноша, југозападни, преполовити, извући*;
- називи становника насеља иако се имена тих насеља састоје од две акцентоване речи и пишу се одвојено: *Новосађанин (према Нови Сад), Белоцркванка (према Бела Црква)*;
- присвојни продеви изведени од назива места ако се састоје од две акцентоване речи: *горњомилановачки (према Горњи Милановац), јужноамерички (према Јужна Америка)*;
- речца **не** уз именице и придеве с којима сраста у сложенице: *незнање, нечовек, незахвалност, незналица, небрига, непријатељ, непознат, неприродан, незрео, неписмен, невелик, невидљив*;
- сложени прилози као: *малопре, покадишто, гдекад, гдегде, најједном, напамет, отприлике, снеруке* и предлози: *поврх, наместо, украј, уочи, подно*;
- речца **нај-** у суперлативу описних придева, на пример: *најлепши, најлакши, најбољи, најјачи, најједноставнији*.

Растављено се пишу:

- речца **не** у одричним облицима глагола: *не знам, не верују, не долазимо, не питај, не може*; изузетак су одрични глаголи **нећу, немам, немој, нисам**;
- одричне заменице **нико, ништа, никоји, ничији, никакав** кад се употребљавају с предлогом: *ни за кога, ни са ким, ни у чијем, ни пред каквим, ни за којим*;
- речца **ли** уз глаголе у упитним реченицама: *Хоћеш ли доћи? Верујеш ли ми? Знаш ли то?* и у упитним реченицама са **да**, на пример: *Да ли би ми помогла? Да ли имаш новца?*

ВЕЖБАЊЕ

1. Заокружи слово испред реченице у којој је речца не написана у складу с правописним правилима.

- а) Марија, идеш или неидеш на представу?
- б) Молимо вас, неулазите без позива!
- в) Лука, вечерас нећемо ићи на утакмицу.
- г) Еколози поручују: „Недамо вам наше шуме!”

2. Заокружи слово испред реченице која је написана у складу са правописним правилима.

- а) Иво Андрић је после другог Светског рата објавио роман На Дрини ћуприја, који садржи вишеградску хронику од XVI века до почетка првог Светског рата.
- б) Иво Андрић је после Другог светског рата објавио роман На дрини ћуприја, који садржи вишеградску хронику од XVI Века до почетка Првог светског рата.
- в) Иво Андрић је после Другог светског рата објавио роман На Дрини ћуприја, који садржи вишеградску хронику од XVI века до почетка Првог светског рата.
- г) Иво Андрић је после другог светског рата објавио роман На Дрини ћуприја, који садржи вишеградску хронику од XVI века до почетка првог светског рата.

3. У следећој реченици подвуци речи које треба писати великим почетним словом.

Песме о ослобођењу србије говоре о првом српском устанку.

4. Заокружи слово испред реченице која је написана у складу с правописним правилима српског језика.

- а) Гогољева комедија Женидба изведена је у Народном позоришту у Београду 140 пут, тачно на десетогодишњицу премијере, 4 новембра 2005 године.
- б) Гогољева комедија Женидба изведена је у Народном позоришту у Београду 140. пут, тачно на десетогодишњицу премијере, 4. новембра 2005. године.
- в) Гогољева комедија Женидба изведена је у Народном Позоришту у Београду 140 пут, тачно на десетогодишњицу премијере, 4. новембра 2005. године.
- г) Гогољева комедија Женидба изведена је у Народном позоришту у Београду 140. пут, тачно на десетогодишњицу премијере, 4. новембра 2005. године.
- д) Гогољева комедија Женидба изведена је у Народном позоришту у Београду 140 пут, тачно на десето годишњицу премијере, 4. новембра 2005. године.

5. Подвуци све речи које треба написати великим почетним словом.

Мој друг Ђорђе је ученик основне школе „мирослав антић”, која се налази близу палићког језера.

6. У сваком пару реченица подвуци ону реченицу у којој су глаголски облици написани према правописним правилима српског језика.

Небих волео да опет направим исту грешку. – Не бих волео да опет направим исту грешку.

Ми би смо их радо посетили. – Ми бисмо их радо посетили.

Радићете онако како смо се договорили. – Ради ћете онако како смо се договорили.

Нећу те никада заборавити. – Не ћу те никада заборавити.

Стићићемо ипак на време. – Стићи ћемо ипак на време

7. Једно правило о писању великог слова из Правописа српскога језика гласи: *Великим почетним словом пише се прва реч у устаљеним именима историјских догађаја – ратова, буна и устанака, битака и ратних фронта, револуција, закључених мирова и споразума...* Заокружи слово испред два примера која су написана у складу са наведеним правилом.

- а) Први Светски Рат
- б) други Српски устанак
- в) Пустињска олуја
- г) Солунски фронт
- д) октобарска Револуција

8. У наведеним примерима подвуци речи које се према правописним правилима пишу великим почетним словом.

На студентском тргу се налази више факултета.

Ученици основне школе „младост” освојили су највише награда на књижевном конкурс.

Нестрпљиво су ишчекивали одлазак у велику британију на школовање.

Школа је организовала путовање на златарско језеро.

Читајући књигу, упознавали су лепоте црног мора.

9. Подвуци речи у тексту које треба писати великим почетним словом.

поштована наставнице,

позивам вас на свој наступ, који ће се одржати у музичкој школи „мокрањац” у среду у 20 часова. ваша ученица,

јована марић

10. Заокружи слово испред реченице која је написана према правописним правилима.

- а) Са никим се није свађао.
- б) С' никим се није свађао.
- в) Нисаким се није свађао.
- г) Ни са ким се није свађао.

11. Заокружи слово испред реченице која је написана у складу са правописним правилима.

- а) Господине Петровић Ваша деца су најбољи ученици наше школе.
- б) Господине Петровић, Ваша деца су нај бољи ученици наше школе.
- в) Господине Петровићу, Ваша деца су најбољи ученици наше школе.
- г) Господине Петровићу, Ваша деца су нај бољи ученици наше школе.

12. У наведеној реченици подвуци речи које треба писати великим почетним словом.

Бранко иде у основну школу „војвода мишић” у београду, које је име добила по славном српском војводи.

13. Подвуци у наведеној реченици речи које нису написане у складу са правилима о писању великог слова.

Капетан мишино здање саграђено је 1863. године по пројекту Чешког архитекте Јана Неволе, а важно је знати и то да ова Задужбина, са необично много украсних елемената, представља мешавину Романике, Готике и Ренесансе.

14. Подвуци речи у којима није поштовано правило о писању великог слова.

Песник Франческо петрарка (1304–1374) рођен је у тоскани. иако је писао углавном на Латинском, своје најчувеније дело „канцонијер” написао је народним Италијанским језиком.

15. Заокружи слово испред реченице која је написана у складу са правописним правилима.

а) Петог октобра 1908 године Аустроугарска је, не обазирећи се на дипломатско противљење великих сила и оштра упозорења Србије и Црне Горе, прогласила анексију Босне и Херцеговине.

б) Петог октобра 1908. године Аустроугарска је, не обазирећи се на дипломатско противљење великих сила и оштра упозорења Србије и Црне Горе, прогласила анексију Босне и Херцеговине.

в) Петог октобра 1908. године Аустроугарска је, необазирећи се на дипломатско противљење великих сила и оштра упозорења Србије и Црне Горе, прогласила анексију Босне и Херцеговине.

г) Петог октобра 1908. године Аустроугарска је, не обазирећи се на дипломатско противљење великих сила и оштра упозорења Србије и Црне горе, прогласила анексију Босне и Херцеговине.

ШТА СМО НАУЧИЛИ?

ТЕСТ I

СТАЗАМА ДЕТИЊСТВА			Остварен број бодова
A.	60 бодова Одговори на следећа питања:		
1.	Које су ситуације у тексту <i>Основна школа</i> Бранислава Нушића изазвале највише смеха код тебе? Објасни какво значење могу имати речи из текста: <i>кобасичарев, касатинов, гробарев, свирчев, кочијашев.</i>	7.5	
2.	Одреди у којим речима је <i>глас р</i> сугласник, а у којима самогласник: <i>врба, врт, рат, крв, род, крст, крив, кртица, крава, крив, црв.</i>	7.5	
3.	Који је тренутак дана описан у песми <i>Вече</i> Војислава Илића? Које је расположење сељака описано у песми?	7.5	
4.	Како су следеће речи гласиле пре једначења и који су сугласници изједначени: српски, тешко, бесплатно, исцепати, копци, дршка, слатка, потпис.	7.5	
5.	Шта је песнику Добрици Ерићу у природи привукло пажњу? Коме је испевао песму <i>Чудесни свитац</i> ?	7.5	
6.	Издвоји из доњег текста звучне и беззвучне сугласнике, као и сонанте. <i>Када у тихе летње вечери запали поља свитаца рој знај да међу њима трепери и један који је само твој.</i>	7.5	
7.	Објасни наслов одломка <i>Прва бразда</i> Милована Ђ. Глишића? Коју симболику носи наслов?	7.5	
8.	Изгради породице речи од следећих именице, придева и глагола: рад, певати, леп.	7.5	
B.	30 бодова Напиши састав од 10 до 15 редова, о истинитом или измишљеном лику који је на тебе оставио дубок утисак. Води рачуна о следећем:		
	- поштуј тему састава и прикажи догађаје у облику измишљене приче;	12	
	- имај увод, садржај и закључак, сваку нову идеју почни новим параграфом;	3	
	- изражавај се правилно, јасно и адекватно;	6	
	- поштуј ортографске и правописне норме;	6	
	- води рачуна о изгледу текста, странице и краснописа.	3	
Напомена: Добијаш 10 бодова из старта			
Укупно 100 бодова			

ТЕСТ II

НА КРИЛИМА ИГРЕ			Остварен број бодова
A.	60 бодова Одговори на следећа питања:		
	1. Које ти је све поуке пружио одломак романа <i>Хајдуци</i> Бранислава Нушића?	7.5	
	2. Одреди какве су следеће именице према врсти (значењу): дрвље, ветар, бол, млеко, маст, писање, Лазар.	7.5	
	3. Протумачи стих из песме <i>Шашава песма</i> Мирослава Антића: „да никад чекање не избледи”.	7.5	
	4. Одреди граматички род и број следећих именица: писмо, душа, витезови, слон, књиге, деца, јелка, машта, свирање.	7.5	
	5. Опиши породицу Тома Сојера.	7.5	
	6. Одреди падеж истакнутих речи у следећим реченицама: Сваке вечери смо се окупљали на тргу. Јуче смо све време шетали обалом . Бака је патила за завичајем . Није просула ни кап млека . Девојко , помери ранац у страну. На силу је појео вечеру. Теодора је тражила кључ од стана.	7.5	
	7. Зашто народна, шаљива песма носи ироничан наслов <i>Силан ловац</i> ? Кога исмејава народ у овој песми?	7.5	
	8. Напиши пет реченица у којима ћеш користити присвојне придеве.	7.5	
B.	30 бодова Напиши краћи састав о једној твојој невероватној дечјој игри. Води рачуна о следећем:		
	- поштуј тему састава и прикажи догађаје у облику измишљене приче;	12	
	- имај увод, садржај и закључак, сваку нову идеју почни новим параграфом;	3	
	- изражавај се правилно, јасно и адекватно;	6	
	- поштуј ортографске и правописне норме;	6	
	- води рачуна о изгледу текста, странице и краснописа.	3	
Напомена: Добијаш 10 бодова из старта			
Укупно 100 бодова			

ТЕСТ III

НЕУСТРАШИВА РЕЧ			Остварен број бодова
A.	60 бодова Одговори на следећа питања:		
	1. Објасни шта је у песми <i>Зидање Скадра</i> приказано кроз жртвовање младе Гојковице.	7.5	
	2. Попуни празнине одговарајућим краћим обликом личних заменица: Да ли видиш Мају и деду? Да, видим .... Ово је та продавница. У ... купујемо хлеб и млеко. Јован: Ана, да ли желиш да идеш са ... код Иве на журку?	7.5	
	3. Чему је тежио Краљевић Марко и какве је особине он имао?	7.5	
	4. Издвоји ненаглашене и наглашене облике личних заменица из кратких, народних умотворина: <i>У кога је глава тврда залуд му је златна капа.</i> <i>Што не желиш себи, немој ни другоме.</i> <i>Да га земља не вуче себи, полетео би.</i> <i>Да змија окуси од њега, отровала би се.</i> <i>Лези хљебе да те једем.</i>	7.5	
	5. Како су се понашали Турци према деци, рођацима и мајкама отетих дечака у одломку романа <i>На Дрини ћуприја</i> ?	7.5	
	6. Правилно употреби заменицу себе, се у следећим реченицама: Он се само о ..... брине. Ми смо ..... веома задовољни. Не затварајте ..... врата ка успеху.	7.5	
	7. Објасни зашто су у <i>Песми о песми</i> Јована Јовановића Змаја доведени у везу мотиви љубави, вере и наде. Образложи снагу песме.	7.5	
	8. Следеће бројеве напиши речима: 17. 64. 130. 338. 850. 900.	7.5	
B.	30 бодова Напиши краћи састав о јунаку из твоје дечје маште. Води рачуна о следећем:		
	- поштуј тему састава и прикажи догађаје у облику измишљене приче;	12	
	- имај увод, садржај и закључак, сваку нову идеју почни новим параграфом;	3	
	- изражавај се правилно, јасно и адекватно;	6	
	- поштуј ортографске и правописне норме;	6	
	- води рачуна о изгледу текста, странице и крснописа.	3	
Напомена: Добијаш 10 бодова из старта			
Укупно 100 бодова			

ТЕСТ IV

МАШТА МОЖЕ СВАШТА		Остварен број бодова
A.	60 бодова Одговори на следећа питања:	
1.	Чему нас учи бајка <i>Старац преварио дивове?</i>	7.5
2.	Одреди облик и лице глагола у следећим реченицама: Јавите нам се чим будете поправиле компјутер. Ако будеш дао све од себе, остаћеш у тиму. Најпре стигоше на трг, па радосно запеваше. Ана, отрчи до Вере по телефон који си заборавила.	7.5
3.	Како је народни приповедач објаснио настанак града Котора?	7.5
4.	Напиши по две реченице са радним и трпним глаголским придевом.	7.5
5.	Употреби у реченици следеће народне изразе: „стане га мучити и гристи“, „те се поче губити и венути“, „прав као свећа“.	7.5
6.	Састави паралелне реченице у којима ћеш следеће речи употребити у функцији прилога, односно придева: <i>паметно, јуначки, добро.</i>	7.5
7.	Чему нас поучава бајка Доситеја Обрадовића <i>Лисица и гавран?</i>	7.5
8.	Непроменљиве врсте речи су: <ul style="list-style-type: none"> • прилози, предлози, заменице, узвици, речце • прилози, предлози, речце, узвици, везници • прилози, предлози, придеви, речце, везници 	7.5
B.	30 бодова Напиши краћи састав под насловом: <i>Машта може свашта.</i> Води рачуна о следећем:	
	- поштуј тему састава и прикажи догађаје у облику измишљене приче;	12
	- имај увод, садржај и закључак, сваку нову идеју почни новим параграфом;	3
	- изражавај се правилно, јасно и адекватно;	6
	- поштуј ортографске и правописне норме;	6
	- води рачуна о изгледу текста, странице и краснописа.	3
Напомена: Добијаш 10 бодова из старта		
Укупно 100 бодова		

ТЕСТ V

ПУТ У НЕПОЗНАТО		Остварен број бодова
A.	60 бодова Одговори на следећа питања:	
1.	Протумачи завршни стих у народној песми <i>Женидба Душанова</i> : „ <i>Тешко свуда своме без својега</i> “. Образложи писмено која би то порука била у свакидашњем животу?	7.5
2.	Напиши три реченице које ће по значењу бити: изјавна, узвична и упитна реченица.	7.5
3.	Пронађи субјекте у следећим реченицама: <i>Није оно црни Бугарине, већ је оно Милош Војиновић, ни цар Стјепан њега не познаје, ал' ја њега одавна познајем.</i>	7.5
4.	Који ти се опис највише допао у одломку <i>Норвешка</i> , Исидоре Секулић? Опиши у 5 до 10 реченица тај део текста.	7.5
5.	У следећим реченицама усагласи глаголске предикате са субјектима: Ја (пише) домаћи задатак. Марко и Стојан (учи) лекцију из историје.. Ми (поштују) своје професоре. Они (се брине) о нашој баки. Деца (су певали) у хору. Птице (се враћали) из топлих крајева.	7.5
6.	Које су особине красиле Робинсона Крусоеа?	7.5
7.	Састави две сложене реченице које ће садржати по две просте реченице.	7.5
8.	Опиши догађај из детињства Николе Тесле који је највише привукао твоју пажњу?	7.5
B.	30 бодова Напиши краћи састав о некој пустоловини коју си доживео/ла у једном од твојих распуста. Води рачуна о следећем:	
	- поштуј тему састава и прикажи догађаје у облику измишљене приче;	12
	- имај увод, садржај и закључак, сваку нову идеју почни новим параграфом;	3
	- изражавај се правилно, јасно и адекватно;	6
	- поштуј ортографске и правописне норме;	6
	- води рачуна о изгледу текста, странице и краснописа.	3
Напомена: Добијаш 10 бодова из старта		
Укупно 100 бодова		

ЛИТЕРАТУРА

1. БАБИЋ, Душко: *Тумачење књижевног дела*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2005.
2. БАЈИЋ, Љиљана - МРКАЉ, Зона: *Читанка за 5. разред основне школе*, Завод за уџбенике, Београд, 2007.
3. БОГДАНОВИЋ, Димитрије: *Историја старе српске књижевности*, Српска књижевна задруга, Београд, 1980.
4. ВЕЛИЧКОВИЋ, Станиша: *Настава српскохрватског језика и књижевност. Библиографски приручник за наставнике*. Републички завод за унапређивање васпитања и образовања, Београд, 1984.
5. ГУДЕЉ, Петар, *Руке и јабуке*. Читанка за 5. разред основне школе, Научна књига, Београд, 1972.
6. ГАЧЕВИЋ, Радојко, ТАСИЋ, Милан: *Српски језик, приручник за основне школе*, Београдска књига, Београд, 2009.
7. ДЕРЕТИЋ, Јован: *Историја српске књижевности*, Нолит, Београд, 1983.
8. ДЕШИЋ, Милорад: *Правопис српског језика, приручник за школе*, Земун, Нијанса, 2004.
9. ДЕШИЋ, Милорад: *Правопис српског језика*, Школско издање, Klett, 2015.
10. ДЕШИЋ, Милорад: *Језик и стил писмених задатака*, Београд, Школски час, бр. 2, 1983.
11. ДИМИТРИЈЕВИЋ, Радмило: *Теорија књижевности са примерима*, Савремена школа, Београд, 1964.
12. ЖИВКОВИЋ, Драгиша: *Теорија књижевности*, Београд, Научна књига, 1965.
13. ИЛИЋ, Павле: *Методика наставе, српски језик и књижевност у наставној теорији и пракси*, Нови Сад, Змај, 1998.
14. ИНТЕРПРЕТАЦИЈА КЊИЖЕВНОГ ДЕЛА, Просветни преглед, Београд, 1985.
15. КАКО ПРЕДАВАТИ КЊИЖЕВНОСТ, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1984.
16. КАШАНИН, Милан: *Српска књижевност у средњем веку*, Просвета, Београд, 1975.
17. КЛИКОВАЦ, Душка - ЛОМПАР, Весна: *Збирка задатака из граматике српског језика за основне школе*, Службени лист СЦГ, Београд, 2005.

18. ЛЕТИЋ, Добрила - ВУКСАНОВИЋ, Јован: *Српски језик и књижевност* (Репетиторијум градива са задацима за вежбање и проверу знања од 5. до 8. разреда основне школе), Завод за уџбенике и наставна средства, београд, 1994.
19. МАРИНКОВИЋ, Симеон: *Методика креативне наставе српског језика и књижевности*, Београд, Креативни центар, 2000.
20. МИЛОСАВЉЕВИЋ, Петар: *Методологија проучавања књижевности*, Нови Сад, 1985.
21. МИРЈАНИЋ, Ђока - МАРКОВ, Светозар: *Књижевна лектура и граматика за 5. разред*, ЕДП, Букурешт, 2011.
22. МИЦИЋ, др Стеван: *Настава језика и књижевности у основној и средњој школи*, Педагошки завод Војводине, Нови Сад, 1982.
23. НАСТАВА СРПСКОХРВАТСКОГ ЈЕЗИКА У ОСНОВНОЈ ШКОЛИ, (Зборник обрађених наставних јединица) Вук Караџић, Београд, 1965.
24. НАСТАВА СРПСКОХРВАТСКОГ ЈЕЗИКА У ОСНОВНОЈ ШКОЛИ, (Зборник обрађених наставних јединица) Младо поколење, Београд, 1967.
25. НИКОЛИЋ, Милија: *Књижевно дело у наставној пракси*, Научна књига, Београд, 1975.
26. НИКОЛИЋ, Милија: *Методика наставе српскохрватског језика и књижевности*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1988.
27. ПЕТРОВАЧКИ, Љиљана: *Синтакса у настави српског језика и књижевности*, Змај, Нови Сад, 2004.
28. РЕЧНИК КЊИЖЕВНИХ ТЕРМИНА, Нолит, Београд, 1985.
29. РОСАНДИЋ, Драгутин: *Методика књижевног одгоја и образовања*, Загреб, Школска књига, 1986.
30. РОСАНДИЋ, Драгутин: *Писмене вјежбе у настави српскохрватског језика*, Педагошко-књижевни збор, Загреб, 1969.
31. РОСАНДИЋ, Драгутин: *Књижевност у основној школи*, Школска књига, Загреб, 1976.
32. СМИЉКОВИЋ, Стана - МИЛИНКОВИЋ, Миомир: *Методика наставе српског језика и књижевности*, Врање, 2010.
33. СОЛАР, Миливој: *Теорија књижевности*, Школска књига, Загреб, 1976.
34. СРПСКИ ЈЕЗИК КРОЗ ТЕСТОВЕ, 2, Друштво за српски језик и књижевност Србије, Београд, 2008.
35. ТАРТАЉА, Гвидо: *Теорија књижевности*, Београд, 1998.

Limba și literatura maternă sârbă - manual pentru clasa a V-a (limba sârbă)

